

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Retsidiivsus Eestis

Andri Ahven, Jako Salla, Siim Vahtrus

Tallinn 2010

Koostajad: Andri Ahven, Jako Salla, Siim Vahtrus
Keeletoimetaja: Kalev Lattik
Kujundus ja küljendus: Dada AD
Tõlge: AD REM Tõlkebüroo OÜ

Väljaandja:
Justiitsministeerium
Tõnismägi 5a
15191 Tallinn
Telefon: 6 208 100
Faks: 6 208 109
e-post: info@just.ee

Kõik käesolevas materjalis esitatu on kaitstud autoriõigusega, mis kuulub justiitsministeeriumile. Väljaande tsiteerimine või refereerimine on lubatud üksnes juhul, kui viidatakse materjali autoritele. Justiitsministeeriumi kirjaliku nõusolekuta ei tohi väljaannet ega selle osi mingil viisil publitseerida.

Sisukord

SISSEJUHATUS	5
Retsidiivsuse määratlus uuringus	6
1. RETSIDIIVSUS EESTIS – KOKKUVÕTE	7
1.1. Retsidiivsuse üldine tase.....	7
1.3. Süüdimõistetute retsidiivsus	9
1.4. Menetluse lõpetamine otstarbekusest ja retsidiivsus	10
1.5. Vanus, sugu ja rahvus retsidiivsuse mõjuteguritena	11
1.6. Erinevused kuriteoliigiti	12
2. TEISTE RIIKIDE KOGEMUSED RETSIDIIVSUSE UURIMISEL JA RETSIDIIVSUSE VÄHENDAMISELE SUUNATUD MEETMETE ELLUVIIMISEL	15
2.1. Korduvkuritegevuse uurimise meetodid	15
2.2. Retsidiivsusnäitajad teistes riikides	17
2.3. Retsidiivsuse vähendamise meetmete mõju uurimine ja tulemuslikkus.....	19
3. MENETLUSE LÕPETAMINE OTSTARBEKUSEST JA RETSIDIIVSUS.....	23
3.1. Andmestik.....	23
3.2. Üldine retsidiivsus.....	24
3.3. Retsidiivsus kuriteo liigi järgi.....	25
3.4. Retsidiivsus muude tegurite suhtes.....	27
3.5. Retsidiivsus lõpetamise aluse järgi	28
4. SÜÜDIMÕISTETUTE RETSIDIIVSUS	29
4.1. Andmestik.....	29
4.2. Üldine retsidiivsus.....	29
4.3. Retsidiivsus kuriteo liigi järgi.....	30
4.4. Retsidiivsus muude tegurite suhtes.....	30
4.5. Retsidiivsus põhikaristuse ja menetluse liigi järgi.....	32
4.6. Üldkasulikule tööle suunatud isikute retsidiivsus.....	33
5. VANGLAST VABANENUID ISELOOMUSTAVAD TUNNUSED	35
5.1. Andmestik.....	35
5.2. Vanglast vabanenute sotsiaal-demograafiline koosseis	36
5.3. Varasemad kuriteod	37
5.4. Hõive vanglas	38
5.5. Vanglast vabastamise alused	39
5.5.1. Elektrooniline järelevalve	39
5.6. Vangistuse kestus	40
6. VANGLAST VABANENUTE TOIMETULEK	41
6.1. Andmestik.....	41
6.2. Palka saanud isikute osakaal.....	42
6.3. Haridustase ja töötus.....	44
6.4. Hõive vanglas kui töö saamist soodustav tegur.....	44
7. VANGLAST VABANENUTE RETSIDIIVSUS JA SEDA MÕJUTAVAD TEGURID.....	47
7.1. Metoodika.....	47
7.2. Vanglast vabanenute üldine retsidiivsus	47
7.3. Üldine retsidiivsus varasema kuriteo liigi järgi	48
7.4. Vanglast vabanenud ja sama liiki kuritegude korduv toimepanemine.....	49
7.5. Retsidiivsus sotsiaal-demograafiliste tunnuste järgi.....	50
7.5.1. Sugu	50
7.5.2. Vanus	50
7.5.3. Haridus.....	51
7.5.4. Rahvus, emakeel ja kodakondsus	51
7.5.5. Vanglakaristuste arv	52
7.6. Retsidiivsus vanglast vabastamise aluse järgi.....	52

7.7. Kurjategija hõive vanglas	53
7.8. Kurjategija sattumine uuesti vanglasse	54
8. RETSIDIIVSUSRISKILE VIITAVAD TEGURID PROKURÖRIDE JA KOHTUNIKE HINNANGUL	55
8.1. Andmestik	55
8.2. Risk kuriteo liigi järgi	56
8.3. Kurjategijat iseloomustavad sotsiaalsed ja demograafilised näitajad	57
8.3.1. Vanus, sugu, rahvus ja perekonnaseis	57
8.3.2. Haridus ja töökoha olemasolu	59
8.3.3. Sõltuvused	59
9. RETSIDIIVSUSRISKI HINDAMINE MENETLUSE ERI ETAPPIDES	61
9.1. Andmestik	61
9.2. Millal hinnata retsidiivsusrisi	62
9.3. Riski hindamine vahistamisel	63
9.4. Riski hindamine menetluse avaliku menetlushuvi puudumise tõttu lõpetamisel	65
9.4.1. Retsidiivsusriskile viitavate asjaolude väljatoomine määrustes	66
9.5. Riski hindamine karistuse määramisel	67
9.6. Riski hindamine enne tähtaega vabastamisel	70
9.6.1. Riski hindamise kvaliteet	71
9.6.2. Enne tähtaega vabastamise määruste analüüs	74
9.6.3. Erinevused otsuse liigi ja vangistuse pikkuse järgi	76
9.6.4. Erinevused kuriteoliigiti ja kohtuti	76
9.6.5. Korduvad enne tähtaega vabastamise määrad	77
9.6.6. Enne tähtaega vabastamine tapmise puhul	78
9.7. Retsidiivsusrisi hindamiseks kasutatavad allikad	79
9.8. Takistused retsidiivsusrisi hindamisel	81
LISAD	83
Lisa 1. Täiskasvanute retsidiivsuse vähendamisele suunatud programmide tulemuslikkus uuringute andmetel	83
Lisa 2. USA Colorado osariigis välja töötatud meetmed retsidiivsuse ja sellega seonduvate probleemide vähendamiseks	84
Lisa 3. Fookusrühma intervjuudel kasutatud intervjuukava	87
Lisa 4. Retsidiivsusrisi puudutav küsimustik kohtunikele ja prokuröridele	88
Lisa 5. Kohtunike ja prokuröride seas läbiviidud küsitluse põhitulemused	93
Lisa 6. Tabelid retsidiivsusmäära kohta menetluse lõpetamisel otstarbekusest	98
Lisa 7. Tabelid retsidiivsusmäära kohta süüdimõistetute puhul	99
Lisa 8. Tabelid vanglast vabanenute kohta	100
ALLIKAD	102

Sissejuhatus

Retsidiivsuse ehk kuritegude korduva toimepanemise uuringud on juba aastakümneid olnud üks põhilisi kriminoloogia uurimisvaldkondi. Retsidiivsuse taseme hindamiseks kasutatavad meetodid võib jagada kaheks.

Tagasivaatelistes uuringutes vaadatakse isikute rühma puhul varem toimepandud kuritegusid ja nende arvu. Üks levinumaid võtteid on hinnata retsidiivsust vanglas karistust kandvate isikute andmete põhjal. Näiteks 1998. aastal oli 33,6% Eesti vangidest karistatud esimest korda (Saar jt, 2002, lk 331), 2008. aastal oli see näitaja 30% (Ahven ja Jakobson, 2009, lk 104).

Teine korduvkuritegevuse uuringu tüüp, järgnevusuuring, käsitleb retsidiivsust kui mingile sündmusele järgnevat käitumist teatud aja jooksul. Uuringute valim hõlmab enamasti süüdimõistetuid või vanglast vabanenuid, kelle puhul uuritakse näiteks kuriteo toimepanemist kahe aasta jooksul, mille indikaatoriks võib olla kas kahtlustatavana kinnipidamine, uus süüdimõistmine või uuesti vanglasse sattumine. Olenevalt valimi koostamise põhimõtetest erinevad ka retsidiivsusemäärad suuresti: ühelt poolt on vanglast vabanenute retsidiivsuse tase kõrgem kui süüdimõistetute üldkogumil või mõnel selle erikogumil, nt rahalise karistusega isikutel; teiselt poolt on perioodi jooksul tagasi vanglasse sattunute osakaal väiksem kui uues kuriteos kahtlustatavana kinnipeetute osakaal. Seda tingib nii see, et osa kahtlustatavaid ei jõua kohtusse (rääkimata vanglast), kui ka menetluse pikkuse mõju: olenevalt kuriteoliigist ja muudest asjaoludest võib see väga palju erineda ning on selge, et näiteks aasta jooksul satub politseiga esmasesse kontakti tunduvalt enam inimesi kui kogu kriminaalmenetluse kaudu vanglasse tagasi.

Käesolev töö on esimene retsidiivsuse järgnevusuuring Eestis. Sel viisil saadakse mitmekülgsemat ja ulatuslikumat infot kui tagasivaateliste uuringutega. Muu hulgas võimaldab see hinnata ka kriminaaljustiitsüsteemi efektiivsust korduvkuritegevuse vähendamisel: näiteks kui võrrelda vanglast enne tähtaega ja tähtaegselt vabanenute retsidiivsust ning selgub, et esimeste puhul on uusi kuritegusid sooritanute osakaal suurem, siis võib see viidata nii järeelhooldussüsteemi ebaefektiivsusele kui ka otsuste tegijate väärtetele valikutele. Retsidiivsusriski alahindamise mõju ühiskonna turvalisusele võib sellistel juhtudel olla väga selgelt tuntav.

Hinnangud retsidiivsuse kohta ei tohi põhineda kõhutundel. Emotsionaalselt lähenedes kiputakse kuritegude korduva toimepanemise riski üle hindama. See viib kriminaalkorras karistatud inimeste suure osakaaluni rahvastikus ja suure vangide arvuni.

Loomulikult on ohtlik ka retsidiivsust alahinnata: kui äsja vanglast vabanenu tapab inimese, on kindlasti põhjust küsida, miks see inimene vabaduses on ning mida mõtles inimene, kes ta vabadusse lubas.

Eesti kriminaalpoliitikas on viimastel kümnenditel pidevalt arutletud küsimuste üle, kuhu tõmmata üks või teine piir. Samas oleme otsustades pidanud tuginema eelkõige teiste riikide kogemustele, sest meil endil pole vastavaid uuringuid tehtudki. Tihti õigustab arenenud riikide kogemusest lähtumine end hästi, kuna kuritegelikule käitumisele viivad tegurid on paljuski universaalsed ning pole ühtegi riiki, kus neid tegureid oleks suudetud likvideerida, küll aga on riike, mis on ses suhtes mõnevõrra edukamad kui teised.

Asjaolud, mis ennustavad kuritegude korduva toimepanemise jätkumist tulevikus, on sarnased neile, mis on seotud esimeste kuritegude sooritamise (Zamble ja Quinsey 1997, lk 2).

Enamasti ei suuda kriminaaljustiitsüsteem neid tegureid muuta. Küll aga püütakse leida lahendusi, mis neid tegureid ei süvendaks – näiteks on aru saadud, et laager- või ühiselamuvanglates kuritegelik käitumine pigem süveneb kui väheneb.

Kriminaalmenetluses on korduvalt olukordi, kus prokurör ja kohtunik peavad hindama, milline on parim viis kurjategijaga tegelda: kas ta tuleb vahistada, mõista talle reaalne vanglakaristus, vabastada ta vanglast ennetähtaegselt vms. Olgu menetlejal kui palju infot tahes, hinnang isiku tulevase käitumise kohta saab olla ikkagi vaid oletus. Seda, millel need menetlejate oletused Eestis praegu põhinevad, analüüsitakse käesoleva uuringu teises osas.

Lisaks retsidiivsuse näitajate väljatoomisele ning retsidiivsusriski hindamise analüüsile leiab uuringust ka analüüsi selle kohta, kuidas saavad vangid hakkama pärast vanglast vabanemist.

Retsidiivsuse määratlus uuringus

Käesolevas uuringus märgib retsidiivsus *uue kuriteo toimepanemist* ning selle indikaatoriks on isiku kahtlustatavana ülekuulamine pärast vanglast vabanemist, kohtus süüdi mõistmist või menetluse lõpetamist. Süütuse presumptsiooni silmas pidades pole selline käsitlus juriidiliselt korrektne: ei saa väita, et inimene on pannud toime kuriteo, kuni tema suhtes pole jõustunud süüdimõistvat kohtuotsust. Seetõttu tuleb meeles pidada, et kui uuringus räägitakse *uue kuriteo toimepanemisest*, siis ei viita see juriidilisele hinnangule, vaid tegu on teksti mõistetavuse huvides tehtud lihtsustusega.

Süüdimõistetute retsidiivsuse puhul peetakse silmas isikuid, kellele kohus reaalselt vangla- karistust ei määranud, st inimesi, kellele jäi võimalus panna vabaduses toime uusi kuritegusid.

Kasutatud lühendid

KarS	karistusseadustik
KrK	kriminaalkoodeks
KrMS	kriminaalmenetluse seadustik
VangS	vangistusseadustik
ÜKT	üldkasulik töö

Autorite tänusõnad

Käesoleva uuringu viisid läbi justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talituse nõunikud Andri Ahven (ptk 2, 5, 6, 7) ja Jako Salla (ptk 1, 3, 4, 8, 9) ning Tartu ülikooli õigusteaduse magistrant Siim Vahtrus (ptk 8, 9).

Uuringu avaldamine sai võimalikuks tänu Euroopa Sotsiaalfondi toetusele, mille abil viidi 2009. ja 2010. aastal Tarkade otsuste fondi raames läbi projekt „Kurjategijate retsidiivsus Eestis ja retsidiivsusrisi arvestamine menetlusotsuse valimisel ning karistuse määramisel“

Uuringu autorid tänavad:

Anne Kruusement, Helina Voltri, Jarno Jakobson, Kersti Jakobi, Krister Tüllinen, Mari-Liis Sööt ja Ülle Näär justiitsministeeriumist;

Margit Rõa, Merilin Sülla ja Ragnar Plint registrite ja infosüsteemide keskusest;

Kaisa-Maarja Jagula riigikantsleleist.

1. Retsidiivsus Eestis – kokkuvõte

Teiste riikide uuringud (Recidivism Report ..., 2003; Comprehensive Recidivism Study, 2002; Hypén, 2004; Drabsch, 2006; Recidivism, 2009) on näidanud, et retsidiivsus on suurem meeste, nooremate, varem karistatute ja korduvalt vanglas viibinute puhul; veel on leitud, et kõige retsidiivsemad on varavastaseid kuritegusid toime pannud inimesed. Väiksem on retsidiivsus naistel, vanematel ning raskeid isikuvastaseid ja seksuaalkuritegusid toime pannud isikutel.

Vanglakaristuse mõju suhtes on leitud, et kuigi see takistab vanglasoleku ajal kuritegude toimepanekut, on vanglast vabanenute retsidiivsus muude karistusliikidega võrreldes märksa suurem (Jehle, 2009; Wartna, Beijersbergen jt, 2008). Vangistuse mõju kuritegevuse vähenemisele on suurim siis, kui vangis püsivad võimalikult kaua nn kalduvuskurjategijad, kelle puhul ühelt poolt vanglas viibimine takistab kuritegude toimepanemist ning muud karistusvahendid ja enne tähtaega vabanemine uute kuritegude ärahoidmisele mõju ei oma (Gendreau ja Goggin, 1999).

Siinses uuringus hinnati retsidiivsust eelkõige kui uue kuriteo toimepanemist pärast vanglast vabanemist. Et vanglast vabanenute retsidiivsusmäära millegagi võrrelda, uuriti retsidiivsust ka teistes sanktsiooniliikides (nt rahaline karistus, menetluse lõpetamine otstarbekusest).

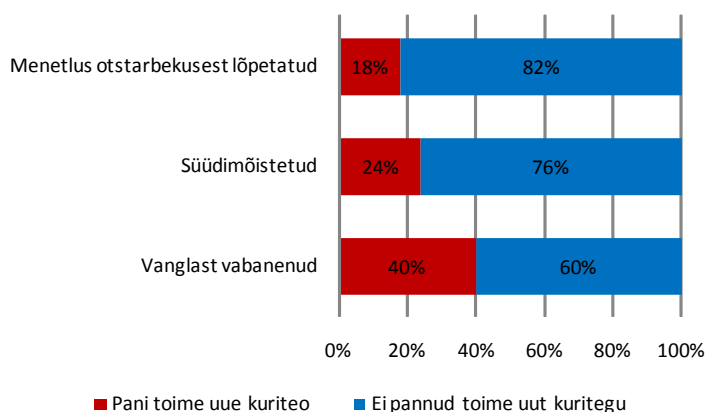
Uue kuriteo sooritamise indikaatoriks oli isiku kahtlustatavana ülekuulamine. Kuigi juriidiliselt korrektne oleks arvestada jõustunud süüdimõistvat kohtuotsust, ei kasutatud seda indikaatorit, kuna andmete kättesaadavust ja võrreldavust piirab sel puhul kriminaalmenetluse tihti aastatesse ulatuv pikkus. Tuleb ka arvestada, et praegu lõpetab prokuratuur suure osa kriminaalasju otstarbekusest, ja tekib küsimus, mil määral saaks nendes asjades rääkida uue kuriteo toimepanemisest, kui kohus pole isiku süü suhtes seisukohta võtnud.

Ka paljudes teistes riikides on retsidiivsuse peamiseks indikaatoriks kahtlustatavana ülekuulamine. Seda peetakse usaldusväärseks näitajaks, mida tuleb lihtsalt ettevaatlikumalt tõlgendada. Vaja on meeles pidada, et kahtlustatava ülekuulatud isiku suhtes võidakse hiljem menetlus näiteks tõendite puudumise tõttu lõpetada või võidakse ta kohtus õigeks tunnistada; samuti võis tegu, milles isik kahtlustatavana üle kuulati, olla toime pandud näiteks enne eelmist süüdimõistmist. Kuid pole alust arvata, et need juhtumid analüüsi tulemusi olulisel määral mõjutaks.

Käesolev uuring põhineb valdavalt 2004. kuni 2007. aasta andmetel, põhiline retsidiivsuse arvestamise periood on üks aasta. Menetlus lõpetatakse otstarbekusest ligi 4500 inimese suhtes aastas, kohtus mõistetakse aasta jooksul süüdi ja karistatakse muu karistusega kui reaalse vangistusega umbes 6000 inimest, vanglast vabaneb aastas ca 2500 inimest.

1.1. Retsidiivsuse üldine tase

Retsidiivsuse määr 2007. aasta menetlusotsuste ja vanglast vabanemiste puhul erines rühmiti enam kui kaks korda. Kõige madalam oli see lõpetamiste puhul (18%), kõrgeim aga vanglast vabanenutel (40%). Süüdimõistetutest kuulati aasta jooksul pärast otsust uues kuriteos kahtlustatavana üle 24%.

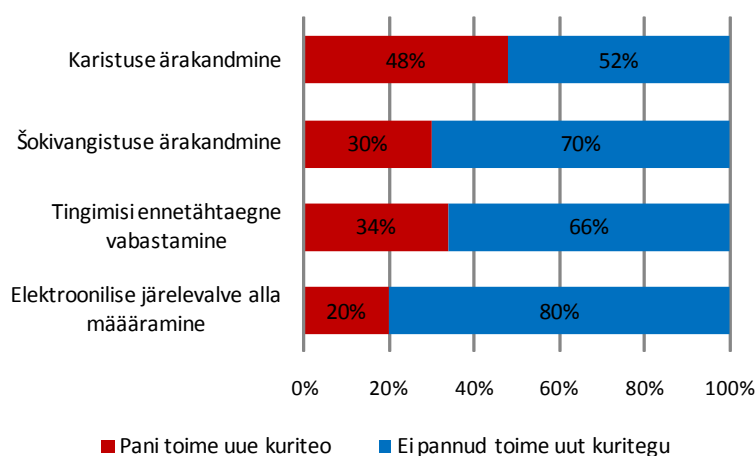
Joonis 1. Ühe aasta retsidiivsuse määr 2007. aasta andmestiku põhjal

1.2. Vanglast vabanenute retsidiivsus

Vanglast vabanenute kõrgem retsidiivsus määr võib viidata mitmele asjaolule: esiteks vangla- karistuse kui käitumise muutmisele suunatud mõjutusvahendi ebaefektiivsusele, teiselt poolt võib aga näidata, et vangi satuvadki kõrgema riskiga n-ö kalduvuskurjategijad, kelle puhul ei ole vanglal ka šokiefekti ja kes ei tahagi kriminaalsusest kui loomulikust käitumisest loobuda.

Kuue kuu jooksul pärast vanglast vabanemist oli uue kuriteo toimepanemises kahtlustatavana üle kuulatud juba iga neljas vabanenu, pooleteist aastaga said kahtlustuse pooled endised vangid ning kolme aastaga juba enam kui 60%. Aastatega on vanglast vabanenute retsidiivsus määr mõnevõrra langenud: kui 2004. aastal vabanenutest pani aastaga toime uue kuriteo 43% ning 2005. ja 2006. aastal vabanenutest 41%, siis 2007. aastal vabanenutest 40%.

Vabanenute seas on retsidiivsus määr kõrgeim nende hulgas, kes on karistuse lõpuni kandnud: neist paneb aastaga uue kuriteo toime iga teine endine vang – see näitaja on neli aastat (2004–2007) püsinud stabiilselt 48–49% juures, ehkki tähtaegselt vabanenute osakaal kõigi vabanenute seas vähenes 82 protsendilt 49 protsendini.

Joonis 2. Ühe aasta retsidiivsus määr vabanemise viisi alusel (2007 vabanenud)

Šokivangistuse¹ läbinute 12 kuu retsidiivsus määr oli 2007. aastal 30% ning see on aastatega langenud, nagu ka isikute arv, kellele šokivangistus mõisteti. Tingimisi enne tähtaega vabanenute retsidiivsus määr püsis aastatel 2004–2006 vahemikus 22% kuni 24%, kuid kasvas 2007. aastal vabanenute puhul 34 protsendini – see tõus oli seotud seadusemuudatusega, mis kasvatas enne tähtaega vabastatud isikute arvu peagu kaks korda. Elektroonilise järelevalve puhul oli retsidiivsus määr 2007. aastal 20% ehk mõnevõrra madalam kui teiste tingimisi enne tähtaega vabastamiste puhul.

Retsidiivsus näitajatega on kooskõlas ka Eesti prokuröride ja kohtunike hinnangud, kelle meelest on retsidiivsusrisi arvestamine kõige olulisem siis, kui kaalutakse isiku vabastamist vanglast enne tähtaega – nagu näha selle näitaja tõusust 2007. aastal, võivad muutused menetluspraktikas tuua kaasa uute kuritegude toimepanemise kasvu. Käesoleva uuringu raames tehtud küsitluses arvasid pooled küsitletud prokurörid ja kohtunikud, et praegu esineb enne tähtaega vabastamiste puhul retsidiivsusrisi alahindamist. Selle põhjuseks peeti isiku käitumise ja vangla arvamuse ületähtsustamist vabastamise üle otsustamisel. Menetlejad, kes ise olid vastavatel istungitel osalenud, leidsid et suure töökoormuse tõttu pole kohtunikel piisavalt aega isiku ja tema olukorraga tutvuda, mistõttu otsused tehakse suurel määral vangla esitatud materjalide põhjal.

¹ Aastast 2005 on karistusseadustiku §-de 73 ja 74 alusel on võimalik mõista nn šokivangistus, mille puhul peab süüdlane kandma vaid lühikese (enamasti kuni 6-kuulise) osa vangistusest ning ülejäänud osas vabastatakse ta tingimisi karistuse kandmisest. Selle eesmärgiks on tekitada süüdimõistetule šokiefekt ning nii anda talle tõsine hoiatus edasise käitumise suhtes. Pikema (enam kui mõnekuulise) vangistuse korral võib isik kohanduda vanglaeluga ning sel juhul ei annaks karistuse kandmisest osaline vabastamine enam soovitud efekti.

Enne tähtaega vabastamise juures peavad menetlejad retsidiivsusrisi hindamisel kõige olulisemaks järgmiseid tegureid: kas tegu on sõltlasega, kas ja kui palju ta on varem karistatud ning kas tal on vabanedes võimalus minna tööle.

Kinnipeetava käitumist vanglas vaadeldakse enne tähtaega vabastamise kontekstis eelkõige distsiplinaarrikkumiste olemasolu ja nende iseloomu alusel: rasked distsiplinaarrikkumised pärsivad vabanemise võimalusi. Kohtunike ja prokuröride jaoks on oluline arvestada ka seda, kas inimene töötas või õppis vangistuse ajal. Nende tegurite tähtsustamise vajadust kinnitab endiste vangide toimetulekut puudutav uuringu osa: vangistuse ajal töötanud isikud leidsid pärast vabanemist märksa kergemini tööd. Leiti ka, et vangide madal haridustase takistab neid pärast vabanemist tööd leidmast, mistõttu on oluline vanglas viibimise vältel õppida.

1.3. Süüdimõistetute retsidiivsus

Süüdimõistetute retsidiivsuse näitajad kajastavad uute kuritegude toimepanemist nende isikute poolt, kellele kohus reaalselt vanglakaristust ei määranud, st arvestatud on inimesi, kellele jäi pärast kohtuotsuse kuulutamist võimalus panna vabaduses toime uusi kuritegusid. 2007. aasta retsidiivsuse määr 24% näitab, et aasta jooksul pärast kohtuotsust kuulati uues kuriteos kahtlustatavana ühe iga neljas süüdimõistetute. Kuna süüdimõistetute andmestik algabki 2007. aastaga, siis ei saa ulatuslikumaid võrdlusi teha, 2008. aasta süüdimõistetute andmed retsidiivsuse määras muutusi ei näita.

Esimese kolme kuuga pärast kohtuotsust paneb uue kuriteo toime 8% inimestest, esimese poole aastaga 14% ning pooleteise aastaga 30%.

Menetlusliigiti varieerub aastane retsidiivsuse määr 21% ja 28% vahel, kõrgeim oli see kiirmenetluse puhul, madalaim kokkuleppemenetluses kohtus lahendi saanud kriminaalasjades. Menetlusliik ise retsidiivsust ei suurenda ega vähenda, pigem võib seda mõjutada näiteks kuritegude ja määratavate karistuste struktuur. Näiteks võib kiirmenetluse kõrgema retsidiivsuse määra taga olla see, et võrreldes teiste menetlusliikidega jõuab kiirmenetluses kohtusse enam varguseid ja sõiduki joobes juhtimist, mille puhul on sagedasti tegu korduvalt kuritegusid toime pannud inimestega ja kelle puhul see risk püsib.

Süüdimõistetute retsidiivsus erineb ka kohtuti. Kõige väiksem oli korduvkuritegevuse osakaal Tartu maakohu kriminaalasjades, kus 2007. aastal süüdi mõistetud isikutest pani aasta jooksul uue kuriteo toime 20%; Viru maakohus oli korduvkurjategijaid kõige enam – 28%.

Prokuröride ja kohtunike küsitlusest selgus, et retsidiivsusrisi võetakse kohtuotsuste puhul arvesse eelkõige siis, kui kaalutakse põhikaristuse liiki (rahaline karistus või vangistus) ning seda, kas süüdimõistetut on võimalik karistusest tingimisi vabastada. Vähem oluliseks pidasid menetlejad karistuse määra ja lisakaristuste arvestamist.

Mõningasele ebakõlale reaalsete retsidiivsusnäitajate ja menetlejate arvamus vahel viitab asjaolu, et küsitletute seas leidis märkimisväärselt palju neid, kelle meelest alahindab kohus karistuse liiki valides süüdistatava retsidiivsusrisi. Tegelikult ületab reaalse vangistusega karistatud isikute retsidiivsuse määr muude karistustega kaasnenud retsidiivsuse määra pea kaks korda. Samuti on retsidiivsuse määr küllaltki lähedane süüdimõistetutel ning nendel isikutel, kelle suhtes menetlus lõpetati otstarbekusest. Sellised tulemused viitavad pigem ikkagi retsidiivsusrisi optimaalsele hindamisele nii prokuröride kui ka kohtunike poolt.

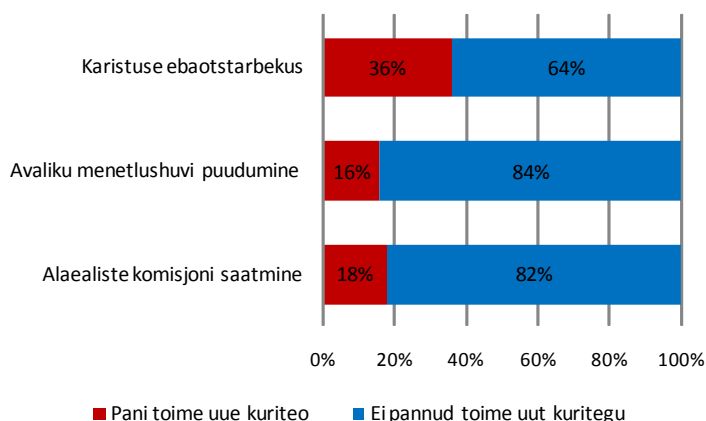
Retsidiivsusrisi hindamisel olukorras, kus kaalutakse reaalse vanglakaristuse mõistmist, peavad menetlejad eriti tähtsaks varasemate karistuste arvesse võtmist. Sellele näitajale tähelepanu pööramine on põhjendatud nii käesoleva uuringu kui ka teiste riikide uuringute tulemustega: mida enam kordi on isikut karistatud, seda suurem on uute kuritegude toimepanemise risk.

1.4. Menetluse lõpetamine otstarbekusest ja retsidiivsus

Prokuratuur ei saada süüdistatavana kohtusse kõiki isikuid, keda kahtlustatakse kuritegude toimepanemises. Kergemate kuritegude puhul ning veel mõnedel tingimustel on prokuratuurile antud kaalutusõigus ehk õigus kuriteo toimepannud isikut mitte kohtu ette saata ja tema suhtes menetlus lõpetada. Seda võimalust on prokuratuur alates kriminaalmenetluse seadustiku rakendamisest ka aktiivselt kasutanud. Termin „otstarbekusest lõpetamine“ viitab ühelt poolt sellele, et kohtumenetluse ärajätmine aitab kokku hoida riigi ressursse, aga ka näiteks kuriteo toime pannud ja selle tõttu kannatanud inimeste aega ja raha. Teiselt poolt märgib otstarbekus prokuröri veendumust, et inimest, kelle suhtes menetlus lõpetatakse, on võimalik õiguskuulekale käitumisele suunata ka ilma kriminaalkaristust kohaldamata.

Retsidiivsuse määr nende isikute puhul, kelle menetlus otstarbekusest lõpetati, on aastase vaatlusperioodi jooksul aastatel 2005–2008 püsinud 18% tasemel. Kui esimese kolme kuuga pärast menetluse lõpetamist paneb uue kuriteo toime 5%, siis kolme aastaga on uue kuriteo toime pannud iga kolmas nende seast, kelle suhtes menetlus lõpetati – võrreldes vanglast vabanenutega on see näitaja ligi kaks korda madalam.

Otstarbekusest lõpetamistena vaadeldi käesolevas uuringus eraldi olukordi, kui kuriteo toime pannud alaealise kriminaalasi saadeti arutamiseks alaealiste komisjonile (KrMS § 201), kus menetlus lõpetati kergema kuriteo puhul avaliku menetlushuvi puudumisel (KrMS § 202) või karistuse ebaotstarbekuse tõttu (KrMS § 203).

Joonis 3. Ühe aasta retsidiivsuse määr vastavalt lõpetamise alusele (2007 lõpetamised)

Suurema osa (nt 77% 2007. aastal) kõikidest lõpetamistest moodustavad lõpetamised avaliku menetlushuvi puudumise tõttu: nii lõpetatakse menetlusi enamasti kergemates kuritegudes kahtlustatavate ja nende isikute suhtes, kes pole varem kuritegusid toime pannud. Karistuse ebaotstarbekuse tõttu lõpetatakse menetlus kannatanu nõusolekul enamasti korduvalt kuritegusid sooritanute suhtes ning sel juhul on eesmärgiks eelkõige hoida kokku riigi ressursse.

Alaealiste komisjoni saadetud noorte puhul on tihti tegu esimest korda kuriteo sooritanud isikuga. Nende puhul oleks võinud eeldada ka mõnevõrra kõrgemat retsidiivsusmäära kui analüüsist ilmnes, sest üldiselt on noorte retsidiivsus võrreldes muude vanuserühmadega kõrgem.

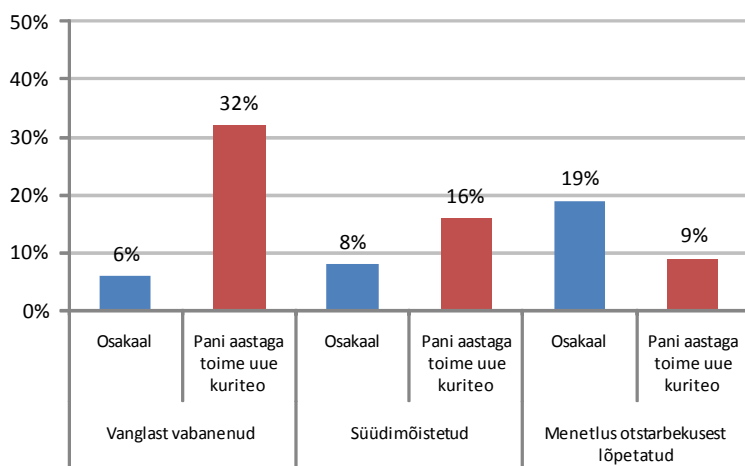
Piirkondade kaupa ei olnud lõpetamiste puhul retsidiivsuse määras olulisi erinevusi, vahed prokuratuuriti olid tunduvalt väiksemad kui süüdimõistetutel kohtuti. Kui süüdimõistetute puhul oli vahe väikseima ja suurima retsidiivsuse määraga kohtu vahel kaheksa protsendipunkti, siis lõpetamiste puhul oli vahe vaid veidi üle kolme protsendipunkti: isikutest, kelle suhtes lõpetati 2007. aastal menetlus Lõuna piirkonnas, pani aastaga uue kuriteo toime 16%; Lääne ja Viru piirkonnas oli neid aga 19%. Selline erinevus võib viidata sellele, et kõikides piirkondades tunnevad menetlejad suhteliselt hästi ära isikud, kelle korduva kuritegude toimepanemise risk on väike (ning kelle suhtes menetlus seetõttu lõpetatakse), kuid on piirkondi, kus

tuntakse paremini või halvemini ära kõrgema retsidiivsusriskiga inimesi. Kahjuks ei võimalda-
nud andmestik selle hüpoteesi paikapidavust kontrollida.

1.5. Vanus, sugu ja rahvus retsidiivsuse mõjuteguritena

Prokurörid ja kohtunikud pidasid kurjategija sugu ja vanust retsidiivsusriski oluliselt mõjuta-
vateks teguriteks. Suurimaks peeti retsidiivsusriski 20–30-aastaste puhul, järgnes kuni 20-
aastaste vanuserühm. Siinse uuringu tulemused sarnanevad teiste riikide uuringuandmetega.

Nagu teistes riikides on ka Eestis naiste retsidiivsus tunduvalt väiksem kui meestel, erinedes
siiski rühmiti märgatavalt: kui 2007. aastal vanglast vabanenutest pani aasta jooksul uue kuriteo
toime iga kolmas naine, siis samal aastal süüdimõistetutest 16% ja neist, kelle suhtes menetlus
lõpetati otstarbekusest, vaid 9%.

Joonis 4. Naiste osakaal 2007. aastal ja ühe aasta retsidiivsuse määr

Kuigi vanglast vabanenud naiste retsidiivsuse määr võib teiste rühmadega võrreldes näida
kõrge, tuleb arvestada sellega, et naised moodustasid vangidest vaid 6%. Võib eeldada, et
vanglasse sattunud naised on ka varem kuritegusid toime pannud ja vanglakaristuse viis neid
raske kuriteo toimepanemine. Et naiste hulgas on keskmiselt enam väikese riskiga esmakurja-
tegijaid, näitab ka nende osakaal kriminaalkaristusest pääsenute hulgas: naised moodustasid
19% neist, kelle suhtes menetlus otstarbekusest lõpetati.

Meeste retsidiivsuse näitajad olid rühmade kaupa mõnevõrra ühtlasemad. Aasta jooksul pärast
vanglast vabanemist pani uue kuriteo toime 41% meestest; süüdimõistetute puhul oli
retsidiivsuse määr 25% ning otstarbekusest lõpetamistel 20%.

Kuni 26-aastaste noorte retsidiivsus ületas mitu korda üle 54-aastaste retsidiivsust nii vanglast
vabanenute ja süüdimõistetute puhul kui ka nende hulgas, kelle suhtes menetlus otstarbekusest
lõpetati. Lõpetamise puhul oli retsidiivsuse määr noortel olenevalt vanusest 20–21%, enam kui
54-aastastel aga 5%. Süüdimõistetud noorte ühe aasta retsidiivsuse näitaja ulatus 36%-ni, üle 54-
aastastel jäi see 13% juurde. Oluline on märkida, et nii süüdimõistetute kui ka lõpetamiste and-
mestik näitas, et erinevalt meestest on naiste retsidiivsuse määr kõrgeim vanusegrupis 27–35.

Tabel 1. Ühe aasta retsidiivsuse määr vanuserühmiti 2007. aasta andmestiku põhjal

	Vanglast vabanenud	Süüdimõistetud	Menetlus lõpetatud otstarbekusest
Alla 18	59%	36%	20%
18–26	45%	29%	21%
27–35	39%	25%	17%
36–44	35%	21%	15%
45–53	26%	14%	13%
54 ja enam	17%	13%	5%

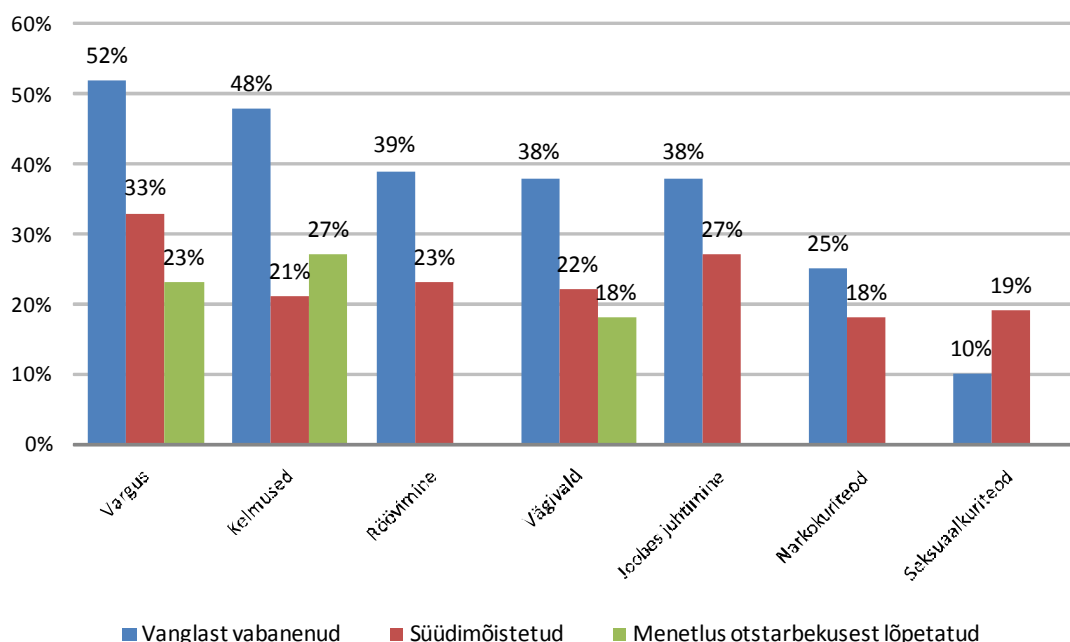
Mõningad erinevused retsidiivsuse määras paistsid silma ka rahvuste järgi. Vanglast vabanenute hulgas oli venelaste retsidiivsuse määr kõrgem kui eestlastel: 2007. aastal vabanenutest pani aastaga uue kuriteo toime 34% eestlastest ja 45% venelastest. Viimastel aastatel on aga mõlema rahvusühma retsidiivsusmäär vähenenud (venelastel oli 2004. aastal 49%, eestlastel 37%).

Ehkki prokurörid ja kohtunikud küsitluses rahvuse järgi olulist erinevust retsidiivsusrisi suhtes ei näinud (enamik arvas, et rahvus mõjutab retsidiivsusrisi vähe), toodi siiski välja, et Eestis elavate teiste rahvuste puhul on retsidiivsusrisk suurem kui eestlaste puhul.

Kuigi andmed näitavad retsidiivsuse erinevust rahvuse järgi, pole siiski alust arvata, nagu oleks venelased kuritegelikule käitumisele altimad kui eestlased: rahvuse kaudu võivad avalduda muud rahvusühmi eristavad tegurid – nt tööpuudus või linnastumise aste elukohas –, mille tõttu võib rahvuse näol olla tegu vahendatud tunnusega.

1.6. Erinevused kuriteoliigiti

Teiste riikide retsidiivsusuuringutes (Recidivism Report ..., 2003; Comprehensive Recidivism Study, 2002; Drabsch, 2006) on välja toodud, et kõrgeim on retsidiivsuse määr varguste ja teiste varavastaste kuritegude puhul ning madalaim raskete isikuvastaste ja seksuaalkuritegude puhul. Nende andmetega on üldiselt kooskõlas ka Eesti retsidiivsuse näitajad.

Joonis 5. Retsidiivsuse ühe aasta määr 2007. aasta andmestiku põhjal

Kõige kõrgem on retsidiivsuse määr varguste puhul. Vanglast vabanenutest pani aastaga uue varguse toime 52%, süüdimõistetutest 33% ning menetluse lõpetamise korral otstarbekusest 23%. Ka menetlejad peavad vargusi toime pannud isikute retsidiivsusrisi üheks kõrgemaks. Leiti veel, et varguste toimepanemist mõjutab tugevalt narko- ja alkoholisõltuvus.

Menetlejate arvamused retsidiivsusrisi kohta ei läinud kokku narko- ja seksuaalkuritegusid sooritanud isikute retsidiivsusnäitajatega: nad leidsid, et varguste järel on uute kuritegude toimepanemise risk suurim just neid kuritegusid toime pannud isikutel, ent retsidiivsusnäitajad on nii vanglast vabanenute kui ka süüdimõistetute rühmas madalaimad. Narkokuritegude puhul pani menetlejaid retsidiivsusrisi üle hindama ilmselt tõdemus, et paljud narkokurjategijad on ise sõltlased, mis märgatavalt tõstab narko- ja muude kuritegude toimepanemise riski. Nii narko- kui seksuaalkuritegude eest vangistatud isikutest pani aasta jooksul uue samaliigilise kuriteo toime mõni üksik vabanenu. Tuleb aga arvestada, et narkokuritegudena käsitletakse vaid aine suures koguses käitlemist; narkootikumide tarvitamist karistatakse väärteokorras.

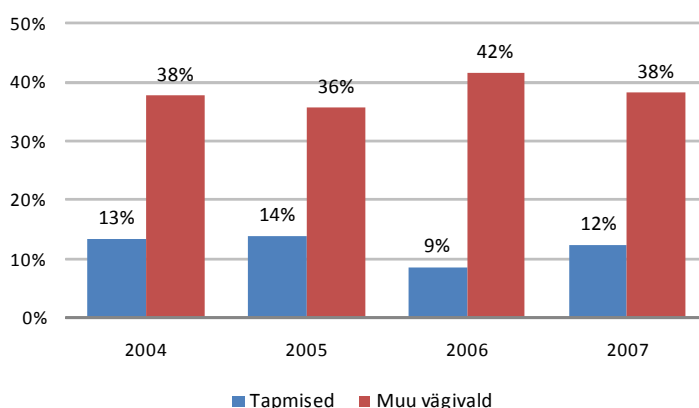
Seksuaalkuriteod olid vaadeldud kuriteoliikidest ainsad, kus süüdimõistetute retsidiivsuse määr ületas vanglast vabanenute retsidiivsuse protsenti. Kuid selle näitaja põhjal ei saa kindlaid järeldusi teha, sest ühelt poolt on seksuaalkurjategijate arv väike, mistõttu mõjutab näitajat konkreetne indiviidide rühm, teiselt poolt oli vanglast vabanenute retsidiivsuse määr näiteks 2004. ja 2005. aastal veel märksa kõrgem (vastavalt 26% ja 38%). Pigem võib nii seksuaal- kui ka narkokurjategijate ja joores juhtide puhul välja tuua seda, et nende retsidiivsuse määr vanglast vabanenute ja süüdimõistetute rühmades oli märksa sarnasem kui näiteks varguseid või vägivallakuritegusid toimepannute puhul. Nii võib oletada, et joores juhtide ja narko- ja seksuaalkurjategijate puhul ei ole sanktsiooni liigil uute kuritegude toimepanemisele erilist mõju ning ilmselt ei erine ka kohtus joores juhtimise eest rahalise karistuse saanud isiku retsidiivsusrisk oluliselt vangistusega karistatud inimese riskist. Seetõttu võib arvata, et nende kuritegude puhul hinnatakse reaalse vanglakaristuse mõistmisel retsidiivsusrisi mõnevõrra üle.

Varguste järel oli retsidiivsusrisk kõrgeim kelmuste ja röövimiste puhul. Vanglast vabanenutest pani aasta jooksul uue kuriteo toime 48% kelmuste eest ja 44% röövimiste eest karistatutest, süüdimõistetute näitajad olid ses suhtes umbes kaks korda madalamad. Üllatuslikult oli nende puhul, kelle menetlus kelmuse kahtlustuses otstarbekusest lõpetati, retsidiivsuse määr kõrgem kui vargusi sooritanute puhul ja kõrgem ka süüdimõistetute näitajast. See võib viidata sellele, et kelmuste puhul alahindab prokuratuur retsidiivsusrisi, lõpetades menetlusi liiga kergelt.

Prokuröride ja kohtunike arvamused retsidiivsusrisi kohta kelmuste ja röövimiste suhtes olid küllaltki adekvaatsed: riski peeti peagu sama suureks, samal ajal peeti seda väiksemaks kui varguste, kuid suuremaks kui vägivallakuritegude puhul. Röövimiste juures toodi välja ka alkoholi- ja narkosõltuvuse retsidiivsusrisi suurendavat mõju.

Vägivallakurjategijate retsidiivsusrisi hindasid kohtunikud mõnevõrra kõrgemaks kui prokurörid. Ka tegelikud retsidiivsusnäitajad näitavad, et vägivalda kasutanud isikute puhul ei ole uute kuritegude toimepanemise võimalus oluliselt väiksem kui näiteks varavastaseid kuritegusid sooritanute puhul.

Vägivallakuritegude puhul uuriti vanglast vabanenute rühmas ka seda, kuidas erines tapmistest eest ja ülejäänud (kergemate) vägivallakuritegude eest karistatute retsidiivsus. Tõenäosus, et tapmise eest karistatud vanglast vabaneja paneb aasta jooksul toime mõne uue kuriteo, on keskmiselt kolm korda väiksem kui muid vägivallakuritegusid toime pannud isikute puhul. Vahekord ei muutu suuremat ka siis, kui võrrelda nelja aasta jooksul pärast vabanemist sooritatud kuritegusid: 2004. aastal vabanenud tapjatest oli nelja aastaga uue kuriteo toime pannud 31%, muude vägivallakuritegude toimepanijatest aga 65%. Ilmselt on nende kahe näitaja võrdluses olulisem tuua välja tapmistega seotud eripärasid: näiteks suure osa tapmisi paneb impulsiivselt toime ohvri lähedane, tapjad on tihti varem karistamata ja sageli ei esine nende juures muid kõrgendatud retsidiivsusriskile viitavaid tegureid.

Joonis 6. Retsidiivsuse ühe aasta määr vastaval aastal vanglast vabanenute puhul

Retsidiivsuse madal määr tapmiste puhul näitab, et enamasti pole need inimesed pärast vabanemist ühiskonnale ohtlikud. Kuna aga tegu on ikkagi raskeima kuriteo toime pannud isikutega, ei saa menetlejatele ette heita analüüsis kinnitust leidnud asjaolu, et tapjate puhul kaalutakse retsidiivsusriski enne tähtaega vabastamiste puhul põhjalikumalt kui teiste kuritegude puhul.

2. Teiste riikide kogemused retsidiivsuse uurimisel ja retsidiivsuse vähendamisele suunatud meetmete elluviimisel

Allpool käsitletakse teiste riikide kogemusi korduvkuritegevuse uurimisel, retsidiivsuse vähendamise meetmeid ja tulemuslikkust, statistika kogumist ning USA, Soome, Rootsi, Saksamaa, Hollandi ja Austraalia uuringute tulemusi. Peamiselt tuginetakse ingliskeelsele kirjandusele (USA, Ühendkuningriigi, Kanada ja Austraalia autorid).

2.1. Korduvkuritegevuse uurimise meetodid

Retsidiivsuse all mõeldakse tavaliselt uue kuriteo toimepanemist pärast eelmise kuriteo eest süüdimõistmist (v.a reaalse vangistuse puhul) või pärast vanglast vabanemist. Uut kuritegu kajastavaks näitajaks võib olla näiteks isiku kinnipidamine (Eesti kontekstis kahtlustatavana ülekuulamine), süüdimõistmine või vangistus. Retsidiivsuse määr kajastab niisuguste isikute osakaalu kindlal aastal või muul perioodil süüdi mõistetud ja/või vanglast vabanenud isikute arvust. Retsidiivsust käsitlevates uuringutes vaadeldakse sageli eraldi ka katseajal toime pandud muid rikkumisi, mis ei kujuta endast kuritegu, kuid võivad kaasa tuua karistuse täitmisele pööramise ja vanglasse saatmise.

Uue kuriteo toimepanemist vaadeldakse eri riikides enamasti 1–5 aasta jooksul pärast isiku suhtes tehtud otsust, kriminaalhoolduse lõppemist või vangistuse korral pärast vanglast vabanemist. Peale selle on mitmetes uuringutes jälgitud eeskätt vanglast vabanenud isikute edasist elukäiku veelgi pikema aja jooksul.

Retsidiivsuse statistikas tuginetakse tavaliselt ametlikele andmetele (politsei, prokuratuur, kohus, vanglad). Sellisel juhul aga jääb arvestamata ametivõimudele teadmata olev osa kuritegudest, mis suhteliselt madala teatamisaktiivsusega kuriteoliikide puhul (nt seksuaalkuriteod) võib näitajaid oluliselt mõjutada. Politsei poolt uuesti kinni peetud isikute osakaal on üldjuhul märgatavalt suurem kui kohtus uuesti süüdi mõistetud või vangi saadetud isikute osakaal, ning vastavalt erinevad ka retsidiivsusnäitajad.

Näitajate väärtusi mõjutab suuresti vaadeldav periood: mida pikem see on, seda kõrgem on retsidiivsuse määr. Minimaalne vaatlusperiood kokkuvõtete tegemiseks on enamasti üks aasta, kuid mõnikord näidatakse retsidiivsuse määra veel graafiliselt kuude kaupa kumuleeruvalt – sel juhul on kõverate tõus tavaliselt algul kiire ja see aeglustub märgatavalt paari aasta jooksul.

Retsidiivsust mõjutavate tegurite analüüsil on vaadeldavateks tunnusteks harilikult kuriteoliik, sanktsiooni liik, isiku sugu ja vanus ning varasemad karistused, osas riikides ka isiku koda-kondsus, tööalane staatus, perekonnaseis jm (Wartna ja Nijssen, 2006, lk 4).

Retsidiivsuse statistika ei asenda uuringuid, mis käsitlevad eri liiki karistuste ja retsidiivsuse vähendamise meetmete mõju, kuid seda kasutatakse laialt meetmete mõju hindamisel.

Retsidiivsuse käsitlemisel tuuakse kõige sagedamini esile järgmised aspektid:

- statistika süüdimõistetute ja vanglast vabanenute poolt uue kuriteo toimepanemise (kinnipidamise), süüdimõistmise või vangi saatmise kohta (niisuguste isikute osakaal 1–3 aasta järel pärast eelmist süüdimõistmist või vanglast vabanemist);
- retsidiivsuse määr süüdimõistetute eri rühmades, arvestades esmajoones sanktsiooni liiki (nt vabadusekaotuslik või vabaduses kantav karistus katseajaga) ja eelmise kuriteo liiki (ühe kohtuotsusega mitme kuriteo eest süüdimõistmise puhul arvestatakse tavaliselt vaid raskeimat kuritegu);
- sotsiaaldemograafilised jm erinevused retsidiivsuse määras (nt sugu, vanus, haridus, varasem karistatus);
- toimivad ja mittetoimivad meetmed retsidiivsuse vähendamisel (võrreldakse retsidiivsuse vähendamise programmi läbinud isikuid muude tunnuste poolest sarnase võrdlusrühmaga).

Allpool esitatakse näiteid retsidiivsuse statistika kogumise ja avaldamise kohta Euroopa riikides.

Ühendkuningriigi justiitsministeerium avaldab igal aastal andmeid vanglast vabanenud või katseaega alustanud isikute retsidiivsuse kohta järgnenud aasta jooksul (arvestatakse juhtumeid, mis saavad kohtuliku lahendi kuni kuue kuu jooksul pärast vaatlusperioodi lõppu) (Reoffending of adults ..., 2009). Peamised retsidiivsust kajastavad näitajad on kuritegude sagedus (ühe aasta jooksul saja isiku kohta toime pandud kuritegude arv, millega kaasnes süüdimõistmine kohtus), kuritegude raskusaste (eelmisega analoogiline näitaja vaid raskete kuritegude² puhul) ja retsidiivsuse määr (vähemalt ühe kohtus süüdimõistmisega lõppenud kuriteo toime pannud isikute osakaal). Tabelites kasutatavateks tunnusteks on esmase ja uue kuriteo liik, isiku sugu, vanus, rass, varasem kuritegude arv, varasem vanglakordade arv, sanktsiooni liik (sh mõistetud vangistuse kestus). Lisaks võrreldakse reaalseid andmeid retsidiivsuse eeldatud määraga³, et hinnata, kas muutused on tingitud vaadeldava kontingendi koosseisu muutumisest või võib tegu olla muutustega isikute käitumises.

Inglismaa ja Walesi siseministeerium (*Home Office*) määratles 2004. aastal miinimumnõuded retsidiivsust käsitleva statistika ja uuringute kohta. Neis kehtestatakse muu hulgas järgmised reeglid: andmed kogutakse 1–2 aastat pärast vanglast vabastamist või muud liiki sanktsiooni puudutavat kohtuotsust; andmestikust tuleb välja jätta või selgelt eraldada enne vaadeldavat vabanemist/otsust toime pandud kuritegusid puudutavad uued kohtuotsused; retsidiivsust arvestatakse uue kohtuotsuse puhul raskeima kuriteo järgi (ehkki võib tuua analüüsi ka muude kuritegude kohta) (*Home Office* ..., 2004).

Soome statistikaamet avaldab andmeid retsidiivsusest esimese astme kohtute otsuste alusel retsidiivsust kajastavaid näitajaid avaldatakse kahel viisil: (a) teatud aastal (praegu viimane 2002) süüdi mõistetud isikute retsidiivsus; (b) teatud aastal (praegu viimane 2007) korduvalt kuriteos süüdi mõistetud isikute arv (Tilastokeskus, 2010). Esimesel juhul on vaatlusperioodiks kohtus süüdimõistmisele järgnevad kolm aastat (retsidiivsusega on tegu sel perioodil toime pandud kuriteo eest süüdimõistmisel) ning lisaks jäetakse kaks aastat kuritegude uurimiseks ja kohtumenetluseks (sestap ongi praegu viimaseks vaadeldavaks aastaks 2002). Kuritegude liigilist korduvust vaadeldakse esimeses kohtuotsuses peamise kuriteo suhtes.⁴ Teisel juhul näidatakse, kui palju vaadeldaval aastal süüdi mõistetud isikutest oli eelnenud kolme aasta jooksul muu kuriteo eest süüdi mõistetud (tuuakse välja ajavahemikud eelmisest kohtuotsusest kuni uue kuriteoni). Andmestiku puhul tuleb arvestada mh sellega, et vanglakaristuse saanud isikute puhul võis aeg kuritegude toimepanemiseks väljaspool vanglat olla lühike või seda üldse mitte olla; samuti võib uus kohtuotsus hõlmata kuritegusid, mis olid toime pandud enne esimest kohtuotsust. Tabelites kasutatavateks tunnusteks on esmase (peamise) kuriteo liik, sanktsiooni liik, isiku sugu, vanus, varasem karistatus.

Hollandi justiitsministeeriumi uurimis- ja dokumendikeskus (WODC) on välja töötanud "retsidiivsusmonitori", milles retsidiivsuse taseme jälgimiseks arvutatakse süüdimõistetute retsidiivsuse määr automaatselt (Wartna, Blom ja Tollenaar, 2008; Wartna, 2009). Andmed saadakse uuringute eesmärgil loodud spetsiaalsest andmebaasist (OBJD), mis kujutab endast iga kolme kuu tagant uuendatavat koopi kohtuotsuste ametlikust registrist. Vaatluse all on süüdimõistmisega lõppenud kohtuotsused, prokuröri lõpetatud asjad (kus oli olemas süüdlane) ja menetluses olevad kriminaalasjad. Andmete alusel tuuakse välja retsidiivsusnäitajad kuritegude raskuse ja kuriteoliikide järgi. Isikutunnustest võetakse arvesse sugu, vanus ja kodakondsus (nende põhjal moodustatakse võimalikult sarnased võrdlusrühmad). Vaadeldakse mitmeid aspekte: riik tervikuna; territoriaalsete üksuste võrdlus (sh õiguskaitseasutuste töö efektiivsuse analüüs, arvestades kurjategijate profiili eri piirkondades); meetmete tulemuslikkus. Hollandi suhteliselt väikese elanike arvu tõttu täiendatakse statistikat kvalitatiivsete analüüsidega. Perioodi 1997–2004 käsitlevas statistikas on retsidiivsuse määra muutuste kirjeldamisel

² Inimese surma või raske isikuvastase vägivallega seotud kuriteod ja mõningad seksuaalkuriteod.

³ Eeldatud retsidiivsuse määr leitakse statistilise mudeli abil, mis arvestab vaadeldava kontingendi sotsiaal-demograafilise koosseisu ja kriminaalset karjääri iseloomustavate tunnuste erinevust eelmise aasta grupist. Retsidiivsust arvestatakse mudelis jah/ei alusel: kas uue kuriteo toimepanemine ühe aasta jooksul on tõenäoline või mitte.

⁴ Nt kui esimeses kohtuotsuses oli peamine kuritegu röövimine ja lisaks oli toime pandud ka vargus, saab uue kuriteo puhul nentida vaid seda, et isik on varem karistatud röövimise eest.

kasutatud korrigeeritud andmeid, mis arvestavad uuesti süüdimõistmise tõenäosust ja registreerimise mõju (sh kuritegudest teatamise aktiivsus).

Saksamaal viidi Göttingeni ülikooli juhtimisel ja justiitsministeeriumi toetusel hiljuti läbi projekt (2007–2009), milles kahe varasema uuringu põhjal analüüsiti 2004. aastal vanglast vabastatud isikute retsidiivsust (uue kuriteo eest süüdimõistmist) kolme aasta jooksul kuriteoliikide, kohaldatud sanktsioonide ja isikuid iseloomustavate demograafiliste tunnuste järgi.⁵ Seni pole retsidiivsuse kohta regulaarset statistikat avaldatud, kuid kavas on hakata niisuguseid andmeid avaldama iga kolme aasta järel (Criminal Sanction and Recidivism, 2009).

2.2. Retsidiivsuse näitajad teistes riikides

Retsidiivsuse määr sõltub palju kasutatavatest tunnustest ja vaadeldavast ajaperioodist, mille tähendus võib eri riikides ja ka osariikides või liidumaades oluliselt erineda. Võrdlust raskendavad ka erinevused seadustes ja kuritegude registreerimise praktikas. Sestap ei ole retsidiivsust kajastavad näitajad üldjuhul rahvusvaheliselt võrreldavad ning ka ühe riigi uuringute tulemusi ei saa tihti võrrelda. Retsidiivsuse määra arvnäitajaid kasutatakse enamasti vaid süüdimõistetute rühmade võrdlemiseks ühe ja sama uuringu raames, sh ajaliste muutuste jälgimiseks, samuti kohaldatud karistuste ja retsidiivsuse vähendamise meetmete mõju hindamiseks.

Allpool tuuakse näiteid retsidiivsuse määra kohta mõnede uuringute andmetel, kuid neid poleks õige võrrelda. Samas on enamiku uuringute tulemused olnud retsidiivsuse määra ja mitmete iseloomulike tunnuste (soo, vanuse, vanglakaristuste arvu, kuriteoliigi raskus, sanktsiooni raskuse) seoste suhtes samasuunalised.

USA kuutteist osariiki hõlmanud uuringus ilmnes, et 68% 1994. aastal vabanenud ligi 300 000 vangist pidas politsei kolme aasta jooksul pärast vabanemist kinni, 47% mõisteti uues kuriteos süüdi ja 25% mõisteti uuesti vanglasse (National Statistics on Recidivism, 2008).

Florida osariigis läbi viidud uuringus (Recidivism Report ..., 2003) käsitleti aastatel 1995–2001 vanglast vabanenute retsidiivsust. Leiti, et uue kuriteo toimepanemise tõenäosust mõjutavad eeskätt järgmised tegurid (isikute tunnused olulisuse järjekorras):

- kõigi isikute puhul kokku: varasem karistatus, vanus (nooremate risk on suurem);
- meeste puhul: varasem karistatus, vanus, haridustase, järelevalve vabanemise järel, distsiplinaarrikkumiste arv, vanglakaristuse pikkus (mida pikem, seda vähem⁶);
- naiste puhul: varasem karistatus, vanus, vanglakaristuse pikkus, distsiplinaarrikkumiste arv, kriminaalse karjääri raskeim kuritegu oli narkokuritegu.

Kuriteoliikide järgi oli retsidiivsus kõige suurem varavastaste ja narkokuritegude eest karistatuil ning keskmisest märksa väiksem seksuaalkuriteo või tapmise eest karistatuil. Uuring ei käsitle erinevuste põhjusi, kuid iseloomulik on kõrgem retsidiivsuse määr suhteliselt sagedaste kuritegude puhul: samasuunalisi tulemusi on saadud ka teiste riikide uuringutes.

Massachusettsi osariigi uuring (Comprehensive Recidivism Study, 2002) näitas, et retsidiivsuse määr (uue kinnipidamise või katseaja nõuete rikkumise alusel) ühe aasta jooksul pärast vabanemist oli madalaim seksuaalkurjategijail (21%) ja kõrgeim varavastaste kuritegude toimepanijail (57%). Üldiselt oli retsidiivsus raskete kuritegude korral mõnevõrra väiksem kui kergete kuritegude puhul. Vanglast vabanenud isikute uuesti kinni pidamise tõenäosus oli enne tähtaega (katseajaga) vabanenute puhul väiksem kui tähtajaliselt vabastatutel.

Soomes uuriti aastatel 1993–2002 vanglast vabanenud 30 000 isiku retsidiivsust, kellele oli kokku mõistatud 100 000 vanglakaristust (Hypén, 2004). Vaatlusperioodiks oli 1–9 aastat, olenevalt vabanemise aastast (analüüs teostati 2003); selle aja jooksul oli vaadeldavast kontingendist enam kui pool taas vangi saadetud. Alla 18-aastastest vanglast vabanenuist sattus vanglasse tagasi 85–95 protsenti. Uuesti vangistatutest sattus üks neljandik tagasi vanglasse

⁵ Uuringu tulemused polnud käesoleva väljaande koostamise ajal veel teada.

⁶ Kokkuvõtlikes andmetes ei kajastu kuriteoliikide erinevused: retsidiivsus oli kõrgem kergemate kuritegude puhul, millega kaasnes aga lühem vanglakaristus.

seetõttu, et jõustus kohtuotsus varem toime pandud kuriteo eest (st tegu ei olnud „reaalse retsidiivsusena“, milleks loetakse uue kuriteo toimepanemist vaid vaatlusperioodi jooksul).

Retsidiivsusrisk kasvas koos vanglakordade arvu suurenemisega. Esmakordsetest vangidest sattus 40% tagasi vanglasse ja ligi 10% sattus vanglasse enam kui 6 korda. Noortel süüdimõistetutel ja meestel oli retsidiivsus suurem kui naistel ning keskealistel ja vanematel isikutel. Kuriteoliigiti oli retsidiivsus suurim röövimise ja varavastaste kuritegude eest karistatuil, madalaim eluvastaste ja seksuaalkuritegude eest karistatuil. Suurem tõenäosus vabadesse jääda oli neil, kes suutsid vabaneda sõltuvusainete tarvitamisest.

Rootsis sooritas 2002. aastal süüdi mõistetud isikutest aasta jooksul uue kuriteo 24% ja kolme aasta jooksul 38% (Recidivism, 2009). Retsidiivsus oli suurem korduvalt karistatud isikute puhul: kui esimest korda karistatutest pani kolme aasta jooksul uue kuriteo toime 19%, siis varem 1–2 korda karistatute puhul oli see näitaja 38% ja varem enam kui 10 korda karistatute puhul 89%. Nende näitajate suurusjärgud polnud perioodil 1991–2002 muutunud.

2002. aastal kriminaalkoodeksi alusel süüdi mõistetud isikute retsidiivsus oli kolme aasta jooksul keskmisest (46%) märgatavalt suurem järgmist liiki kuritegude puhul: sõidukivargus (72%), röövimine (68%), vargus raskendavatel asjaoludel (65%), vargus (60%). Muude seaduste alusel karistatavate tegude puhul (Rootsis ei eristata kuritegusid ja väärtegusid, kuid Eesti tähenduses on osalt tegu väärtegedena vaadeldavate juhtumitega) oli korduvus suur ebaseadusliku sõidukijuhtimise (66%; ei hõlma joobes juhtimist) ning narkosüütegude (65%) eest karistatute seas.

Esimest korda karistatute puhul oli süüdimõistmisele järgnenud kolme aasta jooksul retsidiivsus kõige suurem röövimise (54%), sõidukivarguse (46%), narkosüüteo (36%), külastamiskeelu rikkumise (35%) ja raskendavatel asjaoludel toime pandud varguse (31%) eest karistatute seas.

Saksamaal 1999. aastal läbi viidud uuring näitas, et nelja aasta jooksul pärast süüdimõistmist või vanglast vabastamist 1994. aastal oli uue kuriteo toime pannud 1/3 kõigist isikutest. Vangis viibinud isikute retsidiivsus oli suurem kui tingimisi vangistusega või muu sanktsiooniga karistatutel; sellest ei saa aga järeldada, et just raskem karistus avaldas negatiivset mõju, sest korduvkurjategijatele määrati raskem karistus suurema tõenäosusega. Vanglast vabanenuist mõisteti uues kuriteos süüdi 57%, neist pooled uuesti vangi (29% kõigist vabanenuist). Retsidiivsus määr oli kõige kõrgem noortevanglast vabanenute puhul: neist mõisteti nelja aasta jooksul uues kuriteos süüdi 78%, neist enamik uuesti vangi (45% kõigist vabanenuist). Kõige vähem panid uusi kuritegusid toime rahalise karistuse saanud isikud: neist mõisteti nelja aasta jooksul uues kuriteos süüdi 30%, kusjuures vaid kümnendikule neist mõisteti karistuseks reaalne vangistus (Jehle, 2009, lk 51–55).

Hollandis mõisteti kahe aasta jooksul pärast 2004. aastal tehtud kohtuotsust või vanglast vabastamist uues kuriteos süüdi 54% vanglast vabanenud täiskasvanutest, 49% noorte kinnipidamiskohast vabanenutest, 40% muud liiki sanktsiooniga karistatud noortest ning 29% muud liiki sanktsiooniga karistatud täiskasvanutest (Wartna, Beijersbergen jt, 2008, lk 4).

Austraalias sattus aastatel 2002–2003 vabastatud vangidest kahe aasta jooksul vanglasse tagasi 38%. 2005. aasta juunis vanglas olnud täisealistest 60% oli varem vangis viibinud (Drabsch, 2006, lk 1).

Uus-Lõuna-Walesi osariigis läbi viidud uuringus (samam) selgus, et retsidiivsus määr oli kõrgeim varavastase kuriteo või kallaletungi (v.a raskete tagajärgedega) toime pannud isikutel. Madalaim oli tapmiste ja seksuaalkuritegude eest karistatute retsidiivsus (viimasel juhul oli peresisese kuriteo toime pannud isikute retsidiivsus väiksem kui perevälise kuriteo toime pannud isikutel, ent näitajaid võis mõjutada suhteliselt vähene teatamine peresisestest seksuaalkuritegudest). Ühtlasi märgiti, et noorte retsidiivsus indikaatoriks võib olla vanus esimese kuriteo toimepanemise ajal ja kuriteo raskus (samam).

Kokkuvõtlikult võib öelda, et valdav osa retsidiivsusust käsitletud uuringuid on kinnitanud retsidiivsususe seoseid järgmiste teguritega:

- varasem vanglasviibimise kordade arv (mida enam, seda suurem retsidiivsus);
- vanus (nooremate puhul on retsidiivsus suurem);
- sugu (meeste puhul on retsidiivsus suurem);
- kuriteoliigi raskus (retsidiivsus on suurim varavastaste kuritegude puhul, sh röövimised; suhteliselt väike aga raskete isikuvastaste kuritegude puhul, nt tapmised, seksuaalkuriteod);
- sanktsiooni raskus (retsidiivsus on vangistusega karistatud isikute seas suurem kui kergema sanktsiooniga karistatud isikute puhul).

Retsidiivsust ja selle statistilist pilti võivad mõjutada ka muud tegurid: seadusemuudatused, rõhuasetused politsei tegevuses (nt prioriteet teatud liiki kuritegude ennetamisele ja lahendamisele), rehabilitatsioonitöö tulemuslikkus jm. Niisuguste tegurite mõju hindamine on raske, kuid retsidiivsuse statistika analüüsis nõuavad need tähelepanu.

2.3. Retsidiivsuse vähendamise meetmete mõju uurimine ja tulemuslikkus

Retsidiivsuse vähendamise programmide ja muude meetmete tulemuslikkuse selgitamiseks on USA-s, Kanadas ja teistes riikides viimastel aastakümnetel läbi viidud hulgaliselt uuringuid. Usaldusväärsete järelduste tegemiseks peaks meetmete mõju hindamiseks tehtavad uuringud vastama rangetele teaduslikele kriteeriumidele, kuid alati ei ole seda vajalikul määral saavutatud.

Kõige usaldusväärsemad tulemusi saaks juhuvalikuga moodustatud rühmade võrdlemisel, kus üks rühm läbib hinnatava programmi, teine mitte. Eri rühmade retsidiivsust mõõdetakse mõne aasta jooksul. Kuna sellised uuringud on kulukad ja neid on raskesti korraldada, siis on neid ka vähe läbi viidud ning ainuüksi niisuguseid uuringuid hõlmavaid ülevaatlikke materjale pole.

Enim kasutatav ja ühtlasi küllalt usaldusväärne on variant, kus programmi mõju selgitamiseks moodustatakse isikut ja tema kriminaalset karjääri iseloomustavate tunnuste programmis osalenud (või programmiga alustavate) isikutega võimalikult sarnane võrdlusrühm. Levinum ja odavam on rühmade moodustamine pärast programmi läbimist, ehkki see pakub vähem võimalusi kui programmile eelnev rühmade moodustamine (Research Strategy ..., 2008).

Retsidiivsuse uurimisel kasutatakse ka kohortuuringuid (longituuduuringud), kus jälgitakse kindla aastakäiguga seotud isikuid pika aja jooksul. Eestis on niisuguse uuringu näiteks J. Saare poolt aastatel 1985–1999 läbi viidud uuring alaealisena kuritegusid ja õigusrikkumisi toime pannud isikute kriminaalsest karjäärast (Saar, 2003).

Suhteliselt kerge on läbi viia uuringuid, kus võrreldakse ühe ja sama rühma hoiakuid ja/või käitumist (retsidiivsust) enne ja pärast programmi läbimist. Seda saab teha nii ametlike allikate (andmed uutest õigusrikkumistest) kui ka hoiakute ja väärtushinnangute muutumist kajastavate testide abil. Meetodit kasutatakse näiteks siis, kui võrdlusrühma pole võimalik moodustada; samas võib olla raske selgitada programmi tegelikku mõju (kui pole võimalik kontrollida muude tegurite mõju).

Tegemaks rohketest retsidiivsuse uuringutest kokkuvõtlikke järeldusi, on alates 1990ndatest läbi viidud mitmeid metauuringuid, milles kombineeritakse eri uuringute andmestik ja meetmete tulemuslikkust väljendatakse summaarse mõju määraga (*overall effect size*), ent jäetakse kõrvale lähteuringute meetodilised erinevused. Niisugune meetod lubab statistiliselt suuremaid üldistusi, kuid ei arvestata lähteuringute läbiviimise tingimusi ja muid tegureid, millel võis olla tulemustele oluline mõju (Wartna, 2009, lk 177).

Statistilise analüüsiga peaks kaasnema kohaldatava meetme (programmi) kvalitatiivne analüüs ja selle reaalse kohaldamise analüüs ning oodatavate tulemuste määratlemine. Välja tuleks selgitada toimetehhanismid (mis ja miks mõjub?), millega püütakse saavutada retsidiivsuse vähenemist individuaalsel tasandil. Meetmete kohaldamist käsitlevad uuringud tuleks läbi viia enne programmi käivitamist, kuna vaatleja juuresviibimine võib selle tulemusi mõjutada.

Programmide tulemuslikkuse hindamisel on nende elluviimise hindamiseks lihtsaim kasutada standardset aruandlust, kus kajastub programmi suunatud isikute arv, realselt osalenud isikute arv, osaletud tundide arv jne. Kui selline andmestik on puudulik või kaheldava kvaliteediga, pole

programmi tõenäoliselt nõuetekohaselt ellu viidud. Selliste probleemide ilmnedes tasub enne programmi mõju hindamist analüüsida selle elluviimise korraldust (Research Strategy ..., 2008).

Meetmete tulemuslikkust iseloomustatakse sageli skaalal „toimiv - mittetoimiv - lubav - mõju teadmata“, mida kirjeldatakse nn Marylandi aruandes (Sherman jt, 1997). Toimivaks loetakse meetmeid, mille retsidiivsust vähendav mõju on teaduslikult tõendatud; lubavate meetmete puhul on nende võimalikust positiivsest mõjust mõningaid märke ning teiste puhul on selgunud mõju puudumine (mittetoimivad) või pole hinnangu andmiseks piisavalt infot (mõju teadmata).

Tavaliselt hinnatakse programmide tulemuslikkust uutest kuritegudest hoidumise (retsidiivsuse määra) alusel. Petersilia (2003) märgib, et retsidiivsust vähendavaid programme peetakse töötavaks ja retsidiivsuse vähenemine ongi ilmselt kõige olulisem meetmete efektiivsuse näitaja, kuid ainuüksi sellest ei piisa taasühiskonnastamise edukuse hindamiseks – viimane hõlmab märksa enam kui vaid suutlikust hoiduda teatud perioodil kuritegude toimepanemisest.

Retsidiivsuse vähendamist puudutavatest meetmetest ja nende efektiivsusest saab ülevaate rahvusvahelise teaduskirjanduse alusel koostatud uurimustest.

Põhja-Iirimaa autorid (Francis jt ..., 2008) analüüsisid peamiselt Marylandi aruandes (Sherman jt, 1997) käsitletud meetmete tulemuslikkust hilisemate uurimuste alusel. Toimivana tuuakse esile õigusrikkujate käitumise mõjutamisele suunatud meetmeid (õigusrikkuja vajadustest lähtuv ja usalduslikel suhtel põhinev mitmekülgne ravi, terapeutilised kommuunid⁷, sõltuvusravi), toetust õigusrikkujale enesega toimetulekuks (töölane väljaõpe, töövõimaluste loomine, järelhooldus, sotsiaaltoetus elukoha leidmiseks), perekondade toetamist (koduvisiidid väike- laste juurde koos koolieelse hariduse andmisega, pereteraapia stressis perekondadele), noortele sotsiaalsete oskuste õpetamist, lepitusmeetmeid vägivalda ennetamiseks; samuti situatsioonilisi ennetusmeetmeid (valvekaamerad vargusohlikes kohtades, murdvarguste tõkestamise vahendid) ning probleemidele orienteeritud ja kogukonnakeskset politseitööd (patrullimine riskipiirkondades, liikluskontroll joores juhtide avastamiseks). Mittetoimivaks peetakse range režiimiga noortelaagreid (*boot camps*), hirmul põhinevaid meetmeid, intensiivset järelevalvet ilma ravita.

Washingtoni osariigis valminud uurimuses (Aos jt, 2006) analüüsiti retsidiivsuse vähendamise meetmete tulemuslikkust 35 aasta jooksul ingliskeelsete riikide 291 retsidiivsusuuringu põhjal. Tulemuslikuks osutusid mitmesugused õigusrikkujate ravi hõlmavad meetmed, sh uimastisõltlastele (ravi vabaduses või vanglas, teraapilised üksused vanglas, kognitiiv-käitumuslikud ravi-programmid, narkokohtud⁸) ja seksuaalkurjategijatele; töö- ja haridusprogrammid (kutseõpe ja töötamine vanglas, baashariduse andmine vanglas, tööalane väljaõpe ja nõustamine vabaduses). Samas jõuti järeldusele, et mitmed programmid ei olnud retsidiivsuse vähendamisel tulemuslikud (nt järelevalvele orienteeritud programmid, sh elektrooniline järelevalve). Analüüsi tulemusi kajastab täpsemalt tabel lisas 1.

Ülalnimetatud autorite uurimustes ei jõutud olemuselt sarnaste meetmete puhul alati sarnastele järeldustele, kuid selgselt positiivne hinnang on kummaski allikas antud järgmistele meetmetele:

- uimastisõltlastele suunatud meetmed (sõltuvusravi vabaduses ja vanglas, teraapilised üksused, uimastisõltlaste asju arutavad spetsialiseeritud nn narkokohtud);
- vangide oskuste arendamine ja ettevalmistamine vabastamiseks (kutse- ja muu õpe vanglas, töötamine vanglas, vanglast vabanejate toetamine, järelhooldus, sotsiaaltoetus).

Vastuolulisi hinnanguid anti taastava õigusega seotud meetmetele (nendest lähemalt allpool), koduvägivalda ennetamise meetmetele ja mõnedele teraapiaprogrammidele. Mittetoimivaks

⁷ Terapeutilise kommuuni eesmärgiks on uimastisõltlaste rehabilitatsioon uimastivabas keskkonnas, mis hõlmab nende käitumise ja väärtushinnangute mõjutamist ning igapäevaeluks vajalike oskuste omandamist rühma koostegevuse ja kaaslaste toetuse kaudu. Tavaline kommuunis viibimise aeg on üks aasta.

⁸ Tegem on uimastisõltlastele spetsialiseerunud kohtutega, mis lahendavad juhtumeid õiguskaitse- ja uimastiravi spetsialistide tihedas kootöös. Eesmärgiks on leida lahendus, mis aitaks süüalusel uimastisõltuvusest vabaneda. Meetmed hõlmavad ravi ja rehabilitatsiooni, järelevalvet kohustuste täitmise üle (sh kohustuslikud narkotestid), sanktsioone kohustuste rikkumisel, ravi tulemuslikkuse hindamist jm.

peeti järelevalvel põhinevaid meetmeid, kui nendega ei kaasne ravi või muud meetmed õigusrikkujate probleemide lahendamiseks.

Mitmed ülevaatlilikud uuringud on näidanud, et retsidiivsuse vähendamise programmid on osutunud edukamaks sel juhul, kui nad on suunatud mitmele, mitte ühele riskitegurile. Kognitiiv-käitumuslikud programmid on parimaid tulemusi saanud eeskätt suure riskiga isikute puhul, kuid väikese riskiga isikute puhul on vahel esinenud koguni negatiivseid ilminguid (Chavez & Dawe, 2007).

Ühendkuningriigis (Inglismaal ja Walesis) hakati 1990ndail vanglates rakendama kognitiivsete oskuste omandamise programme, eesmärgiga mõjutada ja arendada kurjategijate mõtlemist ja selle kaudu probleemide lahendamise oskust ja käitumist. Hindamine 2003. aastal näitas, et programmi läbinud isikute retsidiivsus ei erinenud võrdlusrühmast kahe aasta võrdluses pärast vabanemist. Programmi täielikult läbinute puhul oli retsidiivsus ühe aasta jooksul pärast vabanemist küll märksa madalam, ent kahe aasta võrdluses vahet enam ei olnud (Cann jt, 2003).

Huvipakkuv on ülalnimetatud USA uurimusest ilmnev järeldus, et elektrooniline valve ei ole retsidiivsuse vähendamisel tõhus. Elektroonilise valve efektiivsust käsitleti ka Rootsis 2005. aastal avaldatud uurimuses (Effects ..., 2005), milles võrreldi aastatel 2001–2003 vanglast enne tähtaega elektroonilise valve alla vabanenud isikute retsidiivsust nendega, kes vabanesid alles karistusaja lõppedes. Retsidiivsust selgitati ühe aasta jooksul pärast elektroonilise valve lõppu või vanglast vabanemist, arvestades mh isiku vanust, riskiastet ja varasemat kriminaalset karjääri. Kuni 37-aastaste kurjategijate puhul olulisi erinevusi ei ilmnunud (ühe aasta jooksul pani uue kuriteo toime 16% elektroonilise valve all olnutest; kontrollrühmas 14%). Vanemate kurjategijate seas oli elektroonilise valve all olnute retsidiivsus märksa väiksem: 6% (kontrollrühmas 16%). Varasema karistuse olemasolul (viie aasta jooksul enne viimast karistust) oli kummagi rühma retsidiivsusmäär küll ligikaudu kolm korda kõrgem (17–22%) kui esimest korda karistatutel (5–7%), kuid elektroonilise valve all olnute ja vanglast tähtajaks vabanenute vahel olulisi erinevusi polnud. Uurimuses nenditakse, et tervikuna ei osutunud elektrooniline valve retsidiivsuse aspektist tulemuslikumaks kui vanglast tähtajaks vabastamine, kuid vanemate kui 37-aastaste puhul olid tulemused siiski positiivsed.

Peamiselt Põhja-Ameerikas ja Ühendkuningriigis alates 1958. aastast kuni 1990ndate lõpuni läbi viidud 50 uuringu metaanalüüs (Gendreau ja Goggin, 1999) näitas, et vanglakaristus suurendas veidi retsidiivsust, kusjuures väikese riskiga hinnatud isikud panid uue kuriteo tõenäolisemalt toime pigem pärast vanglakaristust kui kriminaalhoolduslikku karistust. Põhilised järeldused olid järgmised:

- retsidiivsuse vähendamise nimel ei peaks vangistust kasutama;
- ülemäärane vangistuse kasutamine toob kaasa suuri kulutusi (on ebaefektiivne);
- et kindlaks teha, millistele kinnipeetavatele on vangistus mõjunud negatiivselt, on vältimatult vajalik läbi viia korduvaid ja ulatuslikke hindamisi nende suhtumise, väärtushinnangute ja käitumise kohta;
- peamine õigustus vangistusele on isikute kuritegeliku käitumise ärahoidmine kindla perioodi vältel ja õiglane karistus (eriti krooniliste kurjategijate puhul).

Põhja-Ameerikas läbi viidud uuringuid (sh Marylandi aruanne – vt Sherman jt, 1997) käsitlevas kokkuvõttes märgib Petersilia (2003), et edu saavutamiseks peaks vanglast vabanejatele mõeldud programmid olema järgmise suunitlusega:

- programm viiakse läbi pigem vabaduses kui kinnises asutuses;
- programm on intensiivne (kestab vähemalt 6 kuud);
- programm on suunatud suure riskiga isikutele (riskiaste määratletakse pigem erinevaid tegureid arvesse võttes kui kliiniliselt);
- kasutatakse kognitiiv-käitumuslikke tehnikaid;
- arvestatakse isiku eripära, sh talle omast õppimisstiili;
- isiku mõtteviisi muutumisel positiivses suunas võimaldatakse talle kutseõpet ja võetakse muid töö leidmist soodustavaid meetmeid;

- positiivsed stiimulid peaks programmi kõigis osades üles kaaluma negatiivsed mõjutusvahendid;
- kõik vanglas või eeluurimisvangistuses alustatud programmid peaks olema intensiivsed ja kohustuslikuna hõlmama järelhoolduse osa.

USA Colorado osariigi koostatud ülevaates (Przybylski, 2008) analüüsi paljude retsidiivsuse vähendamist käsitletud uuringute tulemusi peamiselt USA-s ja Kanadas. Selle uurimuse alusel tegi sama osariigi vastav komisjon (*Colorado Commission on Criminal and Juvenile Justice*) soovitusel retsidiivsuse ja sellega seonduvate probleemide vähendamiseks (Colorado ..., 2008, lk 21–58). Soovitusel puudutavad isikute kinnipidamise aja vähendamist, vanglast vabanevate isikute töösüste ning töö- ja eluaseme saamise võimaluste parandamist, vangide ja kriminaalhooldusaluste vajaduste individuaalset hindamist, ametkondade koostöö tugevdamist jm. Kokku 66 soovitusel koos kommentaaridega on jaotatud nelja rühma (pikem ülevaade neist on lisas 2):

- õiguslikud meetmed;
- üldised põhimõtted töö tulemuslikkuse suurendamiseks (mh et meetmed oleks kooskõlas uuringutega);
- muudatused praktikas, konkreetsetes töös (sama);
- kulude vähendamine.

Mitmes uuringus on selgitatud taastava õiguse (restoratiivõiguslike) meetmete mõju. Niisuguste meetmetena käsitletakse rahvusvahelises kirjanduses laia spektrit võtteid, mille läbivateks tunnusteks on tähelepanu keskendamine konkreetsele kannatanule (tema vajadused) ning kahju mingil viisil hüvitamine kurjategija poolt (tema vastutus) (Restorative ..., 2004). Erinevate lepitusmeetmete rõhuasetusi ja sellest tulenevat taastavat mõju on analüüsinud Umbreit ja Greenwood (2000). Sherman ja Strang (2007) järeldavad oma uuringus, et taastava õiguse meetmed on osutunud tulemuslikuks eeskätt raskemate, sageli vägivaldaga seotud kuritegude puhul, millel on olemas konkreetne ohver.

3. Menetluse lõpetamine otstarbekusest ja retsidiivsus

Legaliteedi printsiip kriminaalmenetluses tähendab, et kõigi kuritegudes kahtlustatavate süü üle peab otsustama kohus, seega peaksid kõik kriminaalasjad jõudma kohtusse. Nüüdisaegses kriminaalmenetluses on aga loodud võimalus süü küsimust mitte otsustada ning lõpetada menetlus otstarbekuse kaalutlustel (nn oportuniteedi põhimõttel). Ühelt poolt säästab selline võimalus kriminaalmenetluses aega ja raha, teiselt poolt annab võimaluse kergemaid kuritegusid toime pannud inimesi säästa kohtuprotsessist ja kriminaalkaristusega kaasnevast negatiivsest märgist.

Kriminaalmenetluse seadustikus on otstarbekusest lõpetamise alused antud paragrahvides 201–205. Enim on levinud lõpetamine avaliku menetlushuvi puudumise tõttu (KrMS § 202).

Käesolev analüüs näitab, milline on nende isikute retsidiivsus, kelle suhtes on prokurör menetluse otstarbekusest lõpetatud. Eeldatavalt peaks nende isikute retsidiivsuse määr olema madalam võrreldes kohtusse jõudnud isikutega. Esiteks kasutatakse avaliku menetlushuvi puudumise tõttu lõpetamist eelkõige esimest korda kergemaid kuritegusid toime pannud isikute suhtes. KrMS §-s 201 sätestatud lõpetamise alust, millega saadetakse teo toimepannud isik alaealiste komisjoni, kasutatakse, nagu nimigi ütleb, alaealiste puhul, kes pole oma noore ea tõttu tihti jõudnud korduvalt kuritegusid toime panna ning kelle kuriteod on kergema loomuga. Mõnevõrra retsidiivsemad on ilmselt need, kelle suhtes on menetlus lõpetatud karistuse ebaotstarbekuse tõttu (KrMS § 203), kuna nende puhul lõpetatakse menetlus just sel põhjusel, et isik on toime pannud ka teisi kuritegusid ehk võib eeldada, et tema tegu ei olnud juhuslikku laadi. Selle lõpetamise aluse kasutamise peamine eesmärk menetlusressursi säästmine.

3.1. Andmestik

Lõpetamiste valim moodustati menetlustest, mille on lõpetanud prokurör. Kuigi ka kohus saab menetlusi otstarbekusest lõpetada, kasutatakse seal seda võimalust tunduvalt harvem kui prokuratuuris. Ka on kohtute infosüsteemi andmestik menetluste lõpetamiste kohta ebakvaliteetne.

Analüüsi andmestik moodustati E-toimiku süsteemist tehtud päringute abil. Kõigepealt leiti isikud, kelle suhtes menetlus oli lõpetatud ning seejärel otsiti andmebaasist vasteid pärast menetluse lõpetamist toimunud ülekuulamiste kohta ehk korduvkurjategijaks peetakse käesolevas analüüsis seda inimest, kes kuulati pärast menetluse lõpetamist uuesti kahtlustatavana üle. Eraldi päring andis vastuse selle kohta, kas isiku ülekuulamine puudutas sama kvalifikatsiooniga kuritegu, milles tema suhtes menetlus oli juba lõpetatud. Seega võimaldab käesolev andmestik analüüsida retsidiivsust ka samaliigiliste kuritegude puhul.

Kuna oportuniteediga lõpetatavate kuritegude ulatus on piiratud⁹, siis kuriteoliigiti ei võimalda lõpetamiste andmestik retsidiivsust analüüsida näiteks seksuaalkuritegude ja raskete isikuvastaste kuritegude puhul, küll on aga võimalik analüüsida retsidiivsust enamlevinud vägivallakuritegude ja varguste puhul. Väiksemamahuline andmestik on olemas ka kelmuste kohta.

Andmestikku kuuluvad isikud, kelle suhtes menetlus lõpetati aastatel 2005–2008. Andmed isikute kohta, kelle suhtes menetlus lõpetati, on toodud tabelis 2.

Tabel 2. Isikute arv andmestikus kuriteoliigi ja lõpetamise aluse järgi

2005	Koguhulk	KrMS § 201	KrMS § 202	KrMS § 203
Kokku	3918	806	2893	238
Vägivald	1110	213	881	16
Vargus	1360	338	927	102
Kelmused	47	6	39	3
2006	Koguhulk	KrMS § 201	KrMS § 202	KrMS § 203
Kokku	4797	812	3641	367
Vägivald	1583	220	1318	49
Vargus	1577	354	1048	184
Kelmused	115	8	94	14
2007	Koguhulk	KrMS § 201	KrMS § 202	KrMS § 203

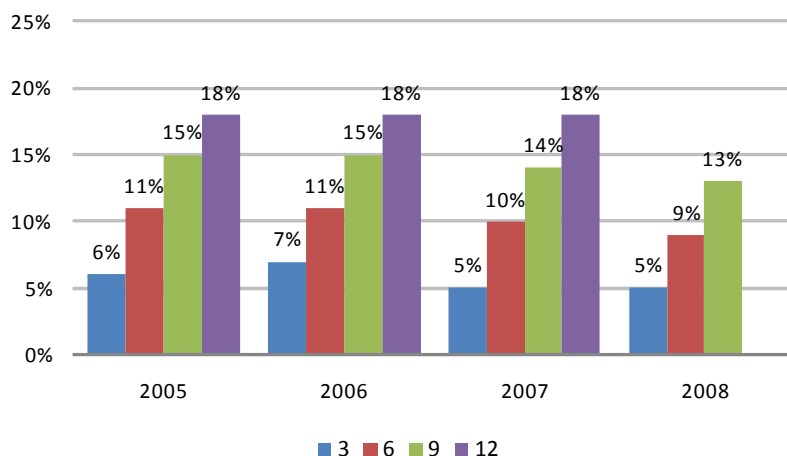
⁹ Avaliku menetlushuvi puudumisel saab prokurör lõpetada menetlust vaid teatud teise astme kuritegude puhul.

Kokku	4529	769	3472	310
Vägivald	1923	272	1582	73
Vargus	887	194	602	93
Kelmused	89	7	75	7
2008	Koguhulk	KrMS § 201	KrMS § 202	KrMS § 203
Kokku	4310	636	3307	380
Vägivald	1946	264	1552	132
Vargus	769	154	522	98
Kelmused	102	12	88	2

Andmestik puhastati korduvatest kirjetest. Kui isiku suhtes oli menetlus aasta jooksul korduvalt lõpetatud, siis jäeti igasse alamandmestikku vaid lõpetamise andmed viimase määruse kohta. See tähendab, et kui isiku suhtes lõpetati märtsis menetlus KrMS § 201 alusel ning mais menetluse KrMS § 202 alusel, siis avaldub märtsis lõpetamine KrMS § 201 andmestikus ning mai lõpetamine KrMS § 202 andmestikus, kuid koguhulga andmestikus avaldub vaid lõpetamine KrMS § 202 alusel. Vägivallakuritegude puhul avalduvad andmestikus inimesed, keda kahtlustati KarS §-des 121 ning 263 nimetatud kuritegude toimepanemises, varguste all peetakse silmas KarS § 199 rikkumisi ning kelmuste all KarS §-des 209 kuni 213 nimetatud kuritegusid.

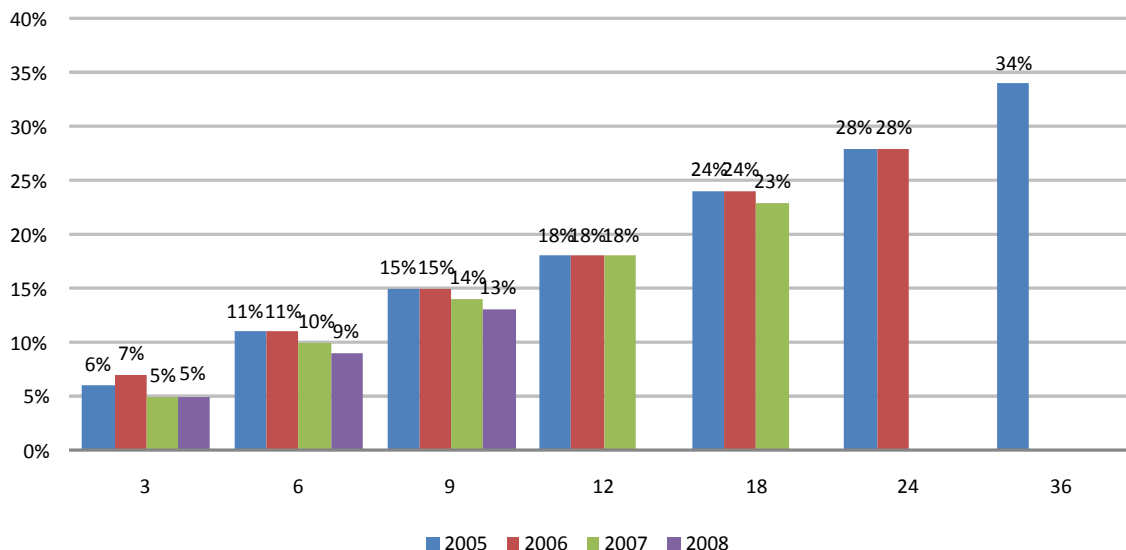
3.2. Üldine retsidiivsus

Menetluse lõpetamise puhul on isikute retsidiivsuse määr – arvestades uute kuritegudena kõiki kuritegusid ühe aasta kohta – 18% ehk peaaegu viiendik neist, kelle suhtes prokuratuur menetluse otstarbekusest lõpetab, paneb aasta jooksul toime uue kuriteo.

Joonis 7. Isikute osakaal, kes panid toime mis tahes liiki uue kuriteo 3 kuni 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli menetlus lõpetatud

Retsidiivsus lõpetamiste puhul püsis aastatel 2005–2007 12-kuise vaatlusperioodi jooksul ühtlasena. 18 kuu jooksul oli retsidiivsusmäär 2006. ja 2007. aastal 23%, 24 kuu retsidiivsusmäär 2005. ja 2006. aastal 28%. See tähendab, et 4797 inimesest, kelle suhtes 2006. aastal menetlus lõpetati, pani kahe aasta jooksul uue kuriteo toime 1330 inimest.

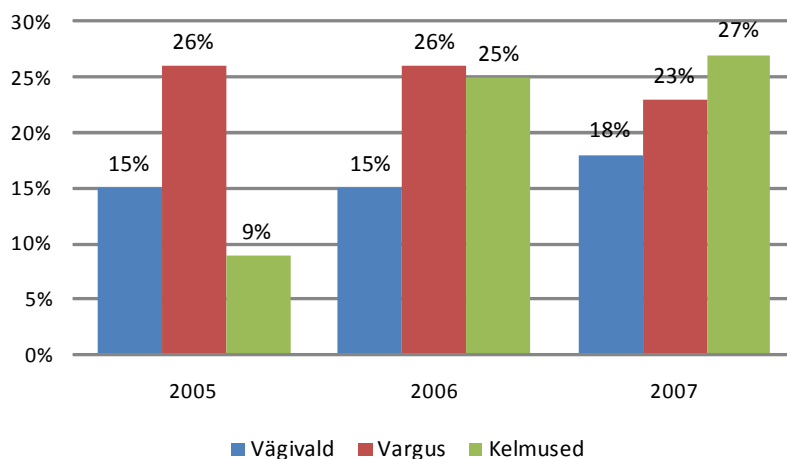

Joonis 8. Isikute osakaal, kes panid toime mis tahes liiki uue kuriteo 3 kuni 36 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli menetlus lõpetatud

Kõige pikem periood, mille põhjal käesolev andmestik võimaldas retsidiivsuse määra arvutada, oli 36 kuud 2005. aasta lõpetamiste andmete põhjal: kolme aasta jooksul pärast menetluse lõpetamist pani uue kuriteo toime 34%. Seega tõusis retsidiivsuse määr 2005. aastal lõpetatud isikute puhul esimese aastaga 18%, teise aastaga 10% ning kolmanda aastaga 6%.

3.3. Retsidiivsus kuriteo liigi järgi

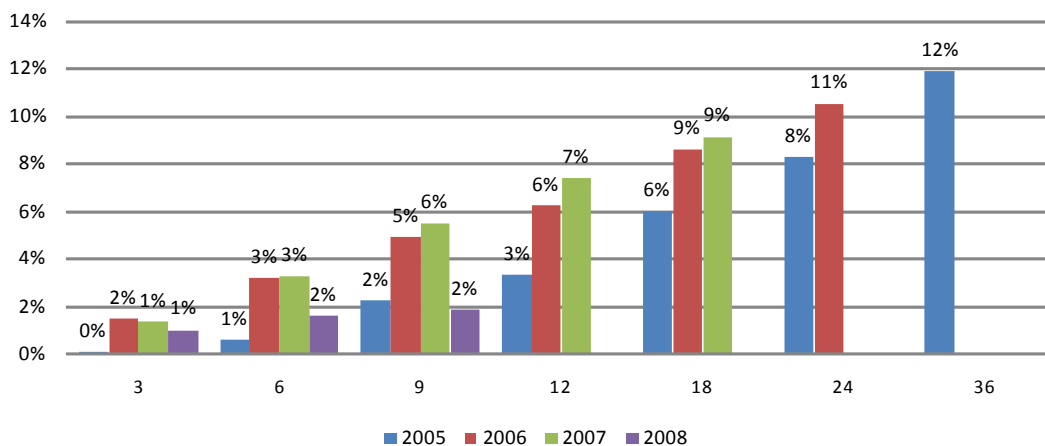
Kuriteoliikide järgi on lõpetamiste korral võimalik retsidiivsust vaadata vägivallakuritegude (KarS § 121 ja § 263), varguste (KarS §199) ning kelmuste (KarS §-d 209–213) puhul, kuigi kelmuste andmestik on võrreldes varguste ja vägivallakuritegudega tunduvalt väiksem.

Joonis 9. Isikute osakaal, kes panid toime mis tahes liiki uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli menetlus valitud kuriteoliikides lõpetatud

Retsidiivsuse määr vägivallakuritegude puhul on mõnevõrra madalam kui siin välja toodud varavastaste kuritegude puhul. Vägivallakuritegude retsidiivsuse määr oli üheksa kuu jooksul 13–14%, kaheteistkümneme kuuga aga 15–18%. Kahe aasta retsidiivsuse määr vägivallakuritegudes oli 2005. aastal 25%, kolme aasta määr 32%. Seega pani kolmandik isikutest, kelle suhtes menetlus 2005. aastal lõpetati, kolme aasta jooksul toime uue mis tahes liigilise kuriteo.

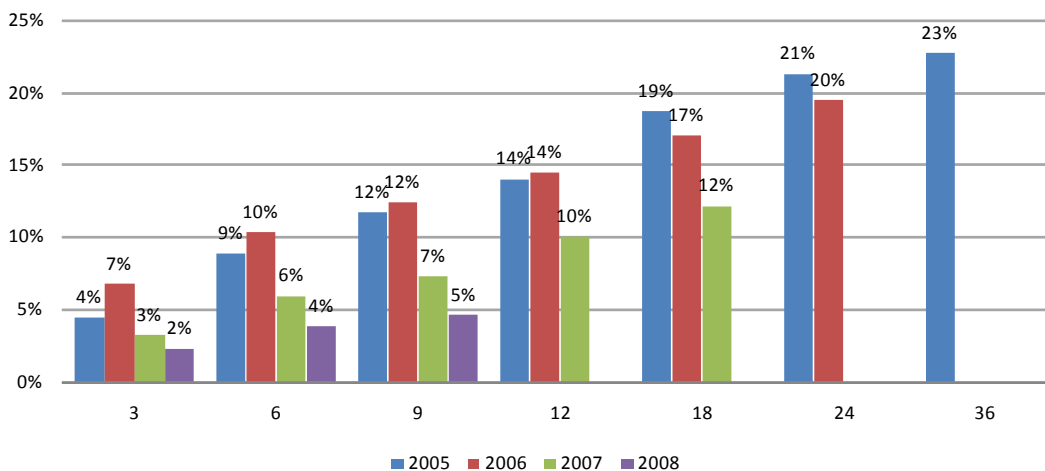
Uue samaliigilise vägivallakuriteo pani aasta jooksul toime 3–7% inimestest, kahe aasta jooksul 8–11% ning kolme aasta jooksul 12% inimestest.

Joonis 10. Isikute osakaal, kes panid toime uue samaliigilise kuriteo 3 kuni 36 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli menetlus vägivallakuriteo asjus lõpetatud

Retsidiivsuse määra kasv vägivallakuritegude puhul aastate lõikes on ilmselt seotud vägivallakuritegude registreerimiste kasvuga neil aastail: näiteks registreeritud kehaliste väärkohtlemiste arv kasvas 3456 kuriteolt 2005. aastal 5174 kuriteoni 2008. aastal. Isikute arv, kelle suhtes menetlus vägivallakuritegude asjus lõpetati, kasvas samal ajavahemikul peagu kaks korda: 1110-lt 1946-ni. Retsidiivsuse määra kasv ja ka retsidiivsuse määr ise on vägivallakuritegude puhul madal, seetõttu võib järeldada, et prokurörid lõpetavad vägivallakuritegude menetluse juhtudel, kui uue vägivallateo toimepanemise risk on küllaltki madal.

Varguste puhul püsis retsidiivsuse määr mis tahes uute kuritegude puhul üheksa kuu jooksul 20% ümber ning kaheteistkümneme kuu jooksul 25% ümber.

Joonis 11. Isikute osakaal, kes panid toime uue samaliigilise kuriteo 3 kuni 36 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli menetlus varguse asjus lõpetatud

Varguste 2008. aasta põhjal arvatud retsidiivsuse määr on märksa madalam varasemate aastate omast, 2005. ja 2006. aastaga võrreldes on madalam ka 2007. aasta retsidiivsuse määr. Varguste puhul tuleb arvestada, et lõpetamisele läinud varguste kriminaalasjade arv langes 2007. aastal märgatavalt (isikute arv lõpetatud varguste menetlustes: 2005. a 1360, 2006. a 1577, 2007. a 887 ja 2008. a 769). Menetluste arvu langus oli ilmselt seotud nn korduva pisivarguse dekriminaliseerimisega 2007. aasta märtsis. Sellega seoses väheneski kuritegude hulgas eelkõige väiksema kahjuga varguste arv, mille menetlus ilmselt varem paljudel juhtudel lõpetati. Seega pole võimalik varguste arvu puhul retsidiivsuse määra aastate kaupa ühtsetel alustel võrrelda.

Kelmuste puhul oli retsidiivsuse määr uuesti sama liiki rikkumise toime pannud isikute puhul väga madal. Näiteks 2005. aastal lõpetati kelmuse kahtlustuses menetlus oportuuniteediga 47 isiku suhtes, nendest mitte kedagi ei kuulatud uues kelmuse juhtumis aasta jooksul üle (retsidiivsuse määr 0%), 2006. aasta 115 inimesest kuulati aasta jooksul uuesti üle seitse (retsidiivsuse määr 6%) ning 2007. aasta 89 inimesest 6 (retsidiivsuse määr 8%).

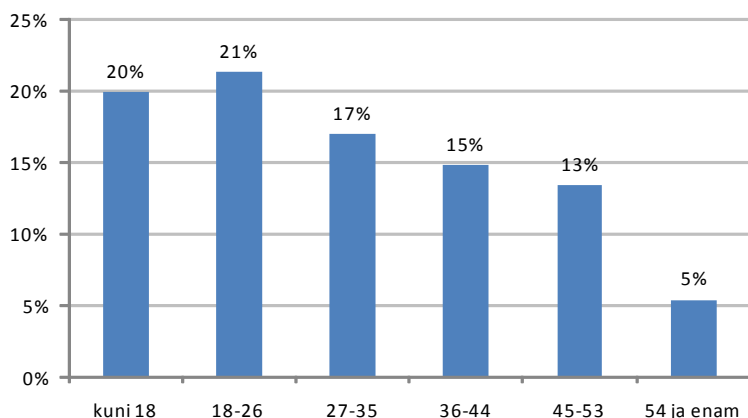
3.4. Retsidiivsus muude tegurite suhtes

2007. aastal oli üldine ühe aasta retsidiivsuse määr 18%. Sel aastal lõpetati menetlus oportu-
niteediga valimi kohaselt 4529 isiku suhtes, kellest aasta jooksul kuulati kahtlustatavana uues
kuriteos üle 800 inimest.

Menetlus lõpetati 884 naise ja 3645 mehe suhtes, naiste osakaal oli 19,5%, meeste oma 79,5%.
Seega on naised kurjategijate üldise jaotusega võrreldes lõpetamises enam esindatud (kõikidest
kurjategijatest moodustavad naised 10,5% – Salla jt 2009, lk 21). See viitab omakorda, et naised
panevad toime kergemaid kuritegusid, mille puhul ollakse valmis menetlust lihtsamini lõpetama.

Lõpetamistel osutus naiste retsidiivsusmäär kaks korda madalamaks meeste omast: aasta
jooksul pärast menetluse lõpetamist pani uue kuriteo toime 10% naistest ja 20% meestest.

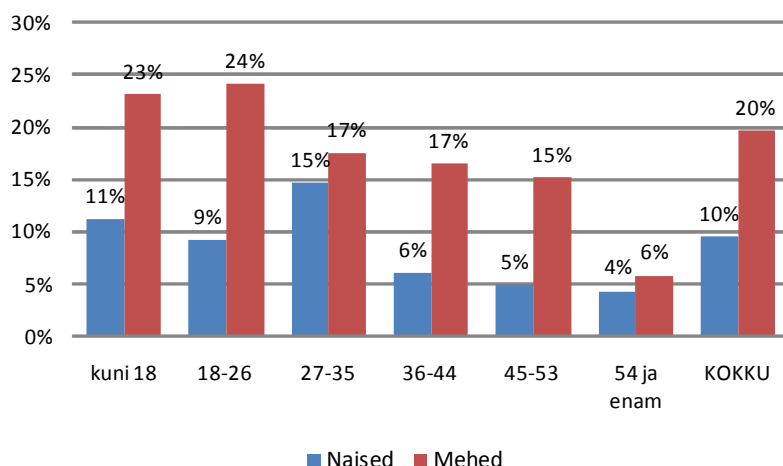
Vanuserühmiti oli ühe aasta retsidiivsuse määr kõrgeim 18–26-aastastel: aasta pärast menetluse
lõpetamist pani uue kuriteo toime 21%, samas suurusjärgus oli kuni 18-aastaste määr.

Joonis 12. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli
menetlus 2007. aastal lõpetatud, vanuserühmade kaupa

Pärast 26. eluaastat retsidiivsuse määr langes, 54-aastastest ja vanematest inimestest pani uue
kuriteo aasta jooksul toime 7%.

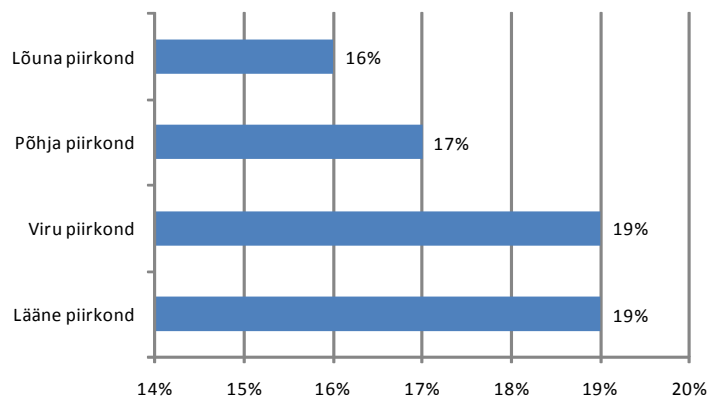
Vanuserühmiti avaldus meeste ja naiste retsidiivsus mõnevõrra erinevalt. Kui meeste kuri-
tegelik aktiivsus avaldus kõige enam vanuses kuni 26 eluaastat, siis naiste puhul pandi aasta
jooksul suhteliselt kõige rohkem kuritegusid toime vanuserühmas 27–35.

Joonis 13. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli
menetlus 2007. aastal lõpetatud, vanuserühmade ja soo alusel

Kurjategija emakeele järgi oli retsidiivsus suurem vene keelt emakeelena kõnelevate isikute
hulgas: kui eestikeelsetest inimestest pani aasta pärast menetluse lõpetamist uue kuriteo toime
iga viies inimene (20%), siis venekeelsete hulgas iga neljas (26%).

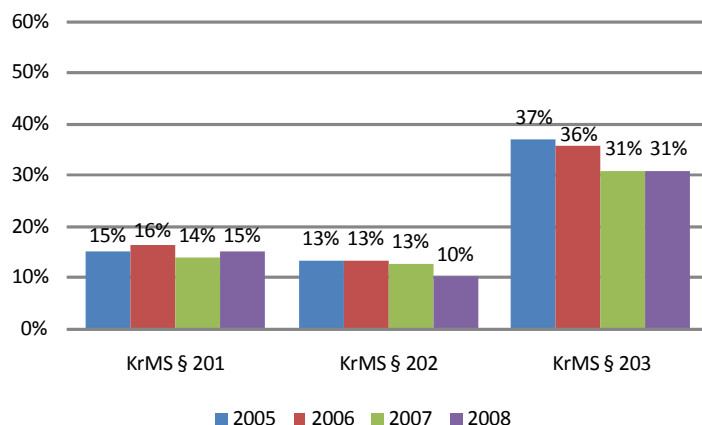
Analüüsi andmestik võimaldas hinnata retsidiivsust ka õiguskaitse piirkondade kaupa. Teistest väiksem oli retsidiivsus Lõuna piirkonnas, kus 2007. aastal lõpetatud menetlustega seotud isikutest pani aasta jooksul uue kuriteo toime 16%, Põhja piirkonnas oli see näitaja 17%, Viru ja Lääne piirkonnas 19%. Mõnevõrra võis neid erinevusi tingida menetluspraktika: Lääne piirkonnas on isikute osakaal, kelle suhtes menetlus otstarbekusest lõpetatakse (võrrelduna kohtusse saadetud isikute osakaaluga), suurim (29%) ning Lõuna piirkonnas väiksem (20%).

Joonis 14. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli menetlus 2007. aastal lõpetatud, piirkondade kaupa

3.5. Retsidiivsus lõpetamise aluse järgi

Lõpetamise aluste järgi on retsidiivsuse määr kõige madalam nende puhul, kelle suhtes menetlus lõpetati avaliku menetlushuvi puudumise tõttu (KrMS § 202), aastate 2005–2007 lõpetamiste puhul oli üheksa kuu retsidiivsuse määr 13%, aastal 2008 10%.

Joonis 15. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 9 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli menetlus lõpetatud – andmed on toodud vastavalt lõpetamise alusele

Vaid veidi kõrgem oli retsidiivsuse määr alaealiste komisjoni saadetud noorte puhul (KrMS § 201), nendest pani uue kuriteo üheksa kuu jooksul toime 14–16%.

Kõige kõrgem oli retsidiivsuse määr nende puhul, kelle suhtes menetlus lõpetati karistuse ebaotstarbekuse tõttu (KrMS § 203): iga kolmas pani uue kuriteo toime juba üheksa kuu jooksul pärast menetluse lõpetamist. Teistest lõpetamise alustest kõrgem retsidiivsuse määr on ilmselt seletatav ühelt poolt sellega, et tihti on need isikud toime pannud raskemaid kuritegusid ja antud kuritegu polnud nende puhul ilmselt juhuslikku laadi. Samuti on selle lõpetamise aluse puhul suurem võimalus, et isikut on pärast menetluse lõpetamist üle kuulatud teises menetluses, mis on alustatud juba varem toime pandud kuriteo uurimiseks – seega võib retsidiivsuse määr KrMS § 203 alusel lõpetamiste puhul olla mõnevõrra ülehinnatud.

4. Süüdimõistetute retsidiivsus

Süüdimõistetute retsidiivsuse uurimine on vangist vabanenute retsidiivsuse uurimise kõrval üks enam levinud meetodeid. Samas on süüdimõistetute retsidiivsust keeruline uurida, sest reaalse vanglakaristuse korral on uute kuritegude toimepanemise võimalused hoopis piiratumad kui näiteks rahalise või tingimisi karistuse korral.

Ka vanglas on võimalik uusi kuritegusid toime panna, kuid need on enamasti vanglaspetsiifilised ja üldise retsidiivsuse näitaja raames on neid raske hinnata. Ka tekitaks olukord, kus retsidiivsust hinnataks kõigi kohtuotsuste alusel, osa isikute puhul retsidiivsuse topelthindamise.

Seetõttu ei käsitle analüüs nende isikute retsidiivsust, kes on asunud kandma reaalselt vanglakaristust. Nende retsidiivsust arvutatakse alates hetkest, mil nad jälle vabaduses on (vt 7. ptk, „Vanglast vabanenute retsidiivsus ja seda mõjutavad tegurid“). Siin on juttu nende isikute retsidiivsusest, kellele kohus ei määranud reaalselt vanglakaristust, vaid keda on karistatud tingimisi kohaldamata jäetud vangistusega, rahalise karistusega või kelle puhul on vangistus asendatud üldkasuliku tööga. Kuna vanglasse karistust kandma siirdub vaid väike osa kõikidest kriminaalkorras süüdi mõistetutest, siis kajastub käesolevas analüüsis ikkagi suurem osa kohtuotsuseid.

4.1. Andmestik

Analüüsi andmestik kajastab nende isikute andmeid, kelle suhtes jõustus 2008. või 2007. aastal süüdimõistev kohtuotsus. 2006. aasta andmeid polnud võimalik kasutada, kuna nende kvaliteet on analüüsi jaoks liialt kehv. Varasemate aastate andmed ei olnud kättesaadavad.

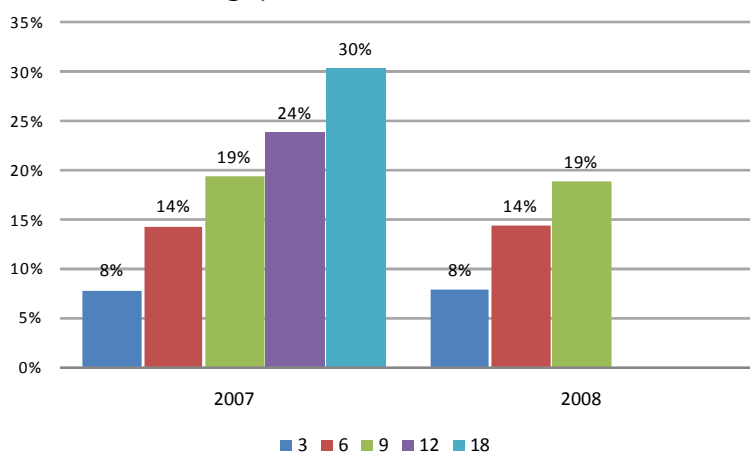
Süüdimõistetute andmestiku põhjal tehti päring E-toimiku süsteemist, kus iga süüdimõistmise kuupäeva juurde võeti sellele järgnev kahtlustatavana ülekuulamise kuupäev. Nii oli võimalik teada saada, kas päringu hetkeks oli süüdimõistetut üle kuulatud, ja kui oli, siis mis aja jooksul – see annab kõige selgema arusaama sellest, kui kiiresti süüdimõistetut uue kuriteo toime pani.

Kui sama isiku suhtes jõustus aasta jooksul mitu otsust, siis jäeti kõigis andmestiku liikides sisse vaid viimane otsus. Peatüki lõpus on toodud ka üldkasulikkude tööd teinud isikute retsidiivsuse näitajad, mis põhinevad varasema uuringu andmestikul.

4.2. Üldine retsidiivsus

Kohtus süüdimõistetute puhul on üheaastane retsidiivsuse määr 24%, mis tähendab, et iga neljas süüdimõistetut, kes ei lähe vanglasse karistust kandma, paneb uue kuriteo toime ühe aasta jooksul. 2007. aastal pani aasta jooksul uue kuriteo toime 1438 süüdimõistetut 6019-st. Esimese kolme kuu jooksul pärast kohtuotsust paneb uue kuriteo toime 8% süüdimõistetutest.

Kuue esimese kuuga pärast kohtuotsust kasvab retsidiivsuse määr 14%-ni, järgmise kuue kuuga veel 10% võrra ning ajavahemikul 12.–18. kuuni on kasv 6%.

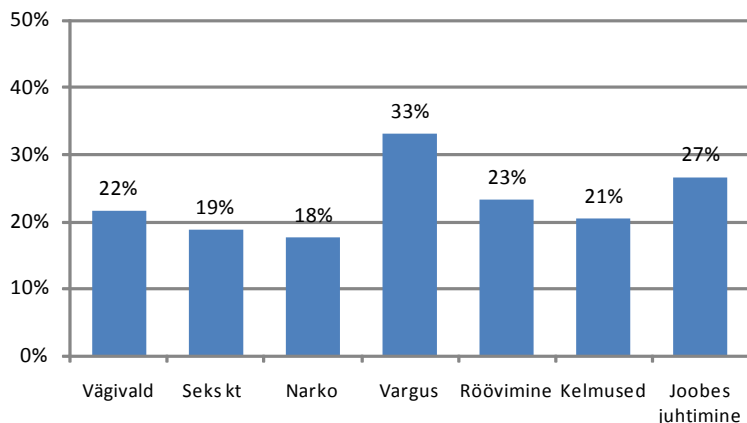

Joonis 16. Isikute osakaal, kes panid toime mis tahes liiki uue kuriteo 3 kuni 18 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes oli tehtud süüdimõistev kohtuotsus

Võrreldes 2007. aastaga süüdimõistetute retsidiivsuses võrreldavates andmetes muutusi ei ole.

4.3. Retsidiivsus kuriteo liigi järgi¹⁰

Uusi kuritegusid panevad keskmisest enam toime varguste eest karistatud isikud: 757-st süüdimõistetust pani aastaga uue kuriteo toime 251 inimest (33%).

Joonis 17. Isikute osakaal, kes panid toime mis tahes liiki uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nad olid kohtus süüdi mõistetud (2007)

Varguse eest karistatutest panevad ka järgmise kuriteona toime varguse vähem kui pooled. Aasta jooksul paneb uuesti varguse toime 13% varguse eest süüdimõistetutest. Võrreldes 2008. aastaga vähenes pisut korduvalt varguse toime pannud süüdimõistetute osakaal: kui 2007. aastal varguse eest süüdimõistetutest pani 9 kuuga uue varguse toime 11%, siis 2008. aastal 8%.

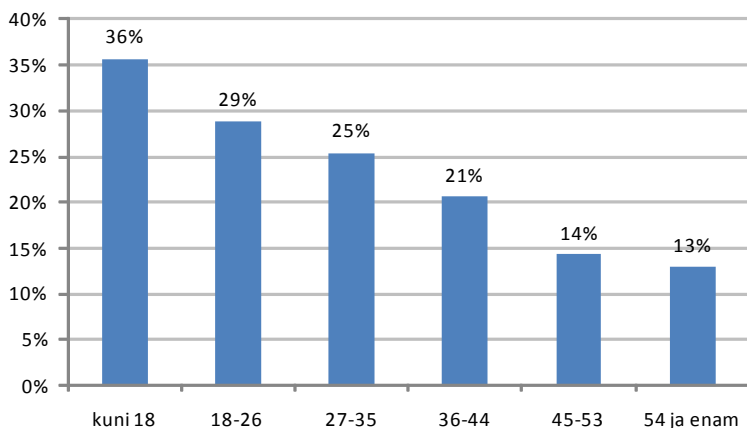
Varguste järel oli kõrgeim retsidiivsusmäär 2007. aastal joobes juhtidel: aasta jooksul pärast süüdimõistmist pani uue kuriteo toime 27%. 2008. aastal vähenes joobes juhtide puhul sama kuriteo toimepanemise määr märgatavalt: 2007. aasta üheksa kuu 8%-lt 2008. aasta 3%-le.

2007. aastal seksuaalkuritegude eest karistatud isikud ei pannud 18 kuu jooksul toime ühtegi samaliigilist kuritegu, samuti ei olnud selliseid kuritegusid 2008. aastal. Ka narkokurjategijate, röövimise ja kelmuse toime pannute arv oli sedavõrd väike, et nende põhjal pole võimalik teha järeldusi retsidiivsuse kohta samaliigiliste kuritegude osas.

4.4. Retsidiivsus muude tegurite suhtes

2007. aastal oli süüdimõistetute üldine retsidiivsuse määr 24%. Aasta jooksul jõustus süüdimõistev otsus 6019 isiku suhtes (välja arvatud reaalse vangisusega karistused), nendest sisuliselt iga neljas (1438) pani aasta jooksul toime uue kuriteo.

Süüdimõistetute hulgas oli mehi 92% ja naisi 8%, meestest pani aastaga uue kuriteo toime 25%, naistest 16%.

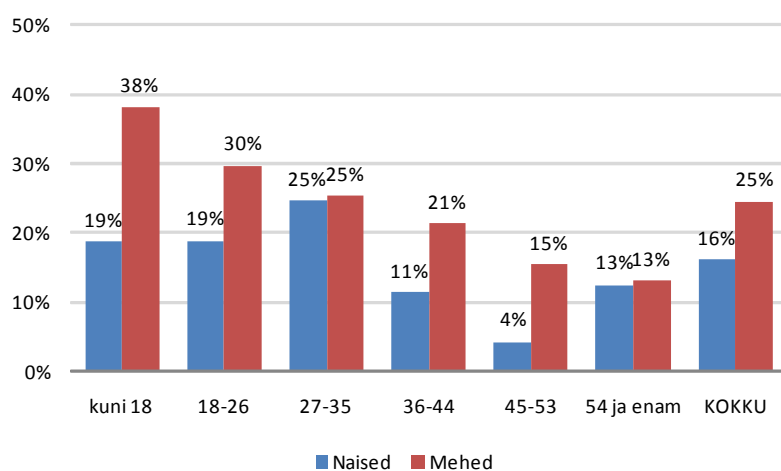
¹⁰ Analüüsis kasutusel olnud kuritegude nimekiri on toodud viiendas peatükis tabelis 3 (ainult KarS kuriteod).

Joonis 18. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes tehti süüdimõistetv kohtuotsus, vanuserühmade alusel

Vanuserühmade kaupa oli uue kuriteo toimepanijaid kõige enam kuni 18-aastaste süüdimõistetute seas (36%). Ilmselt on tegu noortega, kellel see polnud esimene kokkupuude kriminaalmenetlusega ning kes on toime pannud ka raskemaid kuritegusid. See, et neist noortest iga kolmas paneb aasta pärast süüdimõistmist toime juba järgmise kuriteo, viitab ka sellele, et isiku käitumise suunamine menetluslike vahenditega pole edu toonud.

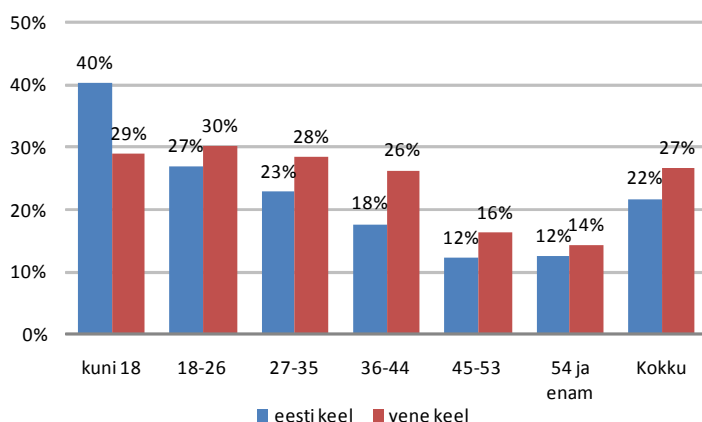
Aasta pärast süüdimõistmist panid kõige vähem kuritegusid toime 54-aastased ja vanemad inimesed, nende retsidiivsuse määr oli 13%.

Nagu lõpetamiste puhul erineb ka kohtuotsuste põhjal arvestatud retsidiivsuses see, millises vanuses on retsidiivsus kõige suurem meestel ja millises vanuses naistel. Kui üldine vanuse ja retsidiivsuse suhte graafik on meeste suurema esindatuse tõttu sarnane meeste retsidiivsuse graafikuga, siis naiste puhul ilmneb, et nagu lõpetamistegi puhul panevad pärast süüdimõistmist kõige enam kuritegusid toime naised vanuses 27–35 – iga neljas selles vanuses süüdi mõistetud naine paneb aasta jooksul toime uue kuriteo. Kõige madalam oli naiste retsidiivsuse määr vanuses 45–53 (4%).

Joonis 19. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes tehti süüdimõistetv kohtuotsus, soo ja vanuserühmade alusel

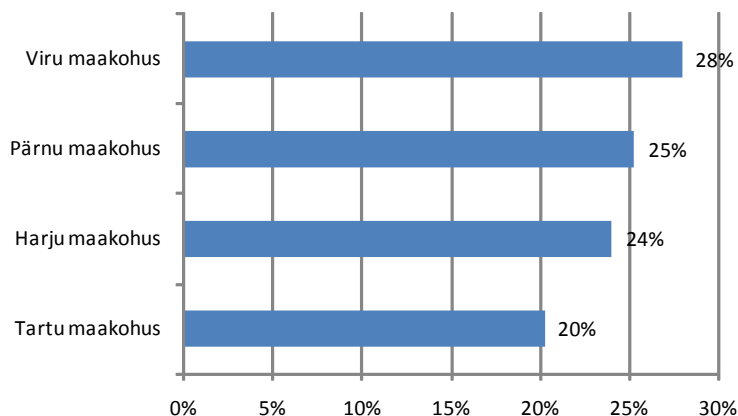
Kurjategija emakeele järgi oli retsidiivsuse määr eestikeelsetel inimestel 22%, venekeelsetel aga viie protsendipunkti võrra kõrgem – 27%. Nagu selgus, esinevad erinevused ka vene ja eesti vanuserühmade retsidiivsuses. Kui eestlaste puhul retsidiivsus vanuse kasvades väheneb, siis venekeelsete inimeste puhul püsib see samal tasemel üle kahekümne aasta. Vanemate kui 45-aastaste inimestes retsidiivsuse määras aga olulisi erinevusi ei ole.

Joonis 20. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes tehti süüdimõistetv kohtuotsus, emakeele ja vanuserühmade alusel

Emakeele järgi oli suurem erinevus naiste kui meeste retsidiivsuse määras. Kui vene meestest pani aastaga uue kuriteo toime 27% ja eesti meestest 22%, siis naiste puhul oli vahe 11 protsendipunkti: retsidiivsuse määr vene naistel oli 21% ja eesti naistel 10%.

Kohtuti oli retsidiivsuse määr kõige kõrgem Viru maakohu otsuste puhul: 28% seal süüdi mõistetuid pani 12 kuu jooksul toime uue kuriteo. Mõnevõrra madalam retsidiivsuse määr iseloomustas Pärnu ja Harju maakohu otsuseid: vastavalt 25 ja 24 protsenti. Nagu lõpetamistegi puhul oli madalaim retsidiivsuse määr Lõuna piirkonnas (20%). Kohtumajade kaupa paistsid madalaima retsidiivsuse määraga silma Haapsalu kohtumaja Kärddlas, Jõgeva ja Tartu kohtumaja.

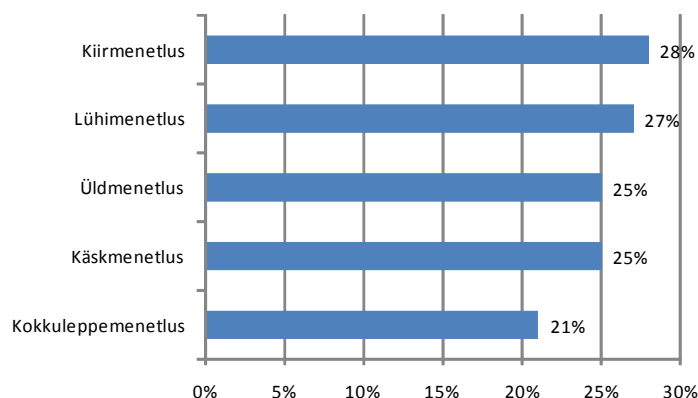

Joonis 21. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes tehti süüdimõistetav kohtuotsus, maakohute kaupa

4.5. Retsidiivsus põhikaristuse ja menetluse liigi järgi

Määratud põhikaristuse liigi alusel retsidiivsuse määras üldisi erinevusi ei olnud, ka maakohute kaupa olid retsidiivsuse määrad suhteliselt sarnased, erandiks oli Harju maakohus, kus rahalise karistuse puhul oli retsidiivsuse määr 20%, tingimisi kohaldamata jäetud vangistuse puhul aga 26%.

Mõningaid erinevusi retsidiivsuse määras leidis ka vastavalt menetlusliigile, milles süüdimõistmiseni viinud kohtuistungit peeti.

Joonis 22. Isikute osakaal, kes panid toime uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast seda, kui nende suhtes tehti süüdimõistetav kohtuotsus, menetlusliikide järgi

Kõige kõrgem oli retsidiivsuse määr kiirmenetluse puhul (28%), sellele ei jäänud palju alla lihtmenetlus (27%). Üld- ja käskmenetluse puhul oli retsidiivsuse määr 25%, teistest madalama määraga paistis silma kokkuleppemenetlus.

Tartu maakohu otsuste puhul olid retsidiivsuse määrad kõikides menetlusliikides kõige madalamad, ainus erand oli kokkuleppemenetlus, mille puhul jäi Tartu maakohutega seotud otsuste retsidiivsuse määr Pärnu maakohule alla vaid ühe protsendipunkti võrra. Samas tuleb

arvesse võtta ka asjaolu, et Tartu maakohtus läbi viidud kokkuleppemenetluste arv ületas mitu korda antud menetluste arvu teistes maakohtutes.

4.6. Üldkasulikule tööle suunatud isikute retsidiivsus¹¹

Üldkasulikku tööd (ÜKT) kohaldatakse Eestis vangistuse asenduskaristusena alates 2002. aastast ning selle kasutamine on viimastel aastatel kiiresti kasvanud.

2007. aastal ÜKT-le suunatud isikutest pani 12 kuu jooksul pärast ÜKT-le suunamist uue kuriteo toime:

- 11% kõigist ÜKT-le suunatud isikutest;
- 6% kriminaalmenetluse otstarbekusest lõpetamisega (KrMS § 202) ÜKT-le suunatud isikutest;
- 15% kohtu mõistetud vangistuse asendamisega (KarS § 69) ÜKT-le suunatud isikutest.

Kohtus süüdi mõistetud ja KarS § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikute retsidiivsus ühe aasta jooksul oli ligikaudu kaks ja pool korda suurem kui KrMS § 202 alusel suunatud isikutel – see asjaolu näitab, et kriminaalmenetlus on lõpetatud eeskätt vähem ohtlike isikute puhul.

Meeste retsidiivsus oli naistega võrreldes märgatavalt kõrgem: 2007. aastal ÜKT-le suunatud meestest oli 12 kuu jooksul uue kuriteo toime pannud 12% ja naistest 7%. Retsidiivsus oli suurim kahekümnendates eluaastates ning langes tunduvalt neljakümnendates eluaastates.

Retsidiivsuse määr oli suurim liikluskuriteo eest ÜKT-le suunatud isikutel, kellest pani 12 kuu jooksul uue kuriteo toime 16%. Varavastase või avaliku rahu vastase kuriteo eest ÜKT-le suunatud isikute puhul oli sama näitaja 11%.

Õigusemõistmisevastase kuriteo eest ÜKT-le suunamisel on enamasti tegu olnud karistuse kandmisest kõrvalehoidmisega (KarS § 329), mis reaalselt on tähendanud varem joores sõidukijuhtimise tõttu juhtimisõiguse taastamist isiku poolt ebaseaduslikku sõidukijuhtimist.¹² Varem sõidukijuhtimisega seotud kuriteo (liikluskuriteod ja õigusemõistmisevastased kuriteod kokku) toime pannud isikud moodustasid kõigist 12 kuu jooksul uue kuriteo toime pannud isikutest ühe kolmandiku.

Uutest kuritegudest moodustasid varavastased kuriteod (eeskätt vargused) kolmandiku ja liikluskuriteod neljandiku (kõigil juhtudel oli tegu korduva joores sõidukijuhtimisega); järgnesid isikuvastased kuriteod (peamiselt kehaline väärkohtlemine) ja avaliku rahu vastased kuriteod (enamasti avaliku korra raske rikkumine). Arvestades liikluskuritegudele juurde ka õigusemõistmisevastased kuriteod, mis valdavalt olid seotud sõidukijuhtimisega juhtimisõiguse taastamist isikute poolt, on liiklusega seotud kuritegude osakaal samas suurusjärgus varavastaste kuritegudega.

Kuni 30-aastaste puhul oli uueks kuriteoks kõige sagedamini varavastane kuritegu, vanemate õigusrikkujate puhul aga korduv joores sõidukijuhtimine või karistuse kandmisest kõrvalehoidmine (juhtimisõiguse taastamist isikute poolt).

Uus kuritegu oli sageli liigiliselt sama või lähedane (kuulus samasse KarS-i peatükki) varasema kuriteoga, seda eeskätt liikluskuritegude puhul. Liikluskuriteo eest ÜKT-le suunatud isikute poolt kuni 2008. aasta lõpuni toime pandud uutest kuritegudest moodustasid kaks kolmandikku taas liiklusega seotud kuriteod¹³. Varavastase kuriteo eest ÜKT-le suunatud ja enne 2008. aasta lõppu uue kuriteo toime pannud isikutest ligi 60% pani taas toime varavastase kuriteo; neist enam kui pooltel juhtudel oli tegu vargusega.

Arvestades koos isikuvastase ja avaliku rahu vastase kuriteo tõttu ÜKT-le suunatud ning 2008. aasta lõpuks taas kuriteo toime pannud isikuid, moodustasid poole uutest kuritegudest

¹¹ Käesolev alapeatükk põhineb 2009. aasta suvel valminud aruandel „Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele“ (Ahven, 2009).

¹² Kriminaalmenetlusregistri andmetel oli kõigi 2008. aastal KarS § 329 alusel registreeritud 978 kuriteo puhul tegu mootorsõiduki juhtimisega isiku poolt, kellelt oli sõiduki juhtimise õigus ära võetud. See arv kajastab vaid kaineid sõidukit juhtinud isikuid, kuna samaaegselt joores sõidukijuhtimise korral oli lisaks tegu liikluskuriteoga (KarS § 424), mille eest ette nähtud maksimaalne karistus on raskem ning arvesse võeti vaid viimane.

¹³ Kaasa arvatud õigusemõistmisevastased kuriteod (sõidukijuhtimine ilma juhtimisõigusega).

vägivaldsed kuriteod¹⁴. Varem muud liiki kuriteo toime pannud isikute puhul oli vägivaldsete kuritegude osakaal uute kuritegude hulgas kolm korda väiksem (16%).

¹⁴ Kehaline väärkohtlemine, avaliku korra raske rikkumine, röövimine, raske tervisekahjustuse tekitamine.

5. Vanglast vabanenuid iseloomustavad tunnused

Vanglate ja vangidega seotud probleemide käsitlemisel tuuakse tavaliselt ära andmed kinni- peetavate sotsiaal-demograafilise koosseisu ja kriminaalse karjääri kohta. Need andmed ei anna aga täielikku pilti vanglast vabanejate kohta, kuna vangide karistused erinevad kestuselt mitu korda ja vanglasse mõistmist tinginud kuritegude kirjeldamisel võetakse tavaliselt arvesse vaid kõige raskem kuritegu. Näiteks on kõige sagedasemaks kuriteoks vargused (2008. aastal 44% registreeritud kuritegudest), kuid vanglates on varguse kui raskeima kuriteo eest karistatute osakaal olnud märksa väiksem (2008. aastal 18% vanglas viibivaist süüdimõistetuist). Seega ei anna ainuüksi vanglas viibijate kirjeldamine adekvaatset ettekujutust, milline on teatud ajavahemikus vabanejate koosseis, mistõttu tuleb viimast eraldi käsitleda.

Vanglast vabanenud on sageli toimetulekuraskustes ja vajavad mitmesugust abi; nende taust võib takistada töö leidmist ja neid kardetakse kui uute kuritegude toimepanijaid. Teiste riikide uuringud (Drabsch, 2006; Hypén, 2004; Jehle, 2009) on näidanud, et paari aasta jooksul pärast vabanemist on endistel vangidel suur risk panna toime uus kuritegu ning uuesti vanglasse sattuda, mis suurendab järgmiste kuritegude toimepanemise riski (seda kinnitas ka käesolev uuring). Seetõttu on oluline jälgida vanglast vabanejate elukäiku ja uurida uusi kuritegusid toime pannud isikute tausta, et välja selgitada peamised retsidiivsust soodustavad riskitegurid.

Käesolevas peatükis kirjeldatakse viimastel aastatel vanglast vabanenuid põhiliste sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja varasemat kriminaalset karjääri iseloomustavate näitajate põhjal. See on taustaks vabanenute toimetulekut ja vabanemisjärgset retsidiivsust käsitlevatele peatükkidele.

5.1. Andmestik

Andmed vanglast vabanenute kohta saadi vanglate infosüsteemist. Kõik käesolevas ja teistes vanglast vabanenuid puudutavates peatükkides kasutatud andmed hõlmavad kohtus süüdi mõistetud isikuid, kes vabanesid vanglast aastatel 2004–2007 ühel järgmisel põhjusel:

- karistuse ärakandmine;
- osaliselt ärakandmisele mõistetud vangistuse ärakandmine;
- vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamine;
- tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel elektroonilise järeelvalve alla määramine (võimalik alates 2007. aastast);
- armuandmine.

Kui mõni neist isikutest oli ühe ja sama aasta jooksul korduva vangistuses viibimise tõttu siin nimetatud alustel vabastatud aasta jooksul korduvalt, valiti viimane vabastamine (arvesse ei võetud vahistatuna vanglas viibimist).

Vaatluse alt jäeti välja kõik vahistatud. Retsidiivsuse aspektist ei paku huvi ja jäeti seetõttu analüüsist välja ka väike arv süüdimõistetuist, kes vabastati ravimatu raske haiguse tõttu või saadeti teise riiki vanglakaristust kandma; samuti vanglas surnud isikud ja puuduva, vigase või ebastandardse (nt välisriigi) isikukoodiga isikud¹⁵.

Üks ja sama isik võis olla toime pannud eri liiki kuritegusid ning olla vangi mõistetud ja vanglast vabanenud vaatlusperioodi jooksul mitu korda. Analüüsis arvestatakse kõiki vangistuse mõistmist tinginud kuritegusid, mitte vaid raskeimat kuritegu. Seega võib üks ja sama isik esineda korduvalt:

- eri aastatel vabanenute hulgas;
- ühel ja samal aastal vabanenute puhul eri liiki kuritegusid toime pannud isikute loeteludes (mitme sama liiki kuriteo¹⁶ toimepanemisel arvestatakse iga isikut vaid üks kord).

¹⁵ Puuduva või ebastandardse isikukoodiga isikuid oli vanglast vabanenute seas 2004. aastal 37 (1,6%), 2005. aastal 17 (0,7%), 2006. aastal 13 (0,5%) ja 2007. aastal 11 (0,4%).

¹⁶ Kuriteoliiki arvestatakse alati KarS-i või kriminaalkoodeksi paragrahvi täpsusega, eristamata lõikeid ja punkte.

Kõikides vaadeldavates rühmades (nt 2004. aastal vabanenud, kes viibisid vanglas tapmise või mõrva tõttu) esineb iga isik alati üks kord. Andmed kajastavad isikute, mitte nende sooritatud kuritegude arvu (eeskätt varavastaste kuritegude eest võidi ühe kohtuotsusega määrata vangla- karistus mitme kuriteo eest korraga; harvem juhtus seda raskete vägivallakuritegude puhul).

Vangi mõistmise tinginud kuritegude puhul arvestatakse nii KarS-i kui ka kriminaalkodeksi alusel registreeritud kuritegusid (nn varasemad kuriteod), pärast vabanemist aga vaid KarS-i alusel registreeritud kuritegusid (nn uued kuriteod). Üks isik võis olla toime pannud mitu sama või eri liiki kuritegu. Kõik andmed kajastavad isikute arvu, mitte nende sooritatud kuritegude arvu. Mõnel juhul vaadeldakse vaid suurema isikute arvuga kuriteoliike.

Tabel 3. Vaatlusalused kuriteoliigid

Kuriteoliigi nimetus tekstis	Tähistus joonistel	KarS §-d	KrK §-d
Tapmine	Tapmine	113, 114	100, 101
Vägivald	Vägivald	121, 263	113, 195 lg 2 ja lg 3
Seksuaalkuritegu	Seks kt	141, 142, 143, 143 ¹ , 144, 145, 146	§-d 115, 115 ¹ , 116, 117, 118, 119
Narkootikumide vahendamine	Narko	184	210 ² lg 2, 202 ³ lg 3 ja lg 4
Vargus	Vargus	199	139, 140 lg 1
Röövimine	Röövimine	200	141, 140 lg 2
Kelmus	Kelmus	209, 210, 211, 212, 213	143
Joobes sõidukijuhtimine	Joobes juhtimine	424	204 lg 3

5.2. Vanglast vabanenute sotsiaal-demograafiline koosseis

Vanglast vabanenud isikutest moodustasid vaatlusalustel aastatel 92–94% mehed, mis on veidi enam kui meeste osakaal kuritegusid toime pannud isikute hulgas.¹⁷

Tabel 4. Vanglast vabanenud isikute arv ja osakaal vastavalt soole ja vabanemise aastale¹⁸

	Arv				Osakaal			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Mees	2064	2423	2205	2530	91,7%	94,1%	93,2%	93,9%
Naine	188	151	160	163	8,3%	5,9%	6,8%	6,1%
KOKKU	2252	2574	2365	2693	100%	100%	100%	100%

Vanglast vabanenute vanust kajastatakse edaspidi isikute vanglasse saabumise kuupäeva järgi, mis võimaldab muu hulgas välja tuua alaealisena vanglasse sattunud isikute rühma. Seega tuleb arvestada, et vanglast vabanemisel oli isikute vanus sellest vanglas viibimise aja võrra suurem – enamikul jäi see alla ühe aasta (vt allpool vangistuse kestusest).

Vanglast aastatel 2005–2007 vabanenute seas vähenes alaealiste osakaal. Vabanenute keskmine vanus (mediaan) vangistuse alguses oli ligikaudu 28 aastat (v.a 2004. aastal) ning vabanemisel 29 aasta ringis.

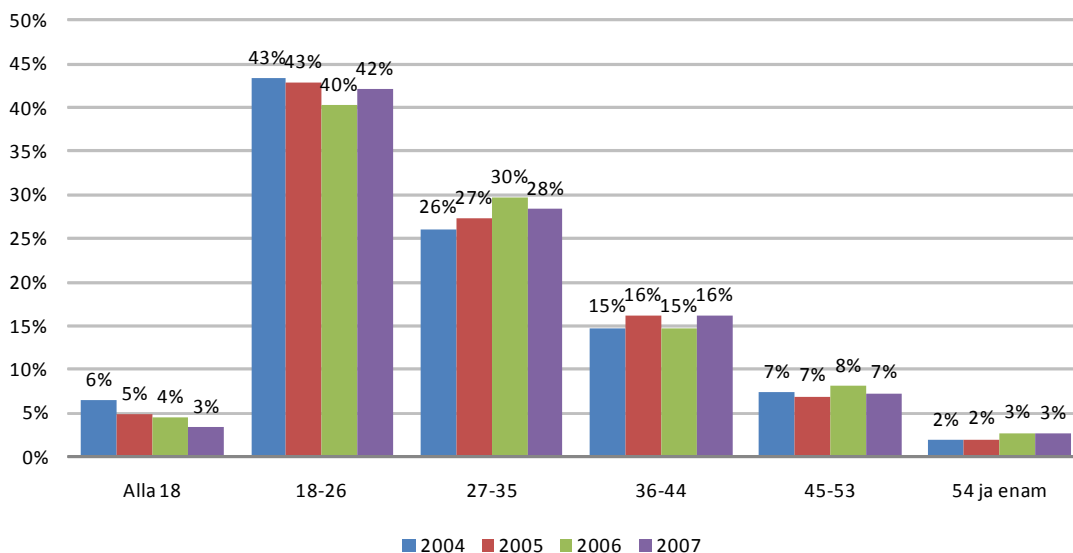
Tabel 5. Vanglast vabanenute keskmine vanus (mediaan) vangistuse algul ja lõpul vabanemise aasta järgi (aastat)

	2004	2005	2006	2007
Vangistuse alguses	24,2	27,6	28,3	28,0
Vangistuse lõpus	28,5	29,0	29,6	29,6

2007. aastal vanglast vabanenutest olid 45% vangistuse algul kuni 26 aastat vanad. Vanglas viibinud 14–26-aastaste isikute osakaal ületas kaks korda samas vanuses isikute osakaalu (23%) kriminaalvastutuse eas elanikkonnas (vanuses vähemalt 14 aastat), mis peegeldab noorte suhteliselt suurt kriminaalset aktiivsust. Võrdluseks: 27–35-aastaste osakaal oli 28% ning 36–44-aastaste osakaal 16%; kriminaalvastutuse eas elanikkonnast oli nende vanuserühmade osakaal vastavalt 15% ja 14%.

¹⁷ Kriminaalmenetlusregistri andmetel on meeste osakaal kuriteo toimepanemises kahtlustatavatest ja süüdistatavatest viimastel aastatel olnud 89...90%.

¹⁸ Tabel kajastab andmeid vaid nende süüdimõistetute vabastamise kohta, kes vabastati eespool kirjeldatud alustel.

Joonis 23. Vanglast vabanenud isikute vanus vanglas viibimise alguses vabanemise aasta järgi (%)

Haridustaseme järgi (vangistuse lõpul) on domineerinud põhiharidusega isikud, keda oli 2007. aastal vanglast vabanenute seas 40%, järgnesid keskharidusega (21%), algharidusega (18%) ja keskeriharidusega isikud (12%). Need proportsioonid on olnud üldjoontes sarnased ka varasematel aastatel. Võrreldes hõivatud tööealise elanikkonnaga on vanglast vabanenute haridustase tunduvalt madalam (vt lähemalt ptk 6, „Vanglast vabanenute toimetulek“).

Vene emakeelega isikud moodustasid 2007. aastal 52%, eesti emakeelega 47% ja muud keelt emakeeleks pidavad isikud alla 2% vanglast vabanenuist. Rahvuse järgi oli eestlasi 48%, venelasi 46% ja muust rahvusest isikuid 6% vanglast vabanenuist. Kogu elanikkonnas oli eestlaste osakaal 68%, venelaste osakaal 26% ja muust rahvusest isikute osakaal 6%.¹⁹

Aastatel 2004–2007 kasvas vanglast vabanenute seas Eesti kodanike osakaal ja vähenes määratlemata kodakondsusega isikute osakaal. 2007. aastal vanglast vabanenute seas oli Eesti kodanikke 64%, määratlemata kodakondsusega isikuid 30%, Venemaa kodanikke 4% ja muude riikide kodanikke 1%. Määratlemata kodakondsusega isikute osakaal ületas tunduvalt nende osakaalu kogu elanikkonnas (9%); Eesti kodanike ja Venemaa kodanike osakaal jäi sellest aga väiksemaks (osakaal elanikkonnast vastavalt 83% ja 7%)²⁰ (Eesti Vabariigi ..., 2009, lk 104).

Kõige enam on vanglast vabanenute seas olnud Harjumaa elanikke, kellele on järgnenud Ida-Viru- ja Tartumaa elanikud. Aastatel 2004–2007 vähenes Harju- ja Ida-Virumaa elanike osakaal ning kasvas mõnede teiste maakondade (eeskätt Tartumaa) osakaal. 2007. aastal vabanenutest elas enne vangistust Harjumaal 36% (Tallinnas 29%), Ida-Virumaal 16%, Tartumaal 14% ja teistes maakondades 30%. Jaotus vastas üldjoontes kriminaalvastutuse eas rahvastiku osakaalule maakonniti, kuid vanglast vabanenute osakaal ületas seda Ida-Virumaal ja Tartumaal ning jäi sellele alla Harjumaal²¹.

5.3. Varasemad kuriteod

Vanglast vabanenud isikute viimast vanglakaristust tinginud kuriteoliikide kirjeldamisel võetakse arvesse kõik vaatlusalused kuriteoliigid, kusjuures üks ja sama isik võis samal ajal karistust kanda mitut liiki kuriteo eest – seega eri liiki kuritegude eest karistatud isikute osakaalud osaliselt kattuvad.

¹⁹ Täpsem oleks arvestada vaid kriminaalvastutuse eas elanikkonna rahvuslikku koosseisu, kuid selle kohta andmed puuduvad.

²⁰ Eelmine märkus kehtib ka kodakondsust puudutavate andmete puhul.

²¹ Maakonna vastavas eas rahvastiku osakaal kogu elanikkonnast oli vastavalt 13%, 11% ja 39%.

Aastatel 2004–2007 vabanenute seas on ligi kolm korda kasvanud korduva joores sõiduki-juhtimise eest karistatud isikute arv ja osakaal (2003–2007 kasvas niisuguste kuritegude registreerimine kaks korda); samuti vägivalgakuritegude eest karistatud isikute arv ja osakaal.²² Vargusi toime pannud isikute arv püsis samal tasemel ning nende osakaal vanglast vabanenute seas vähenes. 2007. aastal vabanenutest oli kõige enam varguse eest karistatud (44%); järgnesid korduva joores sõiduki-juhtimise (14%) ja röövimise (13%) eest karistatud.

Tabel 6. Vanglast vabanenute arv ja osakaal viimast vanglakaristust tinginud kuriteo liigi ja vabanemise aasta järgi (valitud kuriteoliigid; üks ja sama isik võib esineda korduvalt eri kuriteoliikide all)

	Arv				Osakaal			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Tapmine	75	79	82	129	3,3%	3,1%	3,5%	4,8%
Vägivald	106	148	190	300	4,7%	5,7%	8,0%	11,1%
Seksuaalkuritegu	38	37	39	49	1,7%	1,4%	1,6%	1,8%
Narkokuritegu	117	155	135	200	5,2%	6,0%	5,7%	7,4%
Vargus	1137	1254	1151	1182	50,5%	48,7%	48,7%	43,9%
Röövimine	299	319	260	351	13,3%	12,4%	11,0%	13,0%
Kelmus	113	87	87	104	5,0%	3,4%	3,7%	3,9%
Joores juhtimine	125	203	263	380	5,6%	7,9%	11,1%	14,1%

Suur osa vanglast vabanenuist on ka varem vanglakaristust kandnud: 2007. aastal vabanenuist 55% oli varem vähemalt ühe korra süüdimõistetuna vanglas viibinud. Olemasolev andmestik ei võimalda selgitada, mil määral on see näitaja alates 2004. aastast muutunud.

5.4. Hõive vanglas

Vangid võivad olla hõivatud mitmesuguste vangla pakutavate majapidamistöödega, tootmistööga, õppimisega või osalemisega sotsiaalprogrammis. Vanglast vabanenu loeti vanglas viibimise ajal hõivatuks, kui ta oli niisuguse tegevusega seotud vahetult vanglast vabanemise eel.

Sotsiaalprogramme on vanglates rakendatud 2001. aastast, praegu on neid kasutusel kümme. Nende eesmärgiks on vangi arusaamade ja käitumise mõjutamine ning enesekontrolli oskuste arendamine, et vangil oleks paremad eeldused vabanedes toime tulla ja uutest kuritegudest hoiduda. Näiteks õpitakse viha juhtimise programmis ära tundma ja kontrollima oma vihareaktsioone ning neid asendama aktsepteeritava käitumisega; suunitluselt sarnane on ka agressiivsuse asendamise treening. Sõltuvusprobleemidega vangidele mõeldud programmidega tahetakse vähendada sõltuvust narkootikumidest. Eraldi programmid on korduvalt joores sõiduki-juhtimise eest karistatuile ja seksuaalkurjategijatele. Viimastel aastatel on laiendatud õppimisvõimalusi vanglas.

Vangide hõivatus tööga, õppimisega ja/või sotsiaalprogrammidega on aastatel 2004–2007 märgatavalt suurenenud: kui 2004. aastal vanglast vabanenutest oli vanglas hõivatud vaid 27%, siis 2007. aastal vabanenutest juba 52%.

Tabel 7. Vanglast vabanenud isikute hõive vanglas vabanemise aasta järgi

	Arv				Osakaal			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Oli hõivatud	608	838	989	1391	27,0%	32,6%	41,8%	51,7%
Ei olnud hõivatud	1645	1736	1376	1302	73,0%	67,4%	58,2%	48,3%

Kõige suurem on olnud alaealiste vangide hõive, ületades vanglast vabanenute puhul kõigil aastatel 50%. Pärast 2004. aastat on tuntavalt suurenenud täisealisena vanglasse saabunud vangide hõive, eriti 18–25-aastaste vanuserühmades. Vaatlusperioodil suurenes ka kõrgemas vanuses vangide hõive ning vanuserühmade erinevused vähenesid.

²² Vägivalgakuritegude puhul on tegu valdavalt kehalise väärkohtlemise juhtumitega, mille puhul alates 01.07.2004 kohaldatakse varasema erasüüdistuse asemel riiklikku süüdistust ning niisuguste juhtumite registreerimine hakkas sellest alates aasta-aastalt kasvama.

5.5. Vanglast vabastamise alused

Käesolevas uuringus olid vaatluse all vanglast süüdimõistetuna vabanenud, kes vabanesisid karistuse osalise või täieliku ärakandmise, enne tähtaega vabastamise või armuandmise tõttu (vt metoodika kirjeldus peatüki alguses). Tuleb arvestada, et vanglast vabastamise aluste struktuur ei ole aastate kaupa täpselt võrreldav, ehkki üldiseid trendid on jälgitavad: 2007. aasta algusest muutus võimalikuks vanglast tingimisi vabastamine elektroonilise järelevalve alla; samuti muutus kohustuslikuks vangide enne tähtaega vabastamise arutamine kohtus pärast seaduses ette nähtud tähtaja möödumist ning sellega kadus vajadus vangil endal seda taotlema.²³

Ajavahemikus 2004–2007 vähenes märgatavalt karistuse täielikult ära kandnud isikute arv ja osakaal vanglast vabanenute seas: kui sel alusel vabanes 2004. aastal neli viiendikku (82%), siis 2007. aastal juba alla poole (49%); ühtlasi vähenes aasta jooksul vabanenud isikute arv enam kui 500 võrra. Samal ajal tõusis tingimisi ennetähtaegselt vabastatute osakaal 18%-lt 38%-le ning sel alusel vabastatud isikute arv tõusis enam kui 600 võrra. Niisugust arengut võimaldas eeskätt kriminaalhooldussüsteemi tugevnemine ja sellega seotud vanglate aktiivsem pöördumine kohtu poole enne tähtaega vabastamise kaalumiseks.

Tabel 8. Vanglast vabanenud isikute vabastamise alus vabanemise aasta järgi (arv ja %)

	Arv				Osakaal			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Karistuse ärakandmine	1839	1689	1588	1319	81,6%	65,6%	67,1%	49,0%
Vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamine	409	559	572	1035	18,2%	21,7%	24,2%	38,4%
Tingimisi elektroonilise järelevalve alla määramine	x	x	x	181	x	x	x	6,7%
Osaliselt ärakandmisele mõistetud vangistuse (nn šokivangistuse) ärakandmine	1	321	200	156	0,0%	12,5%	8,5%	5,8%
Armuandmine	4	5	5	2	0,2%	0,2%	0,2%	0,1%
KOKKU	2253	2574	2365	2693	100%	100%	100%	100%

5.5.1. Elektrooniline järelevalve

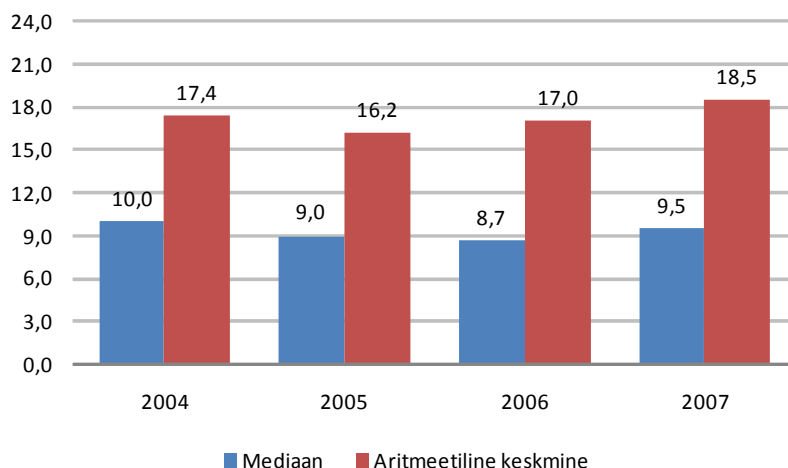
Alates 2007. aasta maist hakati rakendama vanglast tingimisi enne tähtaega vabastamist elektroonilise järelevalve alla. Seda saab taotlema isik, kes on talle mõistetud vangistusest ära kandnud teise astme kuriteo puhul vähemalt ühe kolmandiku ja esimese astme kuriteo puhul poole. Kohus võib elektroonilise valve kestuseks määrata 1 kuni 12 kuud. Valvealusele paigutatakse jala ümber võru, mida ta ei tohi valveperioodi jooksul eemaldada; tema viibimist kodus ettenähtud ajal kontrollitakse sinna paigutatud valveseadmega. Kodust võib valvealune lahkuda vaid kriminaalhooldusametniku lubatud ajal. Igale valvealusele määratakse lubatud liikumisraadius, mis piirneb tema elukohaga; sellest väljumisel annab jalavõru valveseadmele signaali, mis jõuab kohe valveametnikuni.

Enamasti määratakse elektroonilise valve pikkuseks 3–4 kuud ning pärast valveaega jätkub kriminaalhooldus ja katseaeg, mille edukal läbimisel loetakse karistus kantuks. Elektroonilise valve rikkumistena käsitletakse näiteks võru eemaldamist või koduvalveseadme lõhkumist, samuti ajakava eiramist. Lisaks jälgib kriminaalhooldusametnik teiste kohustuste täitmist (nt registreerimisele ilmumine, hoidumine alkoholi tarvitamisest). Rikkumise korral võib kohus pöörata kandmata jäänud vangistuse osa uuesti täitmisele. 2007. aastal paigaldati elektroonilise valve seade 179 isikule. 2010. aasta alguseks on elektroonilise järelevalve alla määratud kokku peaaegu 500 isikut.

²³ Lisaks jõustus 15.03.2007 karistusseadustiku muudatus, millega dekriminaliseeriti süüteo väheväärtusliku asja või varalise õiguse vastu ning see andis võimaluse vanglast vabaneda varem niisuguse teo eest karistatud isikutel. Need isikud vabastati „muudel alustel“ ja neid siinkohal arvesse ei võeta.

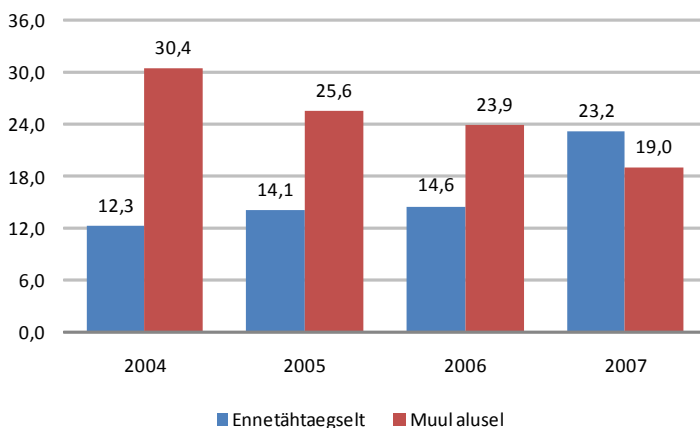
5.6. Vangistuse kestus

Vanglast aastatel 2004–2007 vabanenutest suurem osa (57–62%) oli vangis viibinud valdavalt ühe aasta, sealjuures oli kuni 6 kuud vangis viibinud veidi enam kui kolmandik (35–38%) vabanenutest. Vangistuse kestuse mediaan oli 8,7-st kuni 10 kuuni, st pooled vabanenud olid olnud vangis sellest vähem, pooled sellest kauem. Aritmeetiline keskmine on mediaanist märksa suurem suhteliselt väikese arvu pikaajaliste vangistust kandnud isikute tõttu.

Joonis 24. Vangistuse kestus vanglast vabanemise aasta järgi (mediaan ja aritmeetiline keskmine, kuudes)

2007. aastal vabanenute keskmine vangistusaeg (nii mediaan kui aritmeetilise keskmine) oli mõnevõrra pikem kui aastatel 2005–2006 vabanenutel. Selle põhjuseks oli 2007. aasta algusest jõustunud uus enne tähtaega vabastamise kord, millega seoses kasvas vanglast vabanenute hulgas pikemat kui üheaastast vangistust kandnud isikute osakaal 38%-lt 42%-le; sealjuures enne tähtaega vabastatute puhul 15%-lt 23%-le.

Joonis 25. Enam kui 12 kuud vanglas olnud isikute osakaal kõigist vanglast vabanenutest vabanemise aluse ja vabanemise aasta järgi (%)

Kõigi aastatel 2004–2007 vabanenute seas jäi üle kolme aasta vangis viibinute osakaal vahemikku 12–15%, ilma kindla trendita. Samal perioodil tõusis üle viie aasta vangis viibinute osakaal 3%-lt 2004. aastal 7%-le 2007. aastal.

6. Vanglast vabanenute toimetulek

Vanglast vabanemise järel töö saamine on üks peamisi eeldusi iseseisvaks toimetulekuks ilma uusi kuritegusid toime panemata. Ainuüksi karistuse kandmiselt (jättes kõrvale vahistatud) vabaneb vanglast igal aastal enam kui kaks tuhat inimest, kellest paljudel oli tööturul üsna raske konkureerida ka veel majanduskasvu ajal. Vanglast vabanenute probleemid on olnud aastaid sarnased: napp haridus ja vähesed tööoskused, sõltuvus alkoholist või narkootikumidest, lähisuhte probleemid, tööpuudus, raskused legaalselt elatist hankida ja sellest tingitud eluasemeprobleemid. Samal ajal võidakse oma tööoskusi arvestades seada ebareaalset palgaootusi. Enam kui pooled vanglas viibinuist on venekeelsed ja paljud neist ei oska kvalifitseeritud tööks vajalikul määral eesti keelt. Ainuüksi uimastisõltlasi on umbes üks viiendik vangidest. Pikaajalise vangistuse korral võivad lisanduda kohanemiskasvud ja sotsiaalse tugivõrgustiku puudumine.

Vabanemisega kaasnevad probleemid on tihti teravamad karistuse lõpuni kandnud vangidel (eriti pikaajalise vangistuse korral), keda ei toeta kriminaalhooldaja ning kes peab omal käel suhtlema omavalitsuse sotsiaaltöötajate, tööturunõustajate ja teiste ametnikega. Ühtlasi puuduvad ka kohustused, mis sunniks hoiduma näiteks sõltuvusainete tarvitamisest.

Sestap on ka raske võita tööandja usaldust. Küsitlustest on selgunud, et tööandjad on üsna kõhklevad vargusi ja vägivallakuritegusid toime pannud, eriti korduvalt vangis olnud isikute töölevõtmisel. Väga ettevaatlikud ollakse ka narkomaanidega, kellele vargused on peamiseks elatusallikaks; probleemseks peetakse ka alkoholisõltuvust (probleemid töödistsipliiniga). Märksa vähem kartusi on isikute puhul, kes on vangis viibinud ainult ühe korra ja keda ei peeta n-ö väljakujunenud kurjategijaks, ja nende puhul, kelle haridustase ja tööoskused on suhteliselt head ja kelle toime pandud kuriteos ei nähta otsesest ohtu tööandja varale (nt sõidukit joores juhtinud või majanduskuritegusid toime pannud isikud) (Kallikorm, 2003; Ahven, 2009).

6.1. Andmestik

Vanglast vabanenute toimetuleku analüüsil pakkus huvi aastatel 2004–2007 vanglast vabanenute hilisem tööga hõivatus ja erinevate sotsiaaldemograafiliste tunnustega rühmade toimetuleku erinevused. Esmajoones huvitab palk kui toimetuleku indikaator: palka saanute osakaal vanglast vabanenuist ning palga saamise kestus ja palga tase. Peale selle tuuakse andmed vanglast vabanenuile töötutoetuste ja töötuskindlustushüvitiste maksmise kohta. Need andmeid seostatakse vanglast vabanenute poolt toime pandud kuriteo liigiga ning isikute emakeele, haridustaseme ja hõivatusega vanglas.

Palga maksmise või muude väljamaksete aastast lühem kestus võis olla seotud uue õigusrikkumise toimepanemisega: näiteks võis isik sattuda arestimajja väärteo eest või vanglasse uue kuriteo eest (vahi alla võtmine, varem tingimisi mõistetud vangistuse täitmisele pööramine või uue vangistuse mõistmine); samuti võidi isik töölt vabastada niisuguse õigusrikkumise eest, millega ei kaasnenud kinnipidamist. Töösuhte lõppemise või väljamaksete peatamise põhjusi käesolevas töös ei uuritud.

Vanglast vabanenute toimetulekut kajastavad andmed saadi maksu- ja tolliametist ning töötukassast. Selleks moodustati aastatel 2004–2007 vanglast vabanenud isikute isikukoodidest iga aasta kohta erinevate tunnuste järgi 18 rühma (vt lisa 8). Tunnusteks olid vangistust tinginud kuriteo liik (8 rühma; üks ja sama isik võis esineda mitmes), emakeel (eesti, vene), haridustase (6 rühma) ja hõive vanglas (jah, ei). Vastuseks saadi iga rühma keskmised näitajad. Kuna vabanemise kuupäeva polnud võimalik arvesse võtta, siis on vabanemisele järgnev vaatlusperiood isikute erinev ja täpseid näitajaid vabanemisele järgnenud 12 või 24 kuu kohta ei saa välja tuua. Tuleb ka arvestada, et vabanemise aastal jääb võimalik tööperiood lühemaks kui aasta ning seetõttu pole selle aasta näitajad võrreldavad järgmiste aastatega. Kuriteo liigi järgi moodustatud rühmade erinevusi vähendab mingil määral asjaolu, et osa isikuid on korraga mitmes rühmas. Erinevate tunnuste alusel moodustatud rühmade võrdluses pakub esmajoones huvi

nende vahed, mitte kindlad arvvaadused: rühmad on ebaühtlase suurusega ja mitmel juhul üsna väikesed, mis tingib näitajate laialdast kõikumist²⁴.

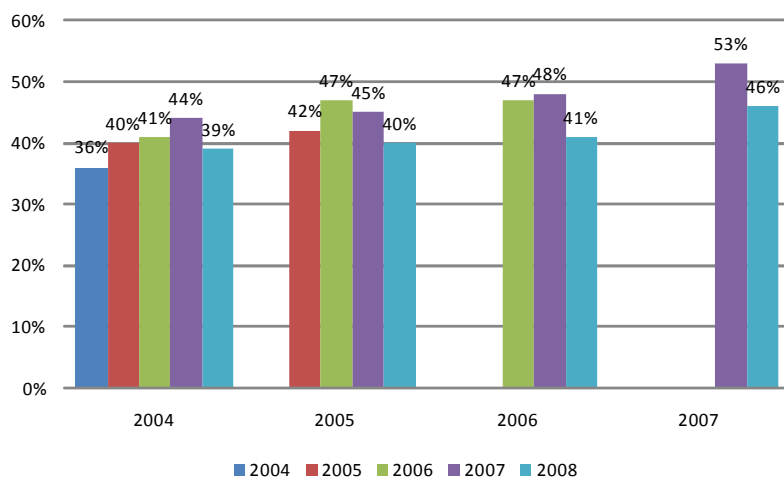
Maksu- ja tolliameti andmed näitavad aastatel 2004–2008 palka saanud isikute arvu, saadud palga kogusummat, palga saamise kuude arvu ja brutopalga mediaani. Töötukassa andmed kajastavad samal perioodil töötuskindlustushüvitist või töötutoetust saanud isikute arvu, väljamaksega päevade arvu ja väljamakse mediaanvaadust päevas. Töötuskindlustushüvitist sai igal aastal alla 1% vanglast vabanenutest (11 kuni 23 isikut) ja isikute vähesuse tõttu neid andmeid täpsemalt ei analüüsita. Põhiliselt on vaatluse all isiku vanglast vabanemise aastale järgnenud kalendriaasta või -aastad, kuna sel juhul ei olene vaatlusperioodi pikkus vanglast vabanemise kuupäevast.

Vanglas karistuse lõpuni kandnud ja enne tähtaega vabanenute toimetulekut polnud käesolevas uuringus võimalik täpsemalt võrrelda, kuid kahtlemata väärib see lähemat analüüsi. Samas kontekstis pakub huvi ka lühiajalise reaalse vangistuse ehk nn šokivangistuse ja vanglast enne tähtaega vabastamisel elektroonilise järelevalve alla määratud isikute toimetuleku võrdlus. Kõik need küsimused on kavas vaatluse alla võtta edasistes retsidiivsusuuringutes.

Vanglast vabanenute tööhõive küsimusi analüüsiti ka justiitsministeeriumis 2006. aastal tehtud uuringus, milles tutvustati teiste riikide uuringute tulemusi ja selgitati, milline on olnud vanglas töötamise mõju vanglast vabanenute tööhõivele. Selgus, et vanglas töötanute puhul oli tööhõive pärast vanglast vabanemist parem ja nende keskmine palk kõrgem (Liiv ja Hanni, 2006). Käesolevas peatükis toodud arvandmed ei ole rühmade teisel alusel moodustamise tõttu täpselt võrreldavad 2006. aasta analüüsiga, kuid põhimõttelisi erinevusi viimasega ei ole.

6.2. Palka saanud isikute osakaal

Aastatel 2004–2007 vanglast vabanenute võrdluses on palka saanud isikute osakaal aasta-aastalt kasvanud. Vabanemisele järgnenud aastal palka saanute osakaal oli kõige suurem 2006. aastal vabanenute puhul (48%). 2008. aastal avaldub juba selge majanduskriisi mõju ning palka saanute osakaal on langenud, olenemata vanglast vabastamise aastast.

Joonis 26. Palka saanud isikute osakaal vanglast vabanemise aasta järgi (2004–2007) ning palga saamise aasta järgi (2004–2008)²⁵

Võrreldes palka saanute osakaalu eri aastatel vanglast vabanenute seas ilmnes, et läbi aastate on suurimad erinevused olnud vanglas hõivatute ja mittehõivatute vahel: nende erinevus olnud vabanemisele järgnenud aastal suurusjärgus 1,5 korda, kusjuures vabanemise aastal enam kui kaks korda (viimane asjaolu viitab vanglas hõivatute kiiremale töölesaamisele). Vaatlusperioodil

²⁴ Nt kõrgharidusega isikud ja tapmisi või seksuaalkuritegusid toime pannud isikud, kelle puhul isikute arv jäi kõigi vanglast vabanenute aastakäikude puhul alla 65.

²⁵ 2004. aastal vabanenute puhul on näidatud palka saanud isikute osakaal aastatel 2004–2008; 2005. aastal vabanenute puhul palka saanute osakaal aastatel 2005–2008 jne. Palka saanute osakaal on arvestatud vanglast vabanenute arvust (vt ptk 5.2 tabel 4), mitte palga saamise aastal vabaduses viibivate isikute arvust.

need erinevused kuigivõrd ei muutunud. Vanglas hõivatute puhul oli palka saanute osakaal pärast vabanemist enamasti vahemikus 50–70% (olenevalt vabastamise aastast ja palga saamise aastast); vanglas mittehõivatute puhul jäi see näitaja valdavalt suurusjärku 35–40%.

Tabel 9. Vangistuse ajal hõivatud olnud isikute seas palka saanute osakaalu ja vangistuse ajal hõivamata olnud isikute seas palka saanute osakaalu suhe (erinevus kordades)

Vabanemise aasta	Palga saamise aasta				
	2004	2005	2006	2007	2008
2004	2,7	1,5	1,3	1,3	1,3
2005		2,3	1,4	1,3	1,3
2006			2,1	1,5	1,4
2007				2,0	1,5

Vangistuses hõivatute ja mittehõivatute erinevused avaldusid ka pärast vanglast vabanemist tööl olnud ajas, mida väljendab palga saamise kestus: hõivatute puhul valdavalt 6–7 kuud, mittehõivatute puhul enamasti mitte enam kui 6 kuud. Suurim on see vahe olnud vanglast vabanemise aastal (1,3–1,6 korda – neid saab võrrelda küll vaid juhul, kui vabanemised jaotusid aasta jooksul sarnaselt); vabanemisele järgnenud aastatel jäid erinevused valdavalt alla 20%. Üldine keskmine palga saamise kestus oli ligikaudu 6 kuud.

Tabel 10. Palga saamise keskmine kestus kuudes vanglas hõivatute ja mittehõivatute puhul vanglast vabanemise ja palga maksmise aasta järgi

Vabanes vanglast	Palga maksmise aasta	Palga saamise keskmine kestus kuudes		
		Hõivatud	Hõivamata	Vahe (%)
2004	2004	5,4	3,7	46
	2005	6,2	5,2	20
	2006	6,9	6,1	13
	2007	6,7	6,3	7
	2008	6,6	6,5	2
2005	2005	5,7	3,7	56
	2006	6,5	5,7	13
	2007	7,0	6,0	18
	2008	6,7	6,4	5
2006	2006	5,5	4,0	38
	2007	6,2	5,7	9
	2008	6,5	6,0	9
2007	2007	5,4	4,1	30
	2008	6,3	5,7	9

Analoogilised, kuid väiksemad erinevused ilmnesid ka eesti emakeelega ja vene emakeelega isikute palga saamises: vanglast vabanenute seas on eestikeelsete isikute seas olnud palka saanute osakaal keskmiselt 20–25% kõrgem (valdavalt suurusjärgus 45–55%) kui vene emakeelega isikute puhul (enamasti 35–45%) ning need erinevused on püsinud.

Tabel 11. Eesti emakeelega ja vene emakeelega palka saanute osakaalu suhe (erinevus protsentides)

Vabanemise aasta	Palga saamise aasta				
	2004	2005	2006	2007	2008
2004	35%	34%	29%	18%	23%
2005		24%	20%	26%	22%
2006			30%	18%	17%
2007				26%	25%

Haridustaseme järgi moodustatud rühmade võrdluses oli palka saanute osakaalus samuti suuri vahesid, kuid kõikumised olid aastati suured ja püsivaid erinevusi ei saa välja tuua. Vaid kutsehariduse puhul võis täheldada püsivalt kõrgemat palka saanute osakaalu (valdavalt 50–60%). Kõrgharidusega isikute väike arv²⁶ ei luba neid teistega võrrelda, kuid mitmel aastal olid nende näitajad kõige kõrgemad (üle 60%).

Vanglast vabanenu poolt toime pandud kuriteo liiki arvestades on palka saanute osakaal teistest kõrgem olnud narkokuritegude ja joobes sõidukijuhtimise eest karistatutel (enamasti 55–

²⁶ Olenevalt vabanemise aastast 25–37 isikut

60%).²⁷ Madalaim on palka saanute osakaal olnud peamiselt varguste puhul (enamasti 35–45%) ning mõnel juhul ka vägivallakuritegude, röövimiste ja kelmuste toimepanijate puhul.

6.3. Haridustase ja töötus

Vanglast vabanenute haridustase tervikuna ning sealhulgas end tööotsijana arvele võtnute haridustase on püsivalt olnud tunduvalt madalam kui registreeritud töötute puhul tervikuna ning vahe on veelgi suurem võrdluses hõivatud elanikkonnaga – seega halvendab vanglast vabanenute madal haridustase oluliselt nende väljavaateid tööd saada (Tööturu ..., 2006).

Aastatel 2004–2007 vanglast vabanenutest enam kui pooled (55–58%) olid vabanemisel vaid põhi- või veelgi madalama haridusega – niisuguse haridustaseme puhul pole tavaliselt veel omandatud erialaseid oskusi ja see ongi üks peamisi põhjusi, miks tööd ei leita. Kõrgharidusega isikute vanglast vabanenute hulgas on osakaal jäänud vahemikku 1–2% ning nende hilisem tööhõive on olnud keskmisest kõrgem. Vaatlusperioodil vabanenute puhul haridustaseme struktuuris arvestatavaid muutusi ei toimunud.

Näiteks olid 2007. aastal vanglast vabanenutest 58% põhi- või algharidusega, 38% keskeri- või kutseharidusega ning 1% kõrgharidusega (sh rakenduskõrgharidus).²⁸ Kõigi registreeritud töötute puhul olid samad näitajad vastavalt 24%, 65% ja 11% (Eesti Töötukassa, 2010) ning hõivatud tööealise elanikkonna puhul 10%, 66% ja 24% (Statistikaamet, 2010c).

6.4. Hõive vanglas kui töö saamist soodustav tegur

Vanglas tööga, õppimisega ja/või sotsiaalprogrammiga hõivatud olnud isikud on kõigil vaatlusalustel aastatel saanud palka kauem kui vanglas hõivamata isikud. Selgeid muutusi aastatel 2004–2007 vabanenute puhul ei ilmne, kuid 2004. aastal vabanenute puhul – keda saab jälgida kõige pikema perioodi jooksul – on kõnealuste rühmade vahed iga aastaga vähenenud.

Tabel 12. Palga saamise keskmine kestus kuudes vanglast vabanemise aasta, palga saamise aasta ja vangistuseaegse hõive järgi (arvesse võeti vaid palka saanud isikud)

Vabanemise aasta	Palga saamise aasta (alates vabanemisele järgnenud aastast)							
	Hõivatud				Mittehõivatud			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
2004	6,2	6,9	6,7	6,6	5,2	6,1	6,3	6,5
2005		6,5	7,0	6,7		5,7	6,0	6,4
2006			6,2	6,5			5,7	6,0
2007				6,3				5,7

Vanglas hõivatute ühe kuu mediaanpalk on mittehõivatute palgataset ületanud keskmiselt 15% (erinevused jäid enamasti vahemikku 9–21%).²⁹ Mediaanpalga suurus on aasta-aastalt tõusnud, ulatudes maksimumina hõivatute puhul 7000 kroonini kuus 2008. aastal.

Tabel 13. Vanglast vabanenute mediaanpalk kuus vanglast vabanemise aasta, palga saamise aasta ja vangistuseaegse hõive järgi (arvesse võeti vaid palka saanud isikud)

Vabanemise aasta	Palga saamise aasta (alates vabanemisele järgnenud aastast)											
	Hõivatud				Mittehõivatud				Hõivatute/mittehõivatute palga erinevus (%)			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
2004	3527	4886	5670	6402	3660	4334	5200	6595	-4%	13%	9%	-3%
2005		4603	5823	6894		4053	5000	6000		14%	16%	15%
2006			6000	7000			4972	5945			21%	18%
2007				6560				6534				0%

Eesti emakeelega isikute mediaanpalk vabanemisele järgnenud kalendriaastal on olnud püsivalt kõrgem kui vene emakeelega isikutel. Aastatel 2004–2006 vabanenute seas on eesti emakeelega isikute palk olnud 9–18% kõrgem, kusjuures selgesuunalisi muutusi nende vahekorras ei

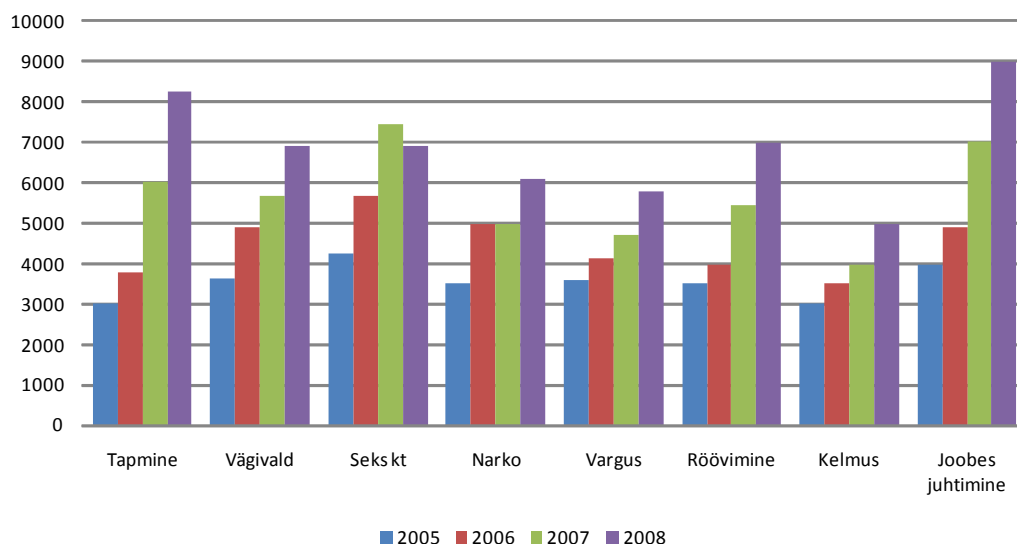
²⁷ Arvestades ka väikese isikute arvuga gruppe (tapjad, seksuaalkurjategijad) oli see näitaja kõrgeim seksuaalkuriteo eest karistatutel ning ühel juhul (2007 vabanenud) tapmise eest karistatutel.

²⁸ Vanglate infosüsteemi andmetel. 3% kohta polnud haridustase teada.

²⁹ Erandiks on 2004. a vabanenud, kelle puhul oli vangistuse ajal hõivatute palk 2005. ja 2008. aastal madalam, kuid vahed jäid alla 4%. 2007 vabanenutel oli mediaanpalk kummagi rühma puhul praktiliselt sama (erinevus 0,4%).

ilmnenud. Erandiks olid 2007. aastal vabanenud, kelle 2008. aasta mediaanpalk erines vaid 1%. Statistikaameti andmetel oli 2007. aastal kogu elanikkonnas 16-aastaste ja vanemate eestlaste netosissetulek keskmiselt 17% kõrgem kui mitte-eestlastel (Statistikaamet, 2010b).

Vanglast vabanenu poolt toime pandud kuriteoliigi ja palgataseme seoste kohta ei saa kindlaid järeldusi teha, sest aastati on näitajad olnud üsna kõikumavad (vaid kelmuse eest karistatute puhul on mediaanpalk olnud püsivalt teistest madalam). Selgelt ja püsivalt teistest kõrgema palgaga rühma pole. Kuriteo liigi järgi moodustatud rühmadevahelisi palgataseme erinevusi vähendab asjaolu, et mitu eri liiki kuritegu toime pannud isikud kuulusid ühtaegu eri rühmadesse.

Joonis 27. Vanglast 2004. aastal vabanenud isikute mediaanpalk kuus aastatel 2005–2008 varasema kuriteo liigi järgi (osa isikuid kordub eri liikide puhul; kroonides)

Vanglast vabanenute haridustaseme ja mediaanpalga vahel vaatlusperioodil selgeid seoseid ei ilmnenud, ehkki kõrgharidusega isikute mediaanpalk on enamasti olnud kõrgeim (nende arv on aga liiga väike kindlate järelduste tegemiseks).

Töötukassa andmed vanglast vabanenud töötute arvu kohta ei ole täielikud, kuna andmestik kajastab vaid neid vanglast vabanenuid, kes on end töötuna registreerinud ja registreerimisel märkinud varasemaks tegevuseks vanglas viibimise (viimane ei ole kohustuslik, kuid vanglas viibimine annab õiguse saada toetust ka ilma nõudeta 180 päeva töötada). Näiteks ei pruugi oma vanglas viibimisest teatada sellised isikud, kellel oli vabanemise järel töökoht olemas või kes asusid õppima, olid haiged või töövõimetud või kasvasid väikest last ning tulid töötuna arvele alles hiljem. Sellisel juhul võib neil viimase 6 kuuga olla tekkinud töötute toetuse saamiseks muu alus kui vanglas viibimine ja eeldatavasti eelistavad vabanenud sel juhul viidata pigem õppimisele või muule mõjuvale põhjusele kui vanglas viibimisele (Tööturu ..., 2006).

Käesoleva peatüki kontekstis on oluline arvestada, et töötukassa andmetes ei eristata vanglast vahistatuna ja süüdimõistetuna vabanenuid, mille tõttu need arvud ei ole võrreldavad allolevate andmetega vanglast vabanenutele töötutoetuse maksmise kohta. Ka pole võimalik öelda, kui suur osa vanglast vabanenuist märkis end arvele võttes vanglas viibimist. Sotsiaalministeeriumi hinnangul võis seda nt 2003.–2004. aastal vabanenutest märkida umbes üks neljandik (samas).

Alates 2008. aasta lõpust on registreeritud töötute üldarv kiiresti kasvanud, kusjuures tunduvalt kiiremas tempos kui end vanglast vabanenu registreerinud töötute arv samal ajal. Vanglast vabanenu registreerinud töötuid oli 2007. aasta lõpul arvel 471, 2008. aasta lõpul 577 ja 2009. aasta septembri lõpul 930 (perioodil kokku kasv peaaegu 2 korda). Sama aja jooksul tõusis registreeritud töötute üldarv 14 050-lt 76 444-ni ehk koguni 5,4 korda (Eesti Töötukassa, 2010). Niisugune areng on tööturul konkureerimise teinud vanglast vabanenutele veelgi raskemaks ja lähiaastatel on positiivseid arenguid vanglast vabanenute tööhõives raske oodata.

Töötutoetuse saajaid oli enim vanglast vabanemise aastal (keskmiselt 25–35%), mõnevõrra vähem vabanemisele järgnenud aastal (keskmiselt 15–25%) – need näitajad ei sõltu sellest, kellena vanglast vabanenu end töötuna arvele võtmisel registreeris.³⁰ Arvestades töötutoetuse saamise maksimaalset kestust 270 päeva, on ootuspärane toetuse saajate osakaalu edasine järsk langus: hilisematel aastatel sai toetust keskmiselt 7–8% ühel aastal vanglast vabanenute arvust.

Keskmine toetuse saamise päevade arv aastatel 2005–2008 on vabanemise aastat arvestamata olnud 95 päeva, jäädes vahemikku 80–119 (koos vabanemise aastaga 94 päeva, vahemikus 75–119). Suuri erinevusi eri aastatel vabanenute puhul ühel ja samal kalendriaastal toetuse saamise kestuses pole. Toetuse saamise päevade arv oli kõige väiksem 2006. aastal (2004–2006 vabanenute puhul), jäädes vahemikku 75–80 päeva.

Tabel 14. Keskmine töötutoetuse saamise kestus päevades 2004–2007 vanglast vabanenute puhul³¹

Vabanemise aasta	Toetuse saamise aasta				
	2004	2005	2006	2007	2008
2004	111	119	79	97	90
2005		91	80	94	88
2006			75	115	93
2007				88	97

Rühmade võrdluses oli töötutoetuse saajaid nii vanglast vabanemise aastal kui sellele järgnenud aastal kõige vähem joores sõidukijuhtimise eest karistatute seas (mis on kooskõlas nende suhteliselt heade tööhõivenäitajatega); samuti kõrgema haridusega isikute seas.

Varguste toimepanijate hulgas on töötutoetuse saajaid olnud vabanemisele järgnenud kalendriaastal suhteliselt vähe, kuid erinevalt joores juhtidest on vargusi toime pannud isikute seas palka saanute osakaal olnud keskmisest väiksem ning samal ajal retsidiivsus suurem (2/3 pani vabanemisele järgnenud 24 kuu jooksul toime mõne uue kuriteo). Muude kuriteoliikide puhul on näitajad aastate jooksul suurtes piirides kõikumad

Vanglas hõivatute puhul on töötutoetust saanute osakaal vabanemisele järgnenud aastal olnud veidi kõrgem kui mittehõivatutel. Niisuguse erinevuse põhjused pole teada, kuid näiteks mittehõivatute puhul on võib-olla mõju avaldanud nende sagedasem kinnipidamine uue kuriteo toimepanemise tõttu (mittehõivatute retsidiivsus on olnud suurem). Samas on vene emakeelega isikute seas töötutoetust saanute osakaal olnud püsivald suurem (ehkki ka nende retsidiivsus on kõrgem) kui eesti emakeelega isikutel, mis viitab nende raskemale olukorrale tööturul.

Töötuskindlustushüvitise saajaid oli aastatel 2004–2007 vanglast vabanenute seas kõige enam 2005. aastal (23 ehk 0,9%) ning kõige vähem 2007. aastal (11 ehk 0,4%). Isikute väikese arvu tõttu neil lähemalt ei peatuta.

³⁰ Saab öelda vaid seda, et seda ei teinud valdav enamik, nagu ka eespool märgitud. 2007. aasta jooksul vabanes vanglast 2693 süüdimõistetut; sama aasta lõpul oli vanglast vabanenud (k.a vahi alt tulnud) töötuna arvel 471 isikut.

³¹ Hoolimata töötutoetuse maksimalsest perioodist 270 päeva võisid vanglast nt 2004. aastal vabanenud saada muul alusel toetust ka mitu aastat hiljem (toetuse saamist puudutavates andmetes ei tehta vahet, kellena isik on end arvele võtnud ja millisel alusel talle töötutoetust makstakse). Kõige väiksem isikute arv igas tabelis toodud rühmas oli 130, mis on piisav keskmiste näitajate esitamiseks.

7. Vanglast vabanenute retsidiivsus ja seda mõjutavad tegurid

Teiste riikide uuringud on näidanud, et vanglast vabanenute retsidiivsusrisk on üldjuhul suurem kui muu sanktsiooniga karistatud isikutel (Wartna, Beijersbergen jt, 2008; Jehle, 2009). Kuna vanglakaristus määratakse eeskätt korduvkurjategijatele, on see ootuspärane, kuid üha uute vanglakaristuste määramine enamasti probleeme ei lahenda, vaid suurendab retsidiivsusrisiki. Eestis pole seni vanglast vabanenute retsidiivsust ja sellega seotud tegureid põhjalikumalt analüüsitud, kuid on teada, et just vanglast vabanenutega kaasnevad tõsised sotsiaalprobleemid.

Peatükis käsitletakse vanglast vabanenute retsidiivsust ning selle sotsiaal-demograafilisi ja muid tegureid. Huvi pakub, millise osa kõigist kuritegudest panevad toime varem vangis olnud, milline on vabanenute retsidiivsus mõne aasta jooksul pärast vabanemist, kui palju isikuid satub tagasi vanglasse ja milliste vanglast vabanenuid iseloomustavate tunnustega need asjaolud seonduvad.

7.1. Metoodika

Vaadeldakse aastail 2004–2007 vabanenud, sest nende puhul oli võimalik saada andmeid pärast vabanemist vähemalt ühe aasta jooksul toime pandud uute kuritegude kohta (vt täpsemalt ptk 5.1).

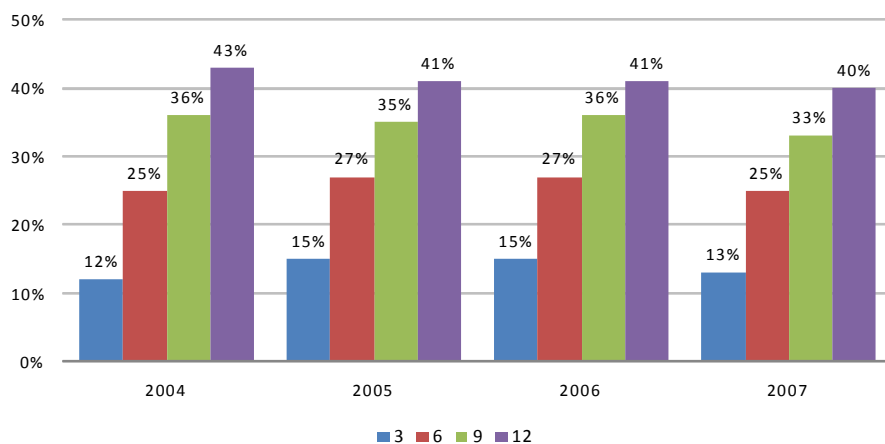
Infot uue kuriteo toimepanemise kohta saadi E-toimiku süsteemist ning selle all mõeldakse isiku kuriteos kahtlustatavana ülekuulamist pärast vanglast vabanemise kuupäeva, kusjuures iga isiku puhul arvestati vaid esimest kuritegu pärast vanglast vabastamist. Arvesse võeti kuriteod, milles esimene ülekuulamine viidi läbi enne 2008. aasta lõppu. Ühel ja samal päeval toime pandud mitme kuriteo puhul on arvestatud vaid raskeima karistusemääraga kuritegu. Üksikudel juhtudel oli isik samal päeval toime pannud mitu võrdse karistusemääraga kuritegu; sel juhul võeti arvesse karistusseadustikus väiksema paragrahvi numbriga kuritegu.

Retsidiivsuse määr tähendab käesolevas peatükis pärast vabanemist kindla aja jooksul uue kuriteo toime pannud isikute osakaalu kõigist teatud aastal vanglast vabanenutest; seda vaadeldakse nii kõigi vabanenute puhul kokku kui ka kindla tunnusega rühmade puhul. Põhilisteks vaatlusüksusteks on üks aasta ja kaks aastat pärast isiku vanglast vabanemist, kuid üldise retsidiivsuse määra puhul tuuakse andmeid ka muu perioodi kohta.

7.2. Vanglast vabanenute üldine retsidiivsus

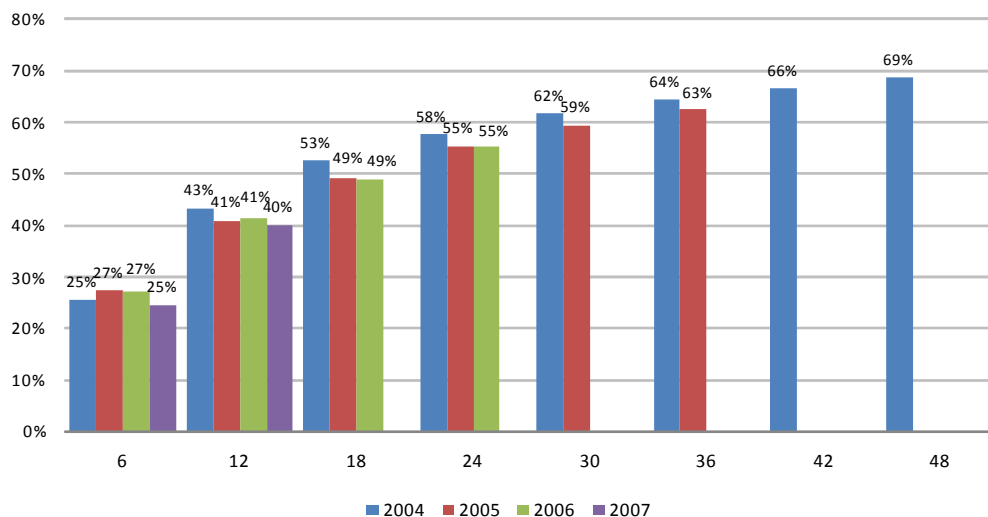
Allpool kirjeldatakse vanglast vabanenute poolt uute kuritegude toimepanemist (retsidiivsuse määra) kuni nelja aasta jooksul pärast vabanemist, vanglast vabanemise aasta ja maksimaalse võimaliku vaatlusperioodi alusel. Mitme aasta üldtrendid kohta peaks üldjoontes kajastama arengut ka üksikute kuriteoliikide puhul, mistõttu neil juhtudel piirduakse lühema ajavahemikuga.

Aastatel 2004–2007 vanglast vabanenud isikute retsidiivsuse üldises tasemes pole olulist muutust toimunud. Vabanemisele järgnenud kuue kuu jooksul pani uue kuriteo toime 25–27% isikutest ning ühe aasta jooksul 40–43% isikutest.

Joonis 28. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime uue kuriteo 3 kuni 12 kuu jooksul pärast vabanemist, vanglast vabanemise aasta järgi

Mida pikem periood, seda enam uue kuriteo toime pannud isikute osakaalu juurdekasv aeglustub. Kahe aasta jooksul pärast vabanemist pani uue kuriteo toime 55–58% aastatel 2004–2006 vanglast vabanenutest. Aastatel 2004–2005 vabanenutest pani kolme aasta jooksul uue kuriteo toime 63–64% ning 2004. aastal vabanenutest pani nelja aasta jooksul uue kuriteo toime 69%.

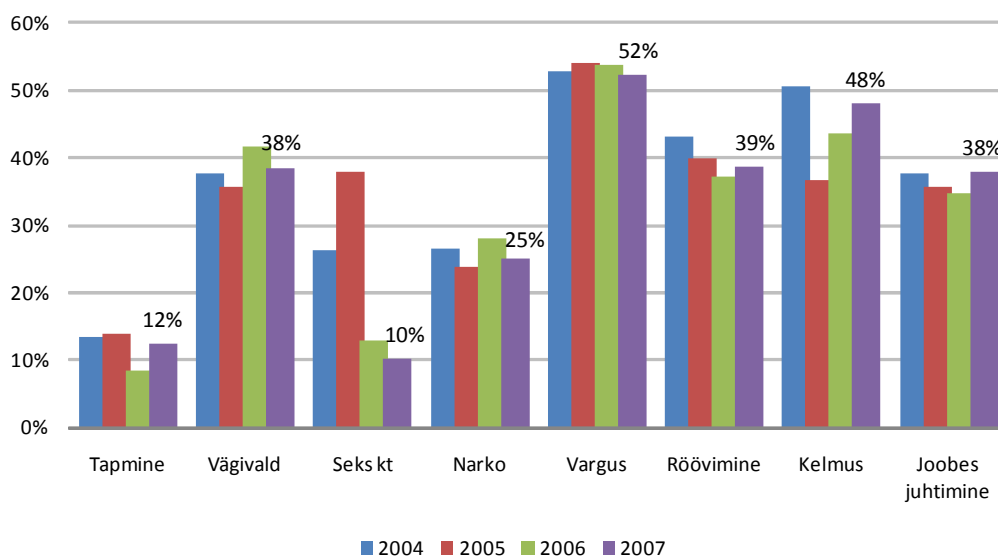
Joonis 29. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime uue kuriteo 6 kuni 48 kuu jooksul pärast vabanemist, vanglast vabanemise aasta järgi

7.3. Üldine retsidiivsus varasema kuriteo liigi järgi

Näidatakse, kui suur osa vanglast vabanenutest pani vabanemisele järgnenud 12 ja 24 kuu jooksul toime mõne uue kuriteo. Kuriteoliikide definitsioonid on toodud peatükis 5.1 tabelis 3.

Mõnede kuriteoliikide puhul on ühel aastal vabanejaid olnud nii vähe, et retsidiivsuse näitajad on nende muutlikud (seksuaalkuriteo eest karistatute puhul on ühel aastal vabanenuid olnud 37–49, tapmise eest karistatute puhul 75–129 ning kelmuse eest karistatute puhul 87–104).

Ühe aasta jooksul pärast vabanemist panid uue kuriteo kõige sagedamini toime varem varguse eest karistatud (52–54%), kõige harvemini tapmise eest karistatud (9–14%). Eri aastatel vanglast vabanenute võrdluses selgeid trende ei ilmne. Mida rohkem isikuid, seda stabiilsemad on retsidiivsuse näitajad olnud.

Joonis 30. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime mis tahes liiki uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast vabanemist, varasema kuriteo liigi ja vanglast vabanemise aasta järgi

Kuriteoliigiti on pilt sarnane ka kahe aasta jooksul pärast vabanemist: stabiilselt kõige suurem oli varguse eest karistatute retsidiivsus (67%).

Tabel 15. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime mis tahes liiki uue kuriteo 24 kuu jooksul pärast vabanemist (varasema kuriteo liigi ja vanglast vabanemise aasta järgi)

	Tapmised	Vägivald	Seks kt	Narko	Vargus	Rööv	Kelmus	Joobes juht
2004	21%	58%	42%	42%	67%	58%	59%	60%
2005	25%	51%	51%	37%	67%	55%	56%	48%
2006	18%	60%	21%	46%	67%	55%	62%	49%

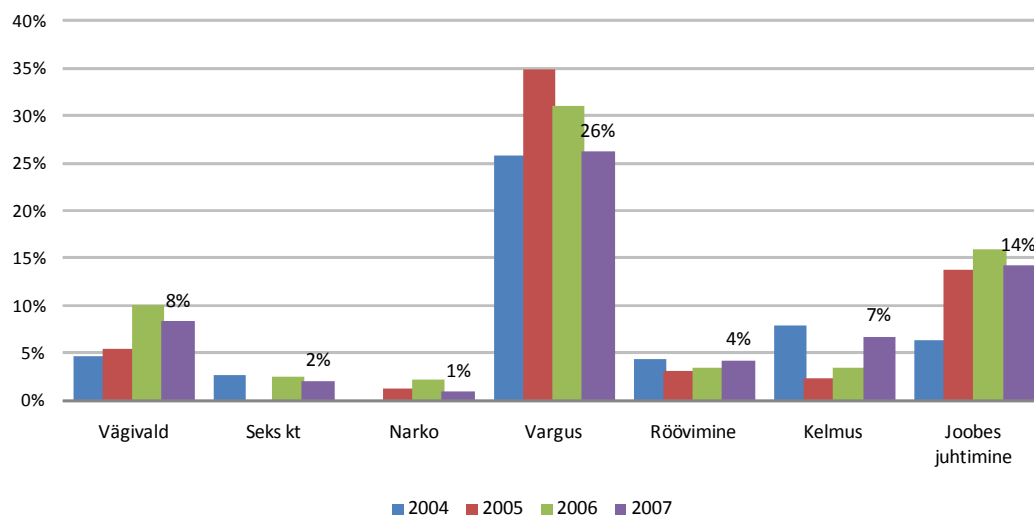
7.4. Vanglast vabanenud ja sama liiki kuritegude korduv toimepanemine

Siin kirjeldatakse, kui suur osa vanglast vabanenutest pani vabanemisele järgnenud ühe kuni nelja aasta jooksul toime varasema kuriteoga sama liiki kuriteo, kusjuures üks ja sama isik võis eri kuriteoliikide puhul esineda korduvalt. Mitme kuriteoliigi (eriti seksuaalkuritegude) puhul on isikute koguarv väike, mille tõttu näitajad ei ole kindlate järelduste tegemiseks usaldusväärsed.

Tapmise eest vangis olnud ja aastatel 2004–2006 vanglast vabanenud isikud ei pannud vaatlusperioodil (2004–2008) toime uusi sama liiki kuritegusid ning neid joonisel ei näidata. Ainus sama liiki kuritegu korranud isik oli karistatud mõrva eest, kes pärast 7-aastase karistuse kandmist vabanes enne tähtaega 2007. aasta kevadel. Uue tapmise pani ta toime ligi kümme kuud pärast vabanemist.

Varasemaga sama liiki kuriteo panid kõige sagedamini uuesti toime varguse eest karistatud isikud (ühe aasta jooksul 26–35% ning kahe aasta jooksul 40–43%); neile järgnesid korduva joobes sõidukijuhtimise eest karistatud (vastavalt 6–16% ning 23–29%). Varguste puhul võivad statistikat vähesel määral mõjutada pisivargustega seotud seadusemuudatused.³²

Suhteliselt harva panid varasemaga sama liiki kuriteo uuesti toime seksuaal- ja narkokuriteo eest karistatud (kahe aasta jooksul mitte üle 6%). Eri aastatel vanglast vabanenute võrdluses selgeid trende ei ilmne.

Joonis 31. Vanglast vabanenute osakaal, kes 12 kuu jooksul pärast vabanemist pani uuesti toime sama liiki kuriteo (varasema kuriteo liigi ja vanglast vabanemise aasta järgi)

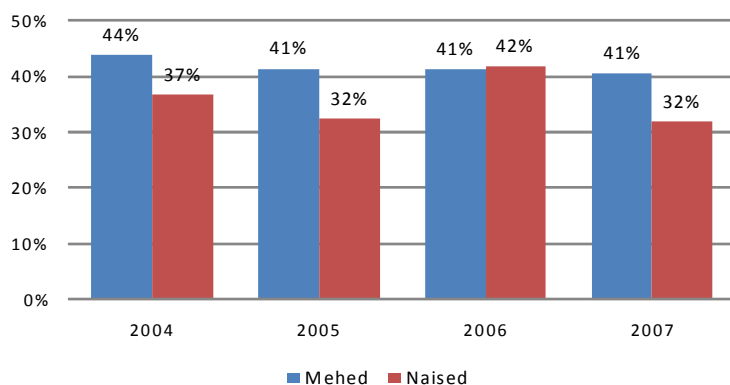
³² 15.03.2007 kuni 27.07.2008 oli väheväärtusliku (alla 1000-kroonise) asja vargus raskendavate asjaolude puudumisel karistatav vaid väärteona karistusseadustiku § 218 alusel, olenemata juhtumite arvust. 28.07.2008 jõustus karistusseadustiku säte (§ 199 lõige 2 punkt 9), mille järgi on olenemata tekitatud kahju suurusest alates kolmandast vargusest tegu kuriteoga (süsteemaatilise vargusega).

7.5. Retsidiivsus sotsiaal-demograafiliste tunnuste järgi

Allpool käsitletakse vanglast vabanenute poolt mis tahes liiki uute kuritegude toimepanemisest ühe ja kahe aasta jooksul pärast vabanemist sotsiaal-demograafiliste ja kriminaalset karjääri kajastavate tunnuste kaupa.

7.5.1. Sugu

Meeste retsidiivsus üldjuhul ületas naiste retsidiivsust nii ühe kui kahe aasta alusel (v.a 2006. aastal vabanenute puhul, kus naiste puhul oli näitaja suhteliselt kõrge). Ühe aasta jooksul pani uue kuriteo toime 41–44% meestest ning keskmiselt kolmandik naistest.

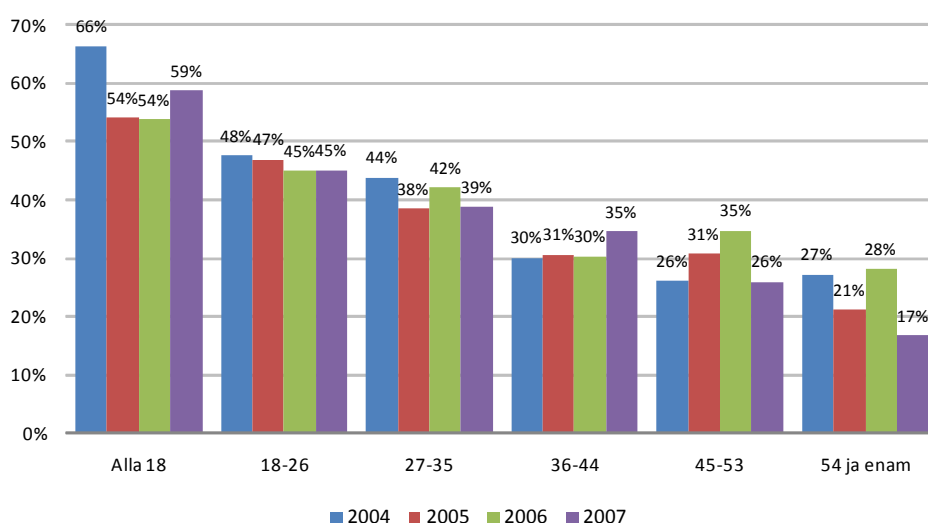

Joonis 32. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime mis tahes liiki uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast vabanemist vanglast, soo ja vabanemise aasta järgi (%)

Aastatel 2004–2006 vabanenud meeste puhul oli sama näitaja kahe aasta jooksul pärast vabanemist 14–15 protsendipunkti kõrgem kui ühe aasta puhul, jäädes vahemikku 55–59%. Naiste väikese arvu tõttu olid näitajad muutlikumad ning uue kuriteo toimepanijate osakaal ulatus 41%-st (2005. aastal vabanenud) kuni 55%-ni (2006. aastal vabanenud).

7.5.2. Vanus

Retsidiivsuse määr on olnud kõige kõrgem alaealisena vangistatud isikute seas ning vähenenud vanuse suurenedes. Selgesuunalisi muutusi aastatel 2004–2007 vabanenute retsidiivsuses vanuserühmiti ei ilmne.

Joonis 33. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime mis tahes liiki uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast vabanemist, vanuse ja vanglast vabanemise aasta järgi (osakaal kõigist vabanenutest igas vanuserühmas)

Kahe aasta jooksul pärast vanglast vabanemist pani uue kuriteo toime enam kui 2/3 alaealisena vanglakaristust kandma asunud isikutest. Vanuserühmades 18–26 aastat jäi retsidiivsuse määr

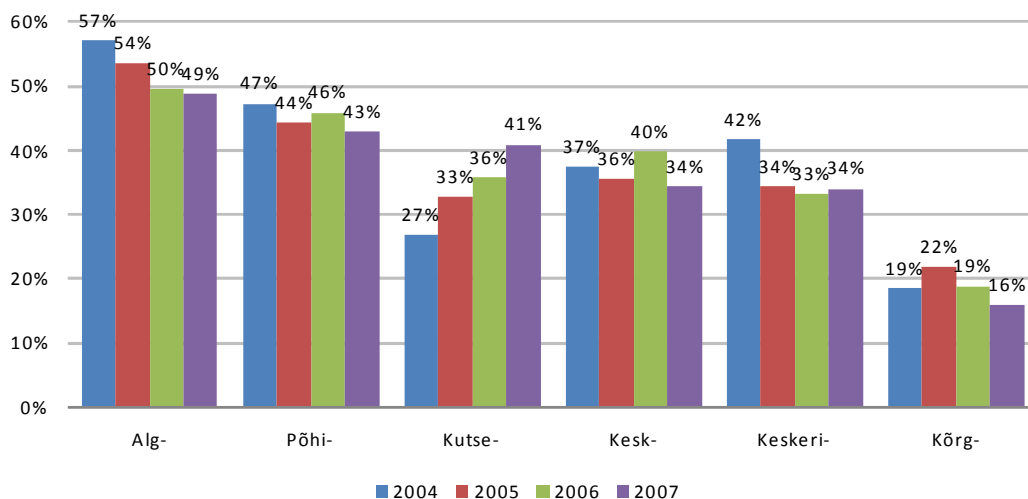
vahemikku 60–64% ning 27–35-aastaste puhul tasemele 56%. Enam kui 45-aastastest pani kahe aasta jooksul pärast vabanemist uue kuriteo toime vähem kui 45%.

Tabel 16. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime mis tahes liiki uue kuriteo 24 kuu jooksul pärast vabanemist, vanuse ja vanglast vabanemise aasta järgi (osakaal kõigist vabanenutest igas vanuserühmas)

	2004	2005	2006
Alla 18	75%	72%	68%
18–26	64%	60%	60%
27–35	56%	56%	56%
36–44	46%	46%	43%
45–53	39%	42%	45%
54 ja enam	41%	27%	38%

7.5.3. Haridus

Retsidiivsus on vaatlusperioodil olnud püsivalt suurim algharidusega ja väikseim kõrgharidusega isikute seas; üsna muutlik on see näitaja olnud kutseharidusega isikute puhul (kahes viimasel rühmas on isikute arv olnud suhteliselt väike).³³ Algharidusega isikutest pani ühe aasta jooksul pärast vabanemist uue kuriteo toime 49–57% eri aastatel vanglast vabanenutest; kesk- ja keskeriharidusega isikute puhul jäi see näitaja vahemikku 33–42%.

Joonis 34. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime mis tahes liiki uue kuriteo 12 kuu jooksul pärast vabanemist haridustaseme ja vanglast vabanemise aasta järgi

Kahe aasta jooksul pärast vanglast vabanemist oli uue kuriteo toime pannud 66–70% algharidusega isikutest ja umbes 50% keskeriharidusega isikutest.

7.5.4. Rahvus, emakeel ja kodakondsus

Vanglast vabanenute rahvast arvestades on olnud täheldatav venelaste suurem retsidiivsus eestlastega võrreldes. Samasugused erinevused ilmnevad eesti ja vene emakeelega isikute võrdluses: vene emakeelega isikute retsidiivsus on püsivalt ületanud eesti emakeelega isikute oma.³⁴

Ühe aasta jooksul pärast vabanemist ületas uue kuriteo toime pannud venelaste osakaal (45–49%) keskmiselt kolmandiku võrra eestlaste vastavat näitajat (33–37%), kuid kahe aasta jooksul vahe vähenes ning jäi keskmiselt suurusjärku 25%. Eesti emakeelega ja vene emakeelega isikute võrdluses oli vahed sarnased, kuid veidi suuremad.

³³ Kõrgharidusega isikuid vabanes vanglast aastas 25–37, kutseharidusega 97–110.

³⁴ Muu emakeelega isikuid oli liiga vähe, et neid eraldi välja tuua.

Tabel 17. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime mis tahes liiki uue kuriteo 12 ja 24 kuu jooksul pärast vabanemist rahvuse, emakeele ja vanglast vabanemise aasta järgi

		12 kuu jooksul				24 kuu jooksul		
		2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006
Rahvus	Eestlane	37%	33%	33%	34%	52%	49%	47%
	Venelane	49%	48%	48%	45%	62%	61%	61%
	Muu rahvus	42%	41%	47%	44%	60%	56%	67%
Emakeel	Eesti	36%	33%	33%	34%	51%	49%	47%
	Vene	49%	48%	49%	46%	63%	62%	63%

Vanglast aastatel 2004–2007 vabanenute seas on retsidiivsus olnud suurim määratlemata kodakondsusega isikutel, kellest pärast vabanemist ühe aasta jooksul panid uue kuriteo toime ligikaudu pooled (46–52%). Eesti kodanike seas jäi ühe aasta jooksul uue kuriteo toime pannud isikute osakaal enamasti alla 40 protsendi.

Vanglast igal aastal vabanenud Vene kodanike arv oli suhteliselt väike (106–119 inimest) ning nende puhul on näitajad olnud muutlikumad, olles enamasti samas suurusjärgus Eesti kodanikega. Teiste riikide kodanikke on vanglates olnud sedavõrd vähe, et neid ei saa eraldi näidata.

Tabel 18. Vanglast vabanenute osakaal, kes pani toime mis tahes liiki uue kuriteo 12 ja 24 kuu jooksul pärast vabanemist, kodakondsuse ja vanglast vabanemise aasta järgi

	12 kuu jooksul				24 kuu jooksul		
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006
Eesti	41%	38%	37%	37%	56%	52%	52%
Venemaa	44%	34%	38%	41%	61%	47%	54%
Määratlemata	48%	48%	52%	46%	61%	63%	62%

7.5.5. Vanglakaristuste arv

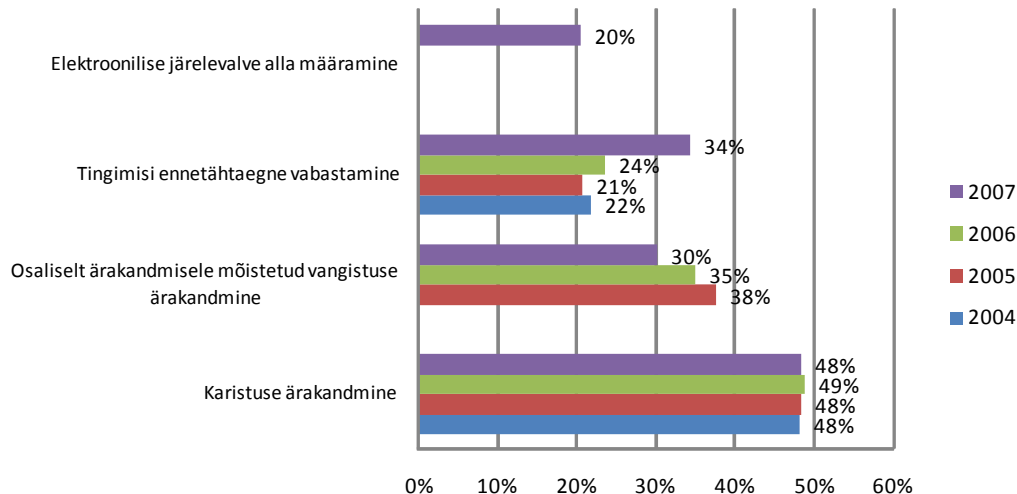
Teistes riikides läbi viidud uuringutes on täheldatud vanglakaristuste arvu ja retsidiivsuse selget seost: mida suurem on isiku vanglakaristuste arv, seda suurem on tema risk panna toime uusi kuritegusid (vt lähemalt ptk 2.2 „Retsidiivsuse hindamine teistes riikides“). Varasemate vanglakaristuste arvu kajastav tunnus on vanglate infosüsteemis vabanenute kohta küll olemas, kuid kahjuks ei ole andmed aastatel 2004–2007 vabanenute kohta tehnilistel põhjustel korrektselt võrreldavad ja seetõttu ei saa siinkohal esitada andmeid eri aastatel vabanenute kohta.

Näiteks üks kord ja mitu korda vangis viibinute retsidiivsuse määra erinevustest sobivad andmed 2006. aastal vanglast vabanenute kohta, kus ilmnis enam kui kahekordne vahe ühe aasta retsidiivsuse puhul ning enam kui poolteisekordne vahe kahe aasta retsidiivsuse puhul:

- ühe aasta jooksul pärast vabanemist pani uue kuriteo toime üks kord vangis olnutest 26% ning korduvalt vangis olnutest 55%;
- kahe aasta jooksul pärast vabanemist pani uue kuriteo toime vastavalt 42% ja 68% isikutest.

7.6. Retsidiivsus vanglast vabastamise aluse järgi

Märkimisväärsed erinevused retsidiivsuse tasemes ilmnevad vanglast erineval alusel vabastatute puhul. Püsivalt kõige kõrgem ning sealjuures väga stabiilne on retsidiivsuse määr reaalse vanglakaristuse lõpuni kandnutel, kellest pani pärast vabanemist ühe aasta jooksul uue kuriteo toime 48–49% ja kahe aasta jooksul 62–63%. Aastatel 2005–2006 vabanenute puhul järgnesid retsidiivsuse määralt neile lühiajalise reaalse vanglakaristuse ehk nn šokivangistuse ära kandnud isikud (vt ptk 1.2).

Joonis 35. Pärast vabanemist 12 kuu jooksul uue kuriteo toime pannud isikute osakaal vabastamise aluse ja vabanemise aasta järgi

Eraldi väärivad tähelepanu vanglast tingimisi enne tähtaega vabastatud: nende retsidiivsus oli aastatel 2004–2006 vabanenute seas kõige väiksem (pärast vabanemist ühe aasta jooksul uue kuriteo toime 21–24% ning kahe aasta jooksul 35–40%), kuid kasvas tunduvalt 2007. aastal vabanenute puhul, ulatudes ühe aasta jooksul pärast vabanemist 34%-ni.

2007. aastal enne tähtaega vabanenute retsidiivsuse määra kasv võrreldes varem vabanenutega on ilmselt seotud sama aasta algul jõustunud korruga, mille kohaselt vanglast enne tähtaega vabastamise õiguse tekkimisel hakati vastavaid materjale kohtule esitama erinevalt varasemast praktikast automaatselt, ilma vangi enda taotluseta. Varem esitas vang vangla direktorile taotluse tingimisi enne tähtaega vabastamiseks ja lisas sellele vabaduses ootava töökoha tõendi, elukoha tõendi ja muud tema taotlust toetavad materjalid, millele vangla lisas iseloomustuse. Direktor otsustas nende materjalide põhjal, kas isik on sobiv ja motiveeritud vabaduses hakkama saama ning positiivse otsuse korral edastas ta kohtule toimiku ja esildise isiku tingimisi vabastamiseks. Uue korra järgi läheb toimik ja iseloomustus otse kohtule ning isiku vabastamise üle otsustab vaid kohus. Retsidiivsuse kasv viitab võimalusele, et muudatus polnud piisavalt ette valmistatud: lühikese aja jooksul vabanes ka selleks sobimatuid suure riskiastmega isikuid, keda varem kehtinud korra järgi tõenäoliselt poleks enne tähtaega vabastatud.

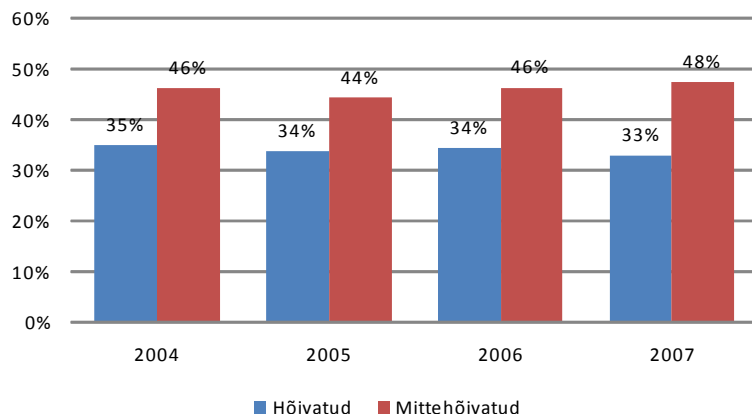
2007. aastal muutus ka võimalikuks vanglast tingimisi enne tähtaega vabanemine koos elektroonilise järelevalve alla suunamisega. Sel alusel vabanenute retsidiivsust saab praegu vaadata vaid ühe aasta jooksul pärast vabanemist, kuid nende retsidiivsus on selle aja jooksul olnud kõige väiksem (20%). Alates elektroonilise järelevalve rakendamisest 2007. aasta kevadel kuni 2010. aasta alguseni on niisuguse järelevalve alla määratud peaaegu 500 isikut, kellest 8% on saadetud tagasi vanglasse. Rikkumised on peamiselt seinenud ajakava eiramises; mõnel juhul ka jalavõru eemaldamises ja alkoholi tarvitamises või uue kuriteo toimepanemises. Valdav enamik kriminaalhooldusaluseid on elektroonilise valve läbinud edukalt, sest neid on rangelt valitud ja seda meedet on kohaldatud suhteliselt väikese riskiga isikutele: kohus on rahuldanud vaid kuni neljandiku elektroonilise järelevalve taotlustest.

7.7. Kurjategija hõive vanglas

Vanglast vabanenutest loeti vanglas viibimise ajal hõivatuks need isikud, kes vangistuse ajal töötasid, õppisid või osalesid mõnes sotsiaalprogrammis (vt lähemalt eelmises peatükis). Tulemuslik osalemine neis tegevustes eeldab režiimikuulekust ja vangi huvi endaga tegelda – seega võib arvata, et vanglas hõivatud isikutel on mittehõivatutega võrreldes paremad toimetuleku eeldused ka vabaduses.

Vanglas hõivatud olnud vabanenutel oli vabanemise järel mittehõivatutega võrreldes selgelt väiksem retsidiivsuse risk, seda nii ühe kui ka kahe aasta jooksul pärast vabanemist. Samas pole võimalik öelda, milline on selles olnud just hõive roll³⁵, kuna tõenäoliselt oligi hõivatute seas suhteliselt enam sihipärasest tegevusest huvitatud ja väikese retsidiivsusriskiga isikuid.

Aastatel 2004–2007 vanglast vabanenutest pani ühe aasta jooksul pärast vabanemist uue kuriteo toime ligikaudu üks kolmandik vanglas hõivatutest ja peaaegu pooled mittehõivatud.

Joonis 36. Pärast vabanemist 12 kuu jooksul uue kuriteo toime pannud isikute osakaal vangistuseaegse hõive ja vabanemise aasta järgi

Kahe aasta jooksul pärast vabanemist oli uue kuriteo toime pannud keskmiselt 50% vanglas hõivatutest ja ligikaudu 60% vanglas hõivamata olnud isikutest.

7.8. Kurjategija sattumine uuesti vanglasse

Vanglast vabanenu uuesti vanglasse sattumine võib olla seotud vahistamisega või uue reaalse vanglakaristuse määramisega. Enamasti on see seotud vanglast vabanemise järel toime pandud uue kuriteoga, kuid selle põhjuseks võib olla ka mõni vangistuseelne kuritegu, mis avastati hiljem või mille uurimine lõppes pärast isiku vanglast vabanemist.

Aastatel 2004–2007 vanglast vabanenute puhul pole seoses vangistuse korduvuse arvestuse ebatäpsustega võimalik uuesti vanglasse sattunute osakaalu aastate lõikes täpselt võrrelda. 2007. aastal vanglast vabanenutest sattus vahistamise, tingimisi vanglakaristuse täitmisele pööramise või uue vanglakaristuse tõttu ühe aasta jooksul uuesti vanglasse ligikaudu üks neljandik. Uuesti vanglasse sattumine oli ligikaudu kahel kolmandikul juhtudel seotud vahi alla võtmisega.

Eespool märgiti, et samast kontingendist pani ühe aasta jooksul toime uue kuriteo 40%, kuid tuleb arvestada, et need arvud pole võrreldavad: näiteks võis uuesti vanglasse sattumise põhjuseks olla mitte ainult vanglast vabanemise järel toime pandud kuritegu, vaid ka muu režiimirikkumine või vangistusele eelnenud ja alles nüüd kohtuotsuseni jõudnud kuriteos mõistetud vanglakaristus.

³⁵ Andmestik ei võimalda samal ajal kontrollida teiste võimalike tegurite mõju, et võrrelda muude tunnuste suhtes sarnaseid hõivatud ja mittehõivatud isikute rühmi.

8. Retsidiivsusriskile viitavad tegurid prokuröride ja kohtunike hinnangul

Käesoleva peatüki üks eesmärke on näidata, milliste inimrühmade juures näevad prokurörid ja kohtunikud suuremat uute kuritegude toimepanemise riski. Kas oht uusi kuritegusid toime panna on menetlejate arvates suurem vägivalla- või varavastaseid kuritegusid sooritanute puhul? Kas on erinevusi naiste ja meeste retsidiivsusriskis või tulenevad erinevused hoopis kurjategija haridustasemest või alkoholisõltuvusest?

Prokuröride ja kohtunike vaadete uurimine võimaldab hinnata, kas see, mida menetlejad peavad riskiteguriks, on seda ka tegelikult. Teisalt sõltub menetlejate arusaamadest kuritegusid toime pannud inimeste käekäik: kas tema suhtes lõpetatakse menetlus, kas ta vahistatakse, milline karistus talle mõistetakse, millised on võimalused, et ta vanglast enne tähtaega vabastatakse jne.

Menetlejaid intervjueriti ja küsitleti saamaks teada, millised on prokuröridele ja kohtunikele need märgid, mis viitavad kuritegude toimepanemise ohule tulevikus. Peatükk annab üldise pildi menetlejate arusaamadest ja vaadetest. Konkreetsemad hinnangud menetlusotsuse liigi järgi ning osaliselt võrrelduna ka kohtulahendite andmetega on järgmises peatükis.

8.1. Andmestik

Kasutati kolme liiki andmete kogumise meetodit: dokumendianalüüsi kohtulahendite põhjal, fookusrühmintervjuud (vt lisa 3) ja veebiküsitlus (vt lisa 4 ja põhiandmestik lisas 5). Käesolev peatükk põhineb kahe viimatinimetatud meetodi abil kogutud andmetel.

2009. aasta suvel viidi Jõhvis, Tartus ja Tallinnas läbi kolm rühmintervjuud kuue prokuröri ja seitsme kohtunikuga³⁶. Kestvuse poolest oli pikim Tallinnas intervjuu (1 tund ja 53 minutit), lühim Kohtla-Järve oma (1 tund ja 6 minutit). Tartu intervjuu kestis 1 tund ja 35 minutit.³⁷

Intervjueritud olid küsimuste ja teema suhtes avatud ning valmis oma seisukohti väljendama, tehes seda sundimatus ja vabas vormis. Mõningal määral oli probleemiks teemakäsitluse abstraktsus, mistõttu osalejad tõdesid mitmelgi korral, et üheseid vastuseid anda on raske ning lõplik vastus sõltub konkreetsest juhtumist. Tartu ja Kohtla-Järve intervjuud paistsid silma selle poolest, et mõningate küsimuste puhul ei leidnud osalenud esmalt üksmeelt, sellest tingitud soov oma seisukohti põhjendada aga lisas arutelule sisukust.

Enne intervjuud saadeti osalejaile küsimused, mis võimaldas neil juba varem oma mõtteid koondada. Lähtuvalt vestluse kulust küsiti lisa- ja selgitavaid küsimusi, kusjuures hiljem toimunud intervjuudel (Tartu, Kohtla-Järve) küsiti ka arvamust mõningate varasematel intervjuudel väljendatud seisukohtade asjus.

Intervjuudeks ja dokumendianalüüsiks kogutud materjali põhjal koostati küsimustik, millele juhuslikult valitud prokurörid ja kohtunikud said vastata internetis Questionpro tarkvara abil 2009. aasta sügisel. Küsimustik saadeti 125 isikule (75 prokuröri ja 50 kohtunikku). Kuna täitmine oli vabatahtlik, saadi täielikud vastused veidi vähem kui pooltelt küsitletutest.

125 inimesest, kellele ankeedid ametlikule e-posti aadressile saadeti, saadi täielikud vastused 60 küsitletult, seega oli vastamismäär 48%.

Oma ametikoha märkisid küsitluses ära kõik vastanud, 38 prokuröri ja 22 kohtunikku. Kõige enam täidetud ankeete saabus Lõuna piirkonnast (20)³⁸.

Kuna muidu anonüümses küsitluses märkisid oma ametikoha ja tööpiirkonna ära kõik vastanud, siis oli võimalik vastuseid analüüsida ka nende löigete alusel.

³⁶ Intervjuud viis läbi Siim Vahtrus.

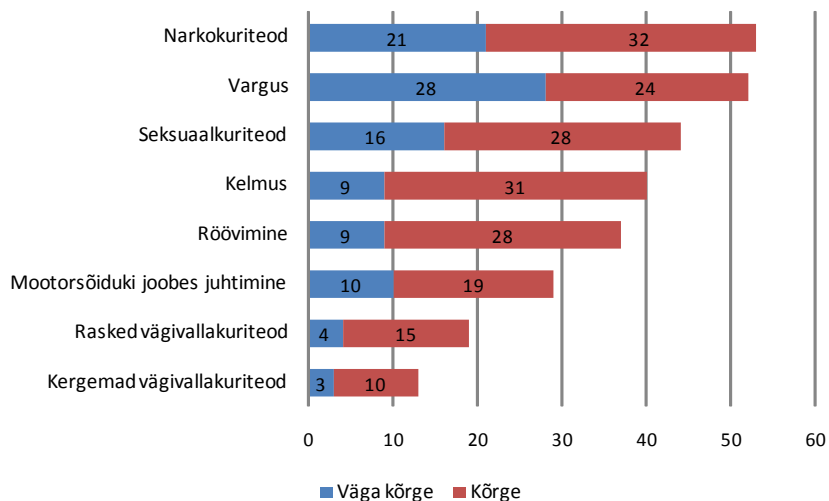
³⁷ Tallinna intervjuul osales 2 prokuröri ja 1 kohtunik; Tartus 2 prokuröri ja 2 kohtunikku; Kohtla-Järvel 2 prokuröri ja 4 kohtunikku.

³⁸ Piirkonnad on tähistatud järgmiselt: Põhja piirkond (Harju maakohu (MK) ja Põhja ringkonnaprokuratuuri (RP) tööpiirkond Harjumaa), Viru piirkond (Viru MK ja Viru RP tööpiirkonnad Ida- ja Lääne-Virumaa), Lõuna piirkond (Tartu MK ja Lõuna RP tööpiirkonnad Tartu-, Põlva-, Jõgeva-, Võru-, Viljandi- ja Valgamaa) ja Lääne piirkond (Pärnu MK ja Lääne RP tööpiirkonnad Saare-, Hiiu-, Lääne-, Pärnu-, Rapla- ja Järvamaa).

8.2. Risk kuriteo liigi järgi

Nii Eesti retsidiivsuuring kui ka teiste maade uuringud näitavad, et teatud kuritegudega kaasnev retsidiivsusrisk on kõrgem kui teistel. Küsitluses paluti osalenutel ära märkida, kui kõrgeks nad peavad korduvrikkumiste toimepanemise ohtu erinevaid kuritegusid toime pannud isikute puhul. Selline küsimuse asetuse võimaldas teada saada, milliseid kurjategijaid peavad vastajad eriti suure retsidiivsusriskiga isikuteks toime pandud teo liigi alusel.

Hindamisskaala iga liigi kohta oli järgmine: väga kõrge, kõrge, keskmine, madal, väga madal.

Joonis 37. Vastanute arv, kes märkisid küsimusele „Milliseks peate kurjategija retsidiivsusriski isiku puhul, kes on pannud toime ühe järgnevatest tegudest?“ vastuseks „väga kõrge“ ja „kõrge“ (n=60)

Kõrgeima retsidiivsusriskiga rühmaks (enim vastuseid hinnanguga „väga kõrge“) peeti varguse toime pannud isikuid. Kohtunike ja prokuröride hinnangud väga palju ei erinenud, kuid võis täheldada, et varaste retsidiivsusrisk hinnati mõnevõrra kõrgemaks Põhja piirkonnas – ilmselt mh seepärast, et Tallinnas pannakse toime enamik Eestis registreeritud varguseid (Ahven ja Salla, 2009) ja ka enamik süstemaatiliselt vargusi toime pannud isikuid tegutseb Tallinnas.

Retsidiivsusriski poolest peeti ohtlikkusest järgmiseks narkokurjategijaid. Peaaegu iga kolmas vastaja pidas nende retsidiivsusriski väga kõrgeks. Üllatuslikult lahknesid siin kahe piirkonna vastanute arvamused: kui Lõuna piirkonnas pidasid peaaegu kõik vastanud seda riski kõrgeks või väga kõrgeks, siis Lääne piirkonnas ei pidanud seda väga kõrgeks ükski kohtunik ega prokurör. Samas on narkomaania levik nendes kahes piirkonnas üsna sarnane. Ohvriuuringu järgi (Statistikaamet, 2010a) on Lõuna ja Lääne piirkonnas narkomaaniaga kokku puutunud 10–12% elanikest, Põhja piirkonnas oli selliseid inimesi 48% ja Virus 44%. Suuremalt ei erine kaks piirkonda ka küsimuse suhtes, kas küsitlule on pakutud narkootikume või tunneb ta isiklikult mõnda narkomaani. Ilmselt ei saa seda küsitluse tulemust pidada piirkondlikuks eripäraks, tegu on konkreetsete vastanute juhuslikult kattunud kogemuse representatsiooniga

Seda, et narkokuritegude puhul on aineid tarvitavate ja mittetarvitavate isikute retsidiivsusrisk erinev, leiti kõikides intervjuudes. Sealjuures Tartus ja Kohtla-Järvel intervjuueritud arvasid, et kuigi kohtupraktikas puututakse sagedamini kokku narkootikumide vahendajatega, kes ka ise tarvitavad uimasteid, on nad narkootikumide vahendamisel kuritegelikus hierarhias madalamatel astmetel. Narkosõltlaste suure retsidiivsusriski põhjusena tõi üks intervjuueritu välja:

Tarvitajad muutuvad levitajateks, sest muud teed neil ei ole. Tööks nad enam ei kõlba, sidemed on olemas, tead, kust saada, kuidas edasi anda. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Lisaks narkokuritegude toimepanemise riski kasvule soodustab sõltuvus küsitlute hinnangul ka varavastaste kuritegude toimepanemist. Ühes intervjuus leiti, et narkosõltuvus on varavastaste kuritegudega otseselt seotud, seda peamiselt suurenenud rahavajaduse tõttu:

Kas või see soov, et saada kiiresti suur summa, et kiiresti saada oma doos kätte. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Korduvrikkumise ohtlikkuselt kolmandaks rühmaks peeti seksuaalkurjategijaid. Iga neljas vastanu pidas selliste isikute retsidiivsusriski väga kõrgeks, peale selle hindasid ligi pooled vastanud riski „kõrgeks“. Kohtunike hulgas oli seksuaalkurjategijate retsidiivsusriski väga kõrgeks pidavate isikute osakaal ligi kaks korda suurem kui prokuröride seas. Teistest mõnevõrra madalamaks hinnati seksuaalkurjategijate retsidiivsusriski Viru piirkonnas.

Teisi varavastaseid kuritegusid (röövimised ja kelmused) toime pannud isikute retsidiivsusriski peeti tunduvalt madalamaks kui varguste puhul, samas hindasid enam kui pooled vastanud nende kuritegude puhul korduvkuritegevuse riski kõrgeks või väga kõrgeks. Piirkonniti pidasid röövimise toime pannud inimeste retsidiivsusriski kõrgemaks Põhja piirkonna, kelmuste puhul aga Lõuna piirkonna menetlejad.

Ülejäänud kuriteoliikide – vägivallakuritegude ja joobes juhtimiste – puhul oli nende vastanute arv, kes pidasid korduvkuritegevuse riski kõrgeks või väga kõrgeks, juba väiksem. Kõige enam anti nendel juhtudel hinnangut „keskmine“, mõnevõrra vähem oli hinnanguks „madal“ ning vaid üksikutel juhtudel „väga madal“. Mootorsõiduki joobes juhtimise puhul pidasid kurjategija retsidiivsusriski pisut kõrgemaks Põhja piirkonna vastanud.

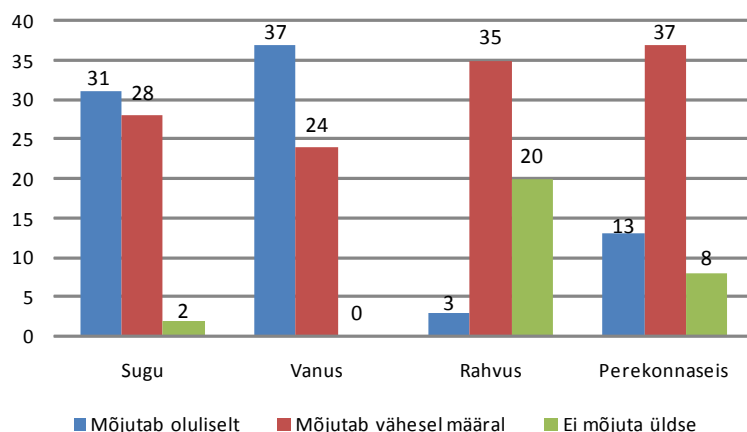
Mõnevõrra erinesid prokuröride ja kohtunike arvamused vägivallakuritegude puhul: nii kergemaid kui raskemaid vägivallakuritegusid toime pannud inimeste retsidiivsusriski hindasid kohtunikud kõrgemaks kui prokurörid. Teistest pisut madalama hinnangu kergemate vägivallategade toimepanijate korduvkuritegevuse riskile andsid Lääne piirkonna vastanud.

8.3. Kurjategijat iseloomustavad sotsiaalsed ja demograafilised näitajad

Allpool on analüüsitud seda, kui erinevaks peetakse retsidiivsusriski kurjategija sotsiaal-demograafilistele tunnustele alusel. Küsimustikus lasti vastanutel esmalt üldiselt hinnata ühe või teise näitaja mõju, seejärel paluti neil märkida, milliseid demograafilisi või sotsiaalseid rühmi peavad nad kõige riskantsemateks.

8.3.1. Vanus, sugu, rahvus ja perekonnaseis

Kõige enam vastanuid pidas välja toodud variantidest retsidiivsusriski mõjutavaks teguriks vanust, oluliseks mõjutajaks peeti sageli ka kurjategija sugu. Rahvusel ja perekonnaseisul nägi enamik vastanuid vähest mõju, leidis ka neid, kelle meelest need näitajad retsidiivsusriski ei mõjuta. Näiteks leidis 60 vastanust 20, et rahvusel pole isiku retsidiivsusriskile mõju.

Joonis 38. Mil määral mõjutab retsidiivsusriski kurjategija sugu, vanus, rahvus ja perekonnaseis? (n=60)³⁹

Ükski vastanu ei arvanud, et **kurjategija vanus** ei mõjuta retsidiivsusriski. Kõige suurem risk oli prokuröride ja kohtunike arvates 20–30-aastastel (37 vastanut), kuni 20-aastaste retsidiivsusriski pidas kõrgeimaks 17 vastajat, 30–40-aastaste puhul oli vastanuid juba hoopis vähem (3). Vanemates eärühmades kõrget retsidiivsusriski enam ei nähtud. Tulemused langevad kokku

³⁹ Tabelis ei kajastu vastanuid, kes märkisid, et nad ei oska hinnata vastava faktori mõju.

kriminoloogias, arengupsühholoogias ja hälbiva käitumise sotsioloogias levinud teadmise, et hälbiva käitumise tippaeg on noorukieas. Küsitluse tulemused said kinnitust ka intervjuudes:

Mingis vanuses jääb retsidiivsus juba vähemaks. Egas midagi, inimesed rahunevad maha. Võib-olla just isikuvastaste puhul paistab see rohkem silma, aga ka varguste puhul. Teatud vanuses inimesed on üldse altimad kuritegusid sooritama. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Vanust retsidiivsusrisiki ennustava tegurina hinnati teistest vähem tähtsaks Viru piirkonnas – sealsest kümnest vastanust kuus pidas seda vähe mõjutavaks ja vaid neli oluliselt mõjutavaks.

Ligi pooled vastanud leidsid, et **kurjategija sugu** mõjutab retsidiivsusrisiki oluliselt. Kõik vastanud pidasid meeste retsidiivsusrisiki naiste omast kõrgemaks. Ka see tulemus on kooskõlas nii kriminoloogilise teadmise, meeste tunduvalt suuremast hälbivusest kui ka ilmselt prokuröride ja kohtunike igapäevakogemusega (nt 95% vangidest on mehed – Ahven ja Jakobson, 2009, lk 101).

Kurjategija rahvust prokurörid ja kohtunikud retsidiivsusrisiki oluliselt mõjutava tegurina ei näinud. Vaid kolm vastanut arvas, et rahvus mõjutab oluliselt korduvkuritegevuse riski.

Rahvuse juures sai vastata ka lisaküsimusele, milles taheti teada, kas kohtunikud ja prokurörid peavad kõrgemaks eestlaste või Eestis elavate muude rahvuste esindajate retsidiivsusrisiki. 47 vastanust neli arvas, et eestlased on kõrgema riskiga kui siin elavad muulased, 35 vastanut avaldas vastupidist arvamust.

Arusaam muulaste suuremast retsidiivsusrisikist põhineb ilmselt prokuröride ja kohtunike kogemusel, sest kurjategijate hulgas on vene keelt emakeelena kõnelevate inimeste osakaal suurem kui rahvastikus tervikuna (*samas*). Mõistagi ei saa väita, nagu oleks venelased oma rahvuse tõttu kuritegelikule käitumisele altimad kui eestlased. Tegu võib olla n-ö vahendatud tunnusega ehk rahvuse kaudu avalduvad muud tegurid, mis inimest kuritegelikule käitumisele suunavad (nt majanduslikud tingimused, vanuseline struktuur, kõrgem tööpuuduse määr).

Kohtunikud pidasid rahvust üldiselt olulisemaks näitajaks kui prokurörid. Piirkonniti tajuti rahvust teistest märgatavalt vähem olulise mõjutajana Lääne piirkonnas ja olulisema mõjutajana Põhja piirkonnas. Lõuna piirkonnas tajuti suhteliselt suuremana eestlaste korduvkuritegevuse riski, kõik Viru piirkonna vastanud pidasid suuremaks muulaste retsidiivsusrisiki.

Kurjategijate **perekonnaseisu** pidasid vastajad tulevaste rikkumiste toimepanemise kohalt küll suuremaks mõjutajaks kui rahvust, ent vähem tähtsaks kui sugu ja vanust. Kuus vastanut kümnest leidis, et perekonnaseis mõjutab seda riski vähesel määral, umbes iga viies vastanut pidas seda oluliseks mõjutajaks. Ülekaalukalt kõige suurema riskiga rühmaks peeti vallalisi, mis viitab ilmselt sellele, et perekondlikult seotud inimeste retsidiivsusrisiki peetakse väiksemaks. Mõnevõrra olulisemaks pidasid perekondlikke sidemeid kohtunikud.

Elukaaslase mõju partneri kriminaalsele käitumisele leidis käsitlemist ka mitmel fookusrühma-intervjuul. Tallinna intervjuul avaldati arvamust, et abikaasadel puudub sageli kontroll kaaslase üle, samuti pidavat kurjategijad tihtilugu oma perekonnaseisu välja tooma lootuses saavutada soodsamat ostust. Intervjuul osalenud suhtuvad sellistesse inimestesse kriitiliselt:

Perekond tavaliselt ei ole see, ei mõjuta teda. Olgu sul viis last või olgu sul kaks last või olgu sul rase naine või mis iganes, et: „Oo, see on mind nii mõjutanud,“ see on tavaliselt jama jutt, põhiline on sõbrad ikkagi ja see mingi sõltuvus pigem ... (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Tartu intervjuul aga toodi abikaasat välja just kuritegeliku käitumismustriga inimeste päästmisvõimalusena, eriti juhul, kui isiku probleemid on alguse saanud perekonnast, kus ta üles kasvas. Abikaasal kui inimesel väljastpoolt sünniperekonda võib sel juhul olla positiivne mõju. Oma perekonna loomist nooremate kurjategijate puhul, eriti kui see on seotud lapse sünniga, peeti ka Viru ringkonna intervjuul üheks oluliseks retsidiivsusrisiki vähendavaks teguriks. Samas leiti ka, et kui isik juba kord abielus olles endiselt kuritegusid toime paneb (nt juhib korduvalt jooles olles autot), ei ole perekonnal sellele isikule järelkult olulist mõju.

8.3.2. Haridus ja töökoha olemasolu

Veebiküsitlusele vastanud leidsid peaaegu üksmeelselt, et kõrgema haridustasemega isikute retsidiivsusrisk on väiksem kui madalama haridustasemega isikutel. 60 vastanust vaid üks oli teisel arvamusel.

Püsivat töökohta pidasid küsitletud väga oluliseks retsidiivsusrisi vähendavaks teguriks. Selles kahtles vaid kaks prokuröri.

Veebiküsitluste käigus uuriti osalejatelt arvamust töökoha olemasolu mõju kohta peamiselt enne tähtaega vabastamise otsuse langetamise osas. Tallinna intervjuul leiti, et töökoha puudumine on väiksema tähendusega tegur kui varasem rikkumine.

Kui inimesel ei ole tööd ja elukohta, siis on suurem šanss, aga samas võib ta ka pudeleid korjata, ta ei pea kuritegu toime panema, võimalusi on ikka erinevaid. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Püsiv töökoht räägib menetluses kuriteo toime pannud inimese kasuks, kuid mingist piirist see enam olulist rolli ei mängi: näiteks vahistamisotsuste puhul tuleb selle vajalikkust hoolikalt kaaluda, et mitte asjata põhjustada olukorda, kus inimene oma töö kaotab. Kui aga inimene on stabiilselt töötanud, ent sellest hoolimata pidevalt kuritegusid toime pannud, tuleb järeldada, et töökoht ei ole konkreetse isiku puhul oluliseks retsidiivsusrisi vähendavaks teguriks. Üldiselt peeti töökoha olemasolu siiski kahel põhjusel õiguspärasest käitumisest soodustavaks: see vähendab vajadust varavastaseid kuritegusid toime panna ja ka hõivab inimest positiivselt.

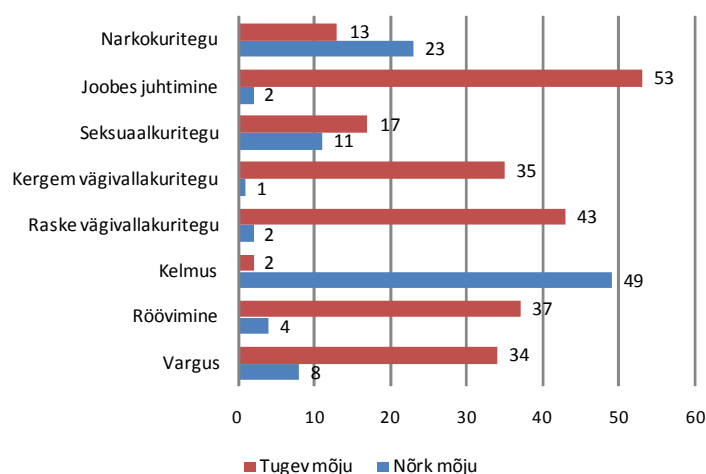
Veel toodi intervjuudel välja juhtumeid, kus isik väidab end töötavat mitteametlikult. Osalenute hinnangul ei ole selline väide mitte ainult puhtsõnaline, kontrollimatu ja seetõttu väga väikese kaaluga, vaid võib anda ka aluse algatata uus menetlus maksudest kõrvalehoidmise asjus.

Enam väärtustatakse ametlikke ja pikaajalisi töökohti. Intervjuudel osalejad leidsid, et sel juhul võib isik töökohast reaalselt tuge saada. Inimesel peab olema ka tahe, oskused ja tööharjumus.

8.3.3. Sõltuvused

Teistest sotsiaalsetest ja demograafilistest näitajatest enam pöörati veebiküsitluses rõhku kurjategijate sõltuvustele. Nende tegurite üldise hindamise kõrval paluti osavõtjatel hinnata ka alkoholi ja narkootiliste ainete sõltuvuse mõju retsidiivsusriskile konkreetsete kuriteoliikide suhtes.

Nii alkoholi- kui narkosõltuvust peeti tugevalt retsidiivsusrisi vähendavaks teguriks. 59 vastanut 60st leidis, et alkoholisõltuvus suurendab korduvrikkumise riski, üks vastanu ei osanud mõju hinnata. Kõik olid ühel meelel, et narkosõltuvus soodustab kuritegude toimepanemise riski.

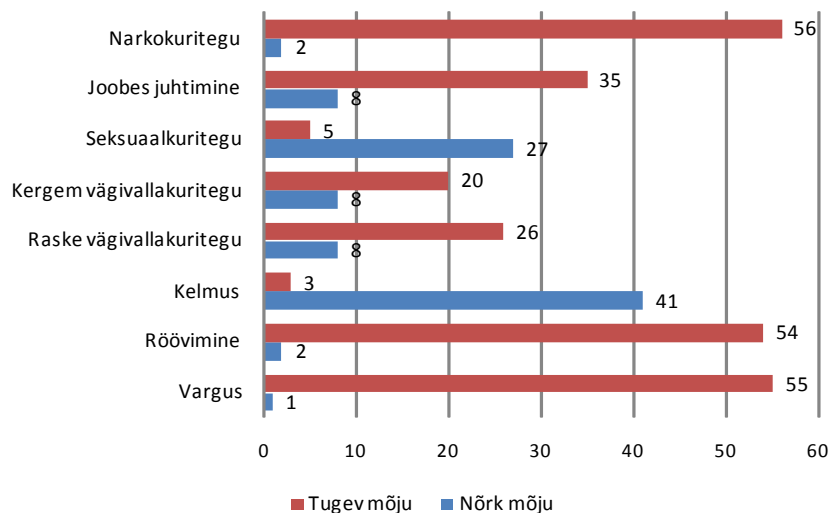
Joonis 39. Milline on alkoholisõltuvuse mõju vastavas kuriteoliigis? (n=57–58)

Intervjuudel peeti narkosõltuvust alkoholisõltuvusest suuremaks retsidiivsusrisi vähendavaks teguriks, põhjuseks eelkõige sellest sõltuvusest vabanemise raskus. Üks menetleja arvas, et narkosõltuvus, erinevalt alkoholisõltuvusest, suunab kuritegusid toime panema ka muidu õiguskäitumisele ei kalluta: isikuid, alkohol aga eelsoodumusega isikuid tavaliselt kuritegelikule käitumisele ei kalluta:

Kui nad satuvad sellesse sõltuvusse, siis nad hakkavad panema toime kuritegusid ja sealt retsidiivusprotsent on suur. Alkohol on selles mõttes erinev, et iseenesest alkohol ei tõuka reeglina kedagi kuriteole, lihtsalt kellel juba on see retsidiivsus, tal see retsidiivsus lööb välja alkoholi joobes. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Viru piirkonna intervjuul leidsid vastanud, et erinevalt alkoholisõltuvusest, mille mõjul on suur risk toime panna vägivallategusid, suureneb narkosõltuvuse korral ka varavastaste kuritegude risk. Samuti on narkosõltuvus tihti seotud narkootikumide levitamise, kuna isik sõltlasena tavaliseks tööks enam ei sobi, ent rahavajadus on suurenenud.

Kõigis piirkondades tehti vahet ka narkootikumide tarvitavatel ja mittetarvitavatel kurjategijatel. Tartus ja Virus leiti, et suurte koguste narkootiliste ainete vahendamise tegelejad üldiselt ise ei tarbi uimasteid, narkosõltlased aga on pigem ärakasutatavad, väikeste koguste vahendajad.

Joonis 40. Milline on narkosõltuvuse mõju vastavas kuriteoliigis? (n=58–59)

Mootorsõiduki joobes juhtimisel peeti ootuspäraselt tugevaks eelkõige alkoholisõltuvuse mõju, veidi enam kui pooled vastanud pidasid selliseks ka narkosõltuvuse mõju.

Tugevaks peeti ka alkoholisõltuvuse mõju korduvatele **vägivallategudele**, kusjuures raskete vägivallategude puhul hinnati seda mõju sagedamini tugevaks kui kergete puhul. Kergemate vägivallategude puhul prokuröride ja kohtunike arvamused põhimõtteliselt kattusid, raskemate puhul pidasid aga kohtunikud alkoholisõltuvuse mõju suuremaks kui prokurörid. Narkosõltuvuse mõju vägivallakuritegudele pidasid küsitletud mõnevõrra madalamaks.

Varguste ja röövimiste puhul pidasid vastanud narkosõltuvuse mõju alkoholisõltuvusest suuremaks, seda võib seostada ilmselt legaalsete elatusallikate vähesusega narkomaanidel. Samas pidasid enam kui pooled vastanud ka alkoholisõltuvuse mõju vargustele ja röövimistele tugevaks. Asjaolu, et röövimise puhul peeti selle teguri mõju pisut suuremaks, võib peegeldada üldist arusaama, mille järgi alkoholitarvitamine on suurema tähtsusega vägivalda sisaldavate kuritegude juures. Nii varguste kui röövimiste puhul hindasid prokurörid alkoholisõltuvuse mõju mõnevõrra tugevamaks kui kohtunikud.

Seksuaalkuritegude puhul leidsid pisut enam kui pooled vastanud, et alkoholitarvitamise mõju selle kuriteoliigi korduva toimepanemise riskile on keskmine. Seda tugeva mõjuga teguriks hinnanud leidis siiski rohkem kui neid, kes pidasid teguri mõju nõrgaks. Kohtunikud pidasid alkoholisõltuvust seksuaalkuritegude puhul mõnevõrra tähtsamaks näitajaks kui prokurörid. Narkosõltuvuse mõju seksuaalkuritegude korduvuse riskile hinnati üldiselt väikeseks.

Alkoholisõltuvuse mõju **narkokuritegudele** peeti võrreldes teiste kuriteoliikidega vähem oluliseks, ent narkosõltuvuse seost narkokuritegude toimepanemisega nähti ootuspäraselt tugevana.

9. Retsidiivsusrisi hindamine menetluse eri etappides

Peatükis uuritakse, kuidas hindavad prokurörid ja kohtunikud retsidiivsusrisi konkreetsetes olukordades, kus nad võtavad vastu otsuseid, mis mõjutavad kuriteo toimepanija elu.

9.1. Andmestik

Põhilise osa analüüsist moodustab dokumendianalüüs, kõige põhjalikumalt uuritakse retsidiivsusrisi hindamist enne tähtaega vabastamise puhul, kus lisaks menetluskirjelduste juhuvalikule on sügavamalt analüüsitud tapmisi toime pannud isikute ja korduvalt sama kinni- peetava suhtes tehtud määrusi.

Andmestikus olid kohtumääruste kõrval ka küsitluse (vt lisa 4) ja intervjuude andmed. Kokku analüüsiti 396 menetluskirjeldust, mis jagunevad kolme liiki määrusteks.

KrMS § 202 lg 1 alusel tehtud kriminaalmenetluse lõpetamise määrused. Lõpetamiste määruste analüüsi valimisse kuulus 68 määrust, millest enam kui pooled pärinesid Harju maakohtu kohtunikelt (42), arvukuselt järgmisena oli otsuseid Pärnu maakohtust (12) ning umbes kümnendik otsuseid pärines Tartu (8) ja Viru maakohtust (6). Kuriteo liigi järgi sattus valimisse võrdse arvul vägivalda- ning varavastaseid kuritegusid (mõlemad 26). Avaliku korra raskeid rikkumisi oli 14 ja muid kuritegusid kaks.

Vangistatu enne tähtaega vabastamise määrused (KarS § 76). Analüüs hõlmas 227 määrust, valdav enamik puudutas enne tähtaega vabastamist kriminaalhooldaja kontrolli alla, eraldi moodustati kaks allvalimit: tapmiste (71) ja korduvate vabastamise määruste (30) kohta. Enne tähtaega vabastamiste üldvalimisse kuulus 125 2008. aastal tehtud enne tähtaega vabastamise määrust hoolimata lahendi liigist nendes asjades (kas vabastada või mitte). Valimisse sattunud määrustest 49 tehti Viru maakohtus, samapalju Harju ja 27 Tartu maakohtus. Pärnu maakohtus enne tähtaega vabastamisi ei arutata, kuna selle maakohtu tööpiirkonnas ei asu ühtegi vanglat. Kõige enam sattus valimisse isikuid, kes olid toime pannud varavastaseid kuritegusid (99), isikuvastaseid kuritegusid oli toime pannud 43, narkokuritegusid 19, avaliku korra vastaseid kuritegusid 10, liikluskuritegusid samuti 10 ning muid kuritegusid 24 vang. Enam kui pooltel kordadel (64) oli vabastamist taotlevale isikule vanglakaristus määratud ühe kuriteo eest.

Vahistamismäärused (KrMS § 130). Vahistamismääruste analüüsis kasutati 101 vahistamis- määrust, mis olid tehtud enamasti 2009. aasta I kvartalis. Harju maakohtu määruseid oli valimis 47, Viru maakohtul 21, Tartu maakohtul 17 ning Pärnu maakohtul 16. Vägivallakuritegudes kahtlustatavaid oli valimis 26, narkokuritegudes 11, vargustes 36, röövimistes ja muudes varavastastes kuritegudes 24 ning joobes sõidukijuhtimises 4.

Uurimistöö plaan nägi ette kohtuotsuste analüüsi, kuid see ei osutunud mõttekaks, sest maakohus ei pea esitama otsuses argumente, kuidas lahenduseni jõuti.⁴⁰ Kohtuotsuste asemel analüüsiti enne tähtaega vabastamise määrusi, mille puhul, nagu hiljem küsitlustulemuste ja intervjuude tulemusena selgus, oli retsidiivsusrisi hindamise olulisus menetlejate hinnangul tunduvalt suurem. Siiski pole kohtus karistuse suhtes otsuse langetamisega seonduv analüüsist päris välja jäänud, vaid kasutatud on küsitlusest ning intervjuudest saadud andmeid.

Menetluse lõpetamise määruste kasutamise eesmärk on näidata, kuidas hinnatakse retsidiivsusrisi inimestel, kes panid toime vähem tõsiseid rikkumisi ja keda pole varem enamasti kriminaal- korras karistatud. Nii prokuratuur kui kohus leiavad, et neid inimesi ei tule vangistuse kaudu ühiskonnast eraldada ja neid on võimalik mõjutada ka muid kriminaalkaristuse liike kohalda- mata ja kohtulikku kriminaalmenetluse läbi viimata. Nii peaks see olema kõige väiksema riski- tasemega rühm kriminaalmenetluses. Ka ei ole nende otsuste puhul retsidiivsusrisi hinnates enamasti võimalik tugineda isikute varasematele rikkumistele kui retsidiivsusrisi näitajatele.

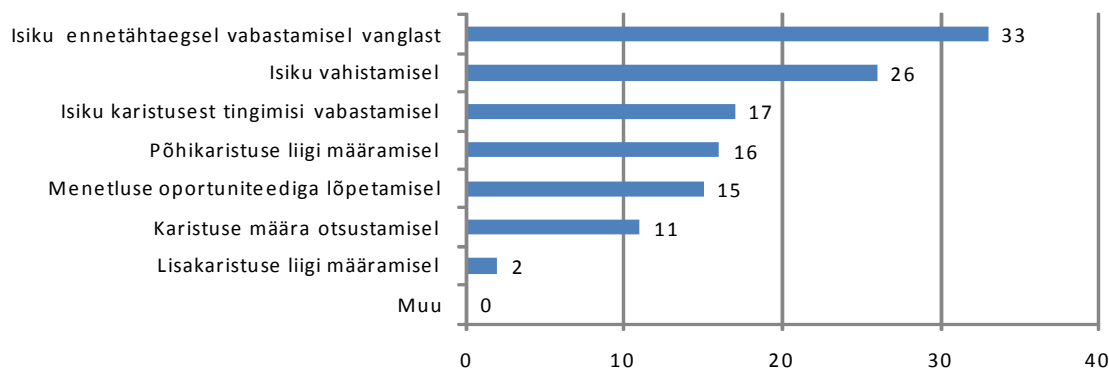
⁴⁰ Põhistatud otsus tuleb kohtunikul esitada vaid juhul, kui kohtumenetluse pool teatab soovist kaevata otsus edasi ringkonnakohtusse.

Vahistamismäärused ja enne tähtaega vabastamise määrustes käsitletakse ühiskonna turvatunnet puudutavaid küsimusi ja need on enamasti seotud raskemaid kuritegusid toime pannud isikutega. Põhimõtteliselt otsustatakse vahistamise puhul, kas on turvaline lubada kuriteos kahtlustataval inimesel jätkata menetluse ajal elu vabaduses või tuleks ta isoleerida. Enne tähtaega vabastamise puhul on küsimus vastupidine: kas inimene on valmis elama vabaduses ilma, et ta muutuks ohuks teistele ühiskonna liikmetele.

9.2. Millal hinnata retsidiivsuriski

Nii prokurörid kui kohtunikud seisavad menetluse käigus vähemalt korra, tihti ka korduvalt silmitsi olukorraga, kus võiks hinnata kuriteo toimepannud inimese retsidiivsuriski. Mõnikord on tegu küsimusega, milline on parim viis mõjutada kurjategijat kuritegude toimepanemisest loobuma, teinekord aga, kuidas tagada parimal viisil teiste ühiskonnaliikmete turvalisus ja heaolu. Küsitluses pakuti vastanutele variandid võimalikest otsusekohtadest, kus retsidiivsuriski hindamine võiks analüüsi autorite hinnangul oluline olla. Vastajad pidid märkima nimekirjast kuni kaks otsustuskohta, kus nende meelest on retsidiivsuriski hindamine kõige olulisem.

Selgus, et kõige olulisemaks peetakse retsidiivsuriski hindamist vangistatud isiku vabastamisel karistuse kandmisest enne karistuse lõpu saabumist.

Joonis 41. Palun valige kaks olukorda, kus teie hinnangul on retsidiivsuriski hindamine kõige olulisem. (n=120, kõik vastanud märkisid kaks vastust)

Retsidiivsuriski hindamise prioriteetsust enne tähtaega vabastamiste otsustamisel märgiti ära ka intervjuudel, näiteks leidis üks kohtunik, et retsidiivsurisk on peamine asi, mida isiku vabastamise puhul kaaluda tuleks. Karistuse määramisel ja menetluse oportunityediga lõpetamisel tuleb menetlejal eelkõige arvestada teo toime pannud isiku süüga, vahistamisel aga lisaks uute kuritegude toimepanemise ohule menetlusest kõrvale hoidumise riskiga.

Enne tähtaega vabastamine on avalikkuse suure tähelepanu all. Meedia toob enne tähtaega vabastamiste juures tihti esile just uute kuritegude toimepanemise riski, näiteks tapmise või seksuaalkuritegude eest karistatud isikute puhul. Olukord, kus enne karistuse lõpptähtaega vabanenud inimene on toime pannud uue kuriteo, toob vastava otsuse langetajatele tihti kaasa ka avalikkuse tähelepanu ja huvi vabastamise otsuse motiivide vastu.

Vahistatu retsidiivsuriski hindamist pidas kõige olulisemaks 26 vastanut, tuleb aga arvestada, et juba seadus kohustab vahistamise puhul arvestama uute kuritegude toimepanemise ohuga.

Pisut enam kui iga neljas vastanu märkis olulise retsidiivsuriski hindamise kohana ära isiku karistusest tingimisi vabastamise (17 vastanut) ja põhikaristuse liigi määramise (16 vastanut). Mõlema otsuse puhul on retsidiivsuriski hindamise vajadus tuletatav vanglakaristuse isoleerimisfunktsioonist. Kuna kõrge retsidiivsuriskiga isikud ohustavad kaitstavaid õigushüvesid, siis nende puhul on vanglakaristuse rakendamine isoleerimise eesmärgil enam põhjendatav ja seda tuleb ka põhjalikumalt kaaluda. Põhikaristuse liigi määramise puhul leidsid prokurörid ühel intervjuul, et retsidiivsuriski ennustamine on eriti oluline juba väljakujunenud retsidiivsurisega isikule karistuse taotlemisel. Alternatiivsete karistuste puhul tuleks valida variant, mis väljakujunenud käitumismustrit võimalikult palju muuta suudaks.

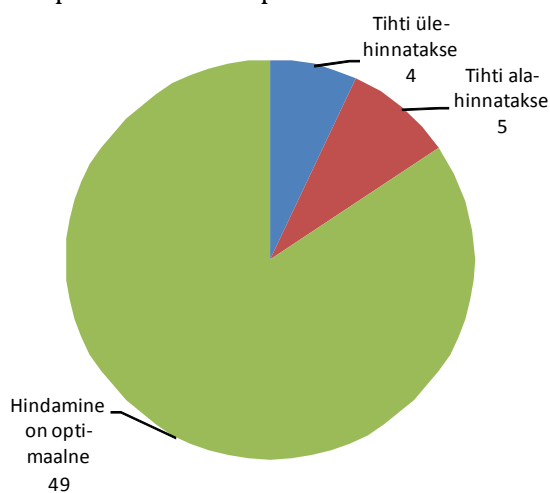
Prokuröride ja kohtunike hinnangud olulisematele hindamisolukordadele olid üpris sarnased. Ainsa erinevusena pidasid prokurörid võrreldes kohtunikega märksa olulisemaks retsidiivsusrisi hindamist menetluse oportuniteediprintsiibil lõpetamise korral. Ilmselt on põhjuseks ühelt poolt see, et prokurörid lõpetavad otstarbekusest menetlust palju sagedamini kui kohtunikud. Teiselt poolt reguleerib lõpetamisi prokuröride poolt ka riigi peaprokuröri juhis, milles on muu hulgas välja toodud, et üldjuhul ei tohi menetlust lõpetada korduvalt samaliigilisi tegusid toime pannud isikute suhtes. Retsidiivsusrisi hindamise olulisusele viidatakse ka justiitsministeeriumi lõpetamiste analüüsis (Salla 2009). Kui prokuröridest pidas iga kolmas retsidiivsusrisi arvestamist menetluse lõpetamisel kõige olulisemaks, siis kohtunike hulgas arvas nii vaid iga kümnes. Allpool on täpsemalt analüüsitud retsidiivsusrisi hindamist vahistamisel, menetluse otstarbekusest lõpetamisel, karistuse määramisel ja enne tähtaega vabastamisel.

9.3. Riski hindamine vahistamisel

Selgeima väljenduse on retsidiivsusrisi hindamise kohustus kehtivas õiguskorras saanud vahistamisotsuste puhul. KrMS § 130 lg 2 järgi on vahistamise eelduseks see, et isik võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid. Kohus peab hindama prokuröri taotlust inimese vahistamiseks just nendest asjaoludest lähtuvalt.

Kuritegude jätkuv toimepanemine võib tähendada samas kriminaalasjas tõendite hävitamist ja võltsimist, aga ka täiesti uute kuritegude toimepanemist, mis võivad olla toimepanduga nii sama- kui eriliigilised. KrMS-i elektroonilise kommentaari⁴¹ kohaselt on kuritegude jätkuva toimepanemise risk suurem kahtlustatavatel, keda on juba varem karistatud; hinnatakse ka kahtlustatava senist elukäiku, tema sotsiaalset keskkonda, hoiakuid ja kalduvusi toime panna uusi kuritegusid, eriti suureks peetakse riski nn sõltuvuskuritegude puhul, mille näitena tuuakse seksuaal- ja narkokuriteod, vargused ja arvutikuriteod.

Valdav enamik küsitlusele vastanud leidis, et vahistamiste juures hinnatakse uute kuritegude toimepanemise riski optimaalselt.⁴²

Joonis 42. Millisel määral arvestab kohus Eesti kohtupraktikas vahistamist otsustades kinnipeetava retsidiivsusriskiga? (n=60, 2 vastanut ei osanud hinnangut anda)

Neli vastanut arvas, et tihti esineb riski ülehindamist, mis tähendab, et vabadus võetakse inimestelt, kelle puhul uute kuritegude toimepanemise oht on väike. Viis vastanut arvas, et retsidiivsusrisi ei hinnata piisavalt: ühelt poolt võib see tähendada, et kohus jätab retsidiivsusriskile viitavad asjaolud tähelepanuta ja ei nõustu sellise inimese vahistamisega, kellele võiks küsitletute meelest vahistamist kohaldada; teiselt poolt võib see hinnang aga tähendada seda, et prokurörid üldse ei taotlegi kõrge retsidiivsusriskiga inimeste vahistamist.

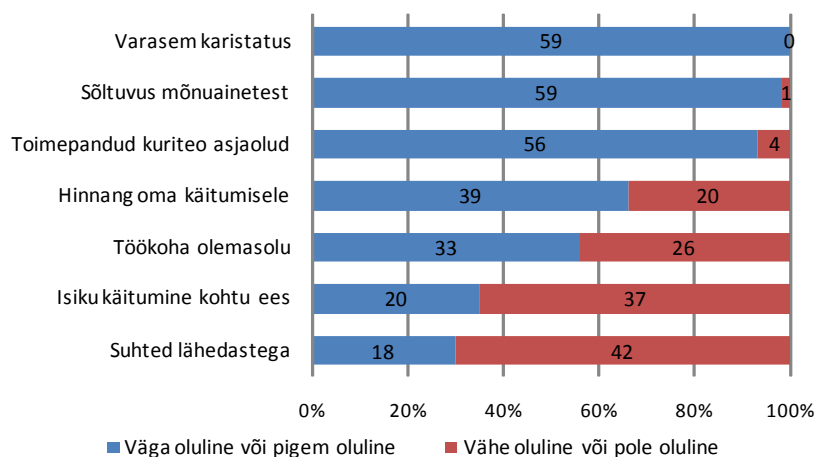
⁴¹ Riigiprokuratuuri koostatud abivahend prokuröridele seadustiku tõlgendamiseks ja menetluspraktika suunamiseks.

⁴² Kõik vastanud olid ka ise vahistamise otsustamisel prokuröri või kohtunikuna osalenud.

Prokurörid hindasid retsidiivsusrisiki arvestamist optimaalsemaks kui kohtunikud: kõik vastanud, kes arvasid, et esineb retsidiivsusrisiki ülehindamist, olid kohtunikud, retsidiivsusrisiki alahindamist märkis ära kolm prokuröri ja kaks kohtunikku.

Piirkonniti olid retsidiivsusrisiki hindamise osas kriitilisemad Lõuna piirkonna esindajad. Alahindamist märkinud viiest vastanust kaks ja ülehindamist märkinud neljast vastanust kolm töötasid Lõuna piirkonnas.

Edasi uuriti, millised konkreetsed tegurid viitavad menetlejate arvates vahistamise puhul uute kuritegude toimepanemise riskile. Kõige olulisemateks asjaoluks, mida arvestada, peeti isiku varasemat karistatust, sõltuvust ja toime pandud kuriteo asjaolusid.

Joonis 43. Millist tähtsust omistaksite vahistamisaotluse koostamisel/menetlemisel järgmistele retsidiivsusriskile viitavatele teguritele? (n=57–60)

Enam kui pooled vastanud pidasid *pigem oluliseks* või *väga oluliseks* kahtlustatava **hinnangut oma käitumisele** ja seda, kas kahtlustataval on **töökoht**. Ilmselt peetakse retsidiivsusrisiki kõrgemaks nende puhul, kes toimepandud tegu ei tunnista või toimepandu suhtes kahetsust ei väljenda. Samas võib oma teo tunnistamine ja tekitatud kahjude hüvitamine näidata nii väiksemat riski uusi kuritegusid toime panna kui ka menetlusest kõrvale hoiduda.

Intervjuudes märgiti, et kui inimesel on püsiv töökoht, mille kaotamine mõjutaks oluliselt tema perekonna hakkamasaamist, kaalutakse vahistamise otstarbekust põhjalikumalt.

Probleemina nimetati fiktiivseid töökohti, kus kahtlustatav küll väidab töötavat, kuid kus tal pole ametlikku sissetulekut. Sel juhul on menetlejate sõnul raske hinnata, kas kahtlustatav tõepoolest seal töötab või loodab ta töökohta olemasolu kaudu ennast paremast küljest näidata.

Seda, mil viisil inimene end vahistamise otsustamisel kohtu ees näitab või millised on tema suhted lähedastega, eriti oluliseks ei peetud. Seda, et inimese käitumine kohtu ees ja kohtusaalis avaldatu võib tihti olla petlik, leiti ka intervjuudel.

Vahistamiste puhul on enamasti pooltel, keda tahetakse vahistada, rasedad naised kuskil, ma ei tea, kas need on mingi rendinaine, mida saab rasestada või on see vaid suusõnaline, igal juhul rasedad naised on pooltel. Siis teine asi, kohtus tõepoolest tavalises menetluses nad näitavad kõik oma lapsed ja kõik-kõik-kõik-kõik: „Te ei saa mind vangi panna, sest mul on laps ja siis on mul pangalaen ja mul on see ja see.“ Siis ma vahest küsin: „Need olid ju siis, kui sa toime panid juba, näiteks laps on sul viieaastane, sa oled viis korda pannud kuriteo toime!“ Nad toovad neid kohtus välja, et need on tema mõjutusvahendid. /.../ Aga ta tegelikult, ta nagu kasutab neid ära, tegelikult ta võib-olla ei kohtugi nende lastega. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Vahistamise arutamisele toodud isikutest oli info varasema karistatuse kohta olemas 86 kohta, nendest olid seni karistamata 19% (16), üks kord karistatuid oli 13, 2–3 korda karistatuid 22, üle nelja korra karistatuid 34. Valimisse sattunud määrustest oli 80% puhul kohus otsustanud isik vahistada ja 20% puhul vahistamata jätta.

Retsidiivsusriskile viitavate asjaolude väljatoomise ja põhistamise maht oli määrustes väga erinev. Keskmiselt piirduti mõne üksiku asjaolu nimetamisega igas neljandas vahistamis-määruses. Selliseid määruseid oli aga keskmisest enam Viru maakohtus, kõige väiksem oli vähesel määral põhistatud määruste osakaal Harju maakohtus.

Korduvkuritegude riskile viitavate teguritena töid kohtunikud kõige enam välja andmed isiku varasema karistatuse kohta: mida enam on teda varem karistatud, seda suurem on ka tõenäosus, et ta vahistatakse. Tähtsaks peetakse ka seda, kas isikul on püsiv elukoht ja sissetulek. Ilma elukoha ja legaalse sissetulekuta on vahistamise tõenäosus suurem. Mõnevõrra vähem märgiti eluviise puudutavaid tegureid ja seda, et vahistatut kahtlustatakse veel ka teistes kuritegudes. Mõningate otsuste puhul lähtuti asjaolust, et isikule oli süüdistus esitatud mitmetes sarnaste tehioludega kuritegudes, mis viitasid tegevuse sariviisilisele iseloomule. Kõige väiksemat tähelepanu pöörati vahistamise puhul inimese enda hinnangule oma käitumise kohta.

Allpool on toodud näiteid mitmesuguste tegurite arvestamisest vahistamisotsuste langetamisel.

Varasem karistus/karistuste puudumine

Kohus otsustas vahistada isiku, keda kahtlustati Tallinna kaubamajast 18,70 krooni väärtuses kauba varastamise katses. Kohus tugines otsuse tegemisel sellele, et isikut oli varem korduvalt karistatud ning ka varasem vanglakaristus ei olnud teda õiguskauale teele juhtinud.

Tähendusrikkaks peeti ka asjaolu, et isik oli kuriteokatse sooritamiselt tabatud kõigest 18 päeva pärast vangistusest vabastamist. (Harju maakohtu määrus asjas 1-09-795)

Kohus leidis, et kahtlustatava poolt raske vägivaldte toime panemine varalise kasu saamise eesmärgil (kannatanule tungiti kallale, peksti jalgadega, mille järel tekkis ta kopsu auk) on küll tõendatud, ent vahistamise alused puuduvad. Muu hulgas asus kohus sellisele seisukohale isiku varasemalt karistamatuse tõttu. (Harju maakohtu määrus asjas 1-09-6573)

Elukoha ja töökoha olemasolu või puudumine

Viru maakohus otsustas vahistada tapmises kahtlustatava mehe. Aluseks olid mitmed faktorid, sealhulgas varasem karistus ning uue raske kuriteo toimepanemine vähem kui kuu aega varem, samas aga toodi nii prokuröri kui kohtuniku poolt välja elukoha ning tööalaste ja isiklike sidemete puudumist. (Viru maakohtu määrus asjas 1-09-2036)

Põhja ringprokuratuuri menetluses oli kriminaalasi, milles Läti kodanikku kahtlustati kahes eri episoodis, mille käigus isik Tallinnas viibides tarbis esmalt poe riietuskabiinis alkohoolseid jooke nende eest eelnevalt maksmata ning seejärel üritas arvet maksmata lahkuda restoranist, kus ta tuttavaga einestanud oli. Kohus otsustas isikut siiski mitte vahistada, toetudes muu hulgas sellele, et isikul on kindel elukoht Läti Vabariigis. (Harju maakohtu määrus asjas 1-09-5891)

Muud asjaolud

Isik oli kahtlustatavana üle kuulatud kokku kaheksas kuriteoepisoodis, mis kõik seisnesid, kas automaattankla makseautomaadi varguses või selle lahtimurdmises ning selles leidunud raha varguses. Kohus otsustas taotluse rahuldada, tuginedes mh varguste süstemaatilisele iseloomule (prokurör oli lisaks kuritegude tehioludele välja toonud asjaolu, et isik oli vastavate kuritegude läbiviimiseks hankinud ka vajalikud vahendid). (Harju maakohtu määrus asjas 1-09-973)

Mitmel korral töid kahtlustatavad vahistamise menetlemisel välja asjaolu, et nad on haiged. Antud asjas leidis kohus isiku vahistamise käigus selgesõnaliselt, et kahtlustatava tervislik seisund ei ole vahistamist takistavaks teguriks, kuivõrd meditsiinilisele abile on isikul juurdepääs ka kinnipidamisasutuses viibimise ajal. (Pärnu maakohtu määrus asjas 1-09-779)

9.4. Riski hindamine menetluse avaliku menetlushuvi puudumise tõttu lõpetamisel

Kriminaalmenetluse lõpetamise määruste abil saab uurida vähem ohtlike kurjategijate retsiidiivsusrisiki arvestamist. Kriminaalmenetluse seadustik annab võimaluse lõpetada menetluse olukorras, kus kriminaalasia menetlemiseks ei ole avalikku menetlushuvi ning teo toimepanija süü ei ole suur. Menetlust on võimalik lõpetada vaid teise astme ehk kergemate kuritegude puhul ja olukorras, kus kurjategija on valmis endale võtma teatud kohustusi (korvama kahjud ja menetluskulud, tegema üldkasulikke tööd või maksmata raha riigituludesse).

Kriminaalmenetlus seadustik ei nõua retsidiivsusrisi arvestamist, küll aga tuleb menetlejal arvestada kaudselt retsidiivsusrisi mõjutavate teguritega nii isiku süü puhul kui ka üld- ja eripreventiivsete asjaoludega arvestamisel. Näiteks on eripreventiivsed tegurid menetluse lõpetamise vastu, kui teo toime pannud isik on varem karistatud ja kui on alust arvata, et menetluse lõpetamine võib teda julgustada uusi kuritegusid toime panema (Kergandberg ja Sillaots, 2006, lk 323–324).

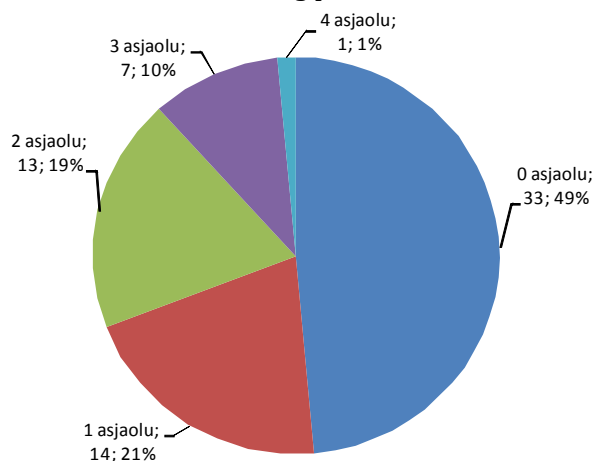
Menetluse lõpetamist reguleerib ka riigi peaprokuröri juhised, mis viitab eripreventiivsetele kaalutlustele. Juhise järgi on avalik menetlushuvi olemas, kui isik on varem sarnase süüteo eest karistatud või on tema suhtes varem menetlus lõpetatud või on ta oma muu käitumisega tõestanud, et õiguskuulekuse tagamiseks on vaja menetlust jätkata (Riigi peaprokuröri ..., 2009).⁴³ Seega on retsidiivsusrisi hindamine sisuliselt nõutud ka kriminaalmenetluse lõpetamise puhul, kuna menetlust ei tohiks lõpetada isikute suhtes, kellel on suurem korduvrikkumise risk.

Käesolevas analüüsis on valimisse võetud vaid määrused, mille puhul on menetluse lõpetanud kohus. Ent ka sel juhul on lõpetamise taotlejaks prokurör, kes peab arvesse võtma peaprokuröri juhises toodud põhimõtteid. Teisalt tuleb arvestada, et kohtu lõpetatavates menetlustes on lõpetamine võimalik ka mõnevõrra raskemate kuritegude puhul: erinevalt prokuröri määrusega lõpetatavatest kriminaalasjadest võib kohus kinnitada lõpetamise teise astme kuriteo puhul, millel on märgitud ka vangistuse alammäär.⁴⁴

9.4.1. Retsidiivsusriskile viitavate asjaolude väljatoomine määrustes

68 analüüsitud lõpetamise määrusest enam kui pooltes (36) ei põhjendatud menetluse lõpetamist retsidiivsusrisi aspektist hinnates. 28 määruses nimetati vähemalt ühte retsidiivsusriskile viitavat tegurit, kuid ei antud sellele isikust lähtuvat hinnangut (nt miks on töökoha puudumine just konkreetse isiku puhul menetluse lõpetamisel oluline asjaolu). Mõnevõrra paremini oli põhjendus välja toodud nelja määruse puhul, kusjuures neist kolm olid teinud Tartu maakohtu kohtunikud (igal määrusel erinev kohtunik).

Valimisse kuulunud määrustest ligi poolte puhul ei toonud kohus välja ühtegi retsidiivsusriskile viitavat asjaolu, neil kordadel piirduti tavaliselt vaid seaduses toodud eelduste nimetamisega („isiku süü ei ole suur ning puudub avalik menetlushuvi“).

Joonis 44. Retsidiivsusriskile viitavate asjaolude väljatoomine lõpetamise määrustes (asjaolude arv määruse kohta, n=68)

Nendest määrustest, kus retsidiivsusriskile viitavaid tegureid mainiti (35), toodi kõige enam välja infot kohtualuse varasema karistatuse kohta, seda nimetati 77% (27) määruste puhul, st kokkuvõttes puudus info varasema karistatuse kohta 41 määruses. Kohtualuse hinnang oma käitumisele oli välja toodud 15 lõpetamise määruses, viited elustiilile ja kommetele 3 määruses, sõltuvusprobleemid ja isiklikud suhted 1 määruses ning muud asjaolud 15 määruses.

⁴³ Juhised sätestab siiski olukorrad, kus nimetatud nõudeid on võimalik mitte kohaldada.

⁴⁴ KrMS § 202 lg 1 alusel lõpetamistel on ainsaks tingimuseks see, et toimepandud tegu oleks teise astme kuritegu.

Viide **varasemale karistatusele** tähendas enamasti kohtu seisukohta, et menetluse võib lõpetada, kuna isikul pole kehtivaid karistusi. Üksikutes määrustes leidsid menetlejad, et ehkki inimest oli varem samaliigilise teo eest karistatud, ei takista see menetluse lõpetamist.

Varguse kriminaalasjas oli süüdistatav karistatud viis korda, sh neli korda reaalse vangistusega. Kohus arvestas, et varaline kahju ei olnud suur ja tegu oli toime pandud kolm aastat tagasi – seega on süü väike ja avalik menetlushuvi puudub. (Pärnu maakohtu määrus asjas 1-07-1692)

Määrusega kriminaalasjas 1-07-11869 lõpetas kohus kriminaalmenetluse varguse toime pannud isiku suhtes, keda oli varem karistatud üksteist korda, sh ka viimati varavastaste kuritegude eest. Kohus nimetas, et kannatanu on varastatud eseme tagasi saanud ning on olemas alused menetluse lõpetamiseks avaliku menetlushuvi puudumisel. (Harju maakohtu määrus)

Teiseks enammainitud korduvrikkumise ohule viitavaks teguriks oli **kurjategija hinnang oma käitumisele**. Sellise teguri otsuses märkimisel mainiti sageli vaid üldsõnaliselt isiku kahetsust. Samas on otsustes välja toodud ka kannatanult vabanduse palumist või kannatanuga leppimist, mis samuti peegeldavad isiku suhtumist oma varasemasse käitumisse.

Kuriteos süüdistatav kasutas isa pangakaarti kiiralaenukelmuses. Kohus kordab oma seisukohas prokuratuuri arusaama, mille kohaselt asjas esineb puhtsüdamlik kahetsus kui võimalikku karistust kergendav asjaolu. (Pärnu maakohtu määrus asjas 1-08-15774)

Süüdistatav ründas koos teise isikuga bussipeatuses ohvrit, keda peksti kätega näo piirkonda ning jätkati peksmist pärast isiku mahakukkumist. Kohtunik toob määruses välja, et erinevalt teisest kuriteo toime panemisel osalenud isikust vabandas süüdistatav avalikult kannatanu ees ja tunnistas oma süüd. (Tartu maakohtu määrus asjas 1-08-4241)

Muid tegureid toodi karistusest ja hinnangust käitumisele oluliselt harvem välja. Nende seas oli üks levinumaid töökoha või sissetuleku olemasolu. Üksikutel juhtudel toodi välja ka väga spetsiifilisi kuriteoga seotud asjaolusid, näiteks kurjategija kõrget vanust, kohtuistungi preventiivset mõju ja ülalpeetavate laste olemasolu. Elustiili ja -kombeid toodi välja kolm korda:

Süüdistatav peksis elukaaslast koduse tüli käigus. Pärast kriminaalmenetluse esmakordset lõpetamist KrMS § 202 lg 7 alusel uuendati menetlus, kuna isik ei suutnud tasuda kohustuseks seatud rahalist makset. Kohus hindas inimese püüdlusi stabiilse töö leidmiseks ja tõi välja, et ta ei ole pika aja jooksul uusi kuritegusid sooritanud. (Harju maakohtu määrus asjas 1-08-14267)

Isiku kuritegu seisnes oma elukaaslase ründamises joobeseisundis ning hiljem elukaaslase ja laste hirmutamises, lüües kirvega vastu ust, mille taha viimased peitusid. Kohtunik võttis menetlust lõpetades ühe peamise tegurina arvesse kohtualuse eluviiside muutumist: loobumist alkoholi tarvitamisest, kodu eest hoolitsemist, normaalsete peresuhete loomist ja säilitamist. (Tartu maakohtu määrus asjas 1-08-6079)

Analüüsitud lõpetamise määrustes **kuriteoliigiti** olulisi erinevusi ei olnud, nii varavastaste kui ka vägivallakuritegude puhul oli enam neid määruseid, mille põhistus retsidiivsusriiki ei puudutanud. Neljast teistest põhjalikumalt põhistatud määrusest kolme puhul oli tegu vägivallakuritegudega, ühe puhul aga kinnipeetava poolt narkootiliste ainete tarvitamisega.

Kohtuti on raske üldistada: kõigis kohtutes oli määruseid, kus põhistamine oli põhjalikum ja mis andsid aimu sellest, millega kohtunik arvestas menetluse lõpetamist kaaludes.

Kokkuvõttes võib öelda, et kohtunikud ei pööra lõpetamise määruse põhistamisele erilist tähelepanu. Enamasti nimetavad kohtunikud vaid seaduses toodud tingimused menetluse lõpetamiseks. Ei saa välistada, et ka määrused põhistamata jätnud kohtunikud lõpetamist siiski põhjalikult kaaluvad, kuid ei pane oma mõttekäiku lihtsalt määrusesse kirja.

9.5. Riski hindamine karistuse määramisel

Kuni 1992. aastani kehtinud ENSV kriminaalkoodeksi redaktsioon kasutas retsidiivsus ja retsidiivismi mõistet üpris laialdaselt, muu hulgas sisaldas seadustik sätteid eriti ohtlike retsidiivistide kohta. Ilmar Rebase kommentaarides (1980) nimetati kuriteo retsidiiviks uue kuriteo toimepanemist pärast süüdimõistmist ehk retsidiivsus tähistas korduvkuritegevust. Samas oli varasemate kuritegude arvestamine korduvkuritegevuse mõistes ajaliselt piiratud: karistatuse kustumise või kustutamiseiga.

Eesti vabariigi karistuspoliitika on retsidiivsuse mõistet seadustes senini vältinud – peamiselt lääneliku süüpõhimõttele tugineva karistuspoliitika juurutamise tõttu.

Ehkki retsidiivsuse mõistet seadustes ei kasutata, on retsidiivne käitumine siiski karistusõiguslikult relevantne, avaldades karistusseadustiku eriosas valitud kuriteoliikide kvalifikatsioonides. Samaliigilise teo korduv toimepanemine on rangemalt karistatav tapmise, varguse, röövimise, omavolilise sissetungimise, altkäemaksu võtmise ja paljude teiste kuriteokoosseisude puhul.

Väljaspool neid erisätteid on karistuse aluseks kehtiva õigusdogmaatika ja -praktika kohaselt isiku süü konkreetse kuriteo toimepanemises. Kurjategija isik on karistuse mõistmisel tähtis vaid sel määral, kui see on seotud teoga. Kohtupraktika on seda seisukohta täpsustanud, leides, et varasemat süütegu tohib karistuse mõistmisel arvestada ainult siis, kui see on uue teoga seotud ja näitab süüdlase hoolimatut suhtumist varasemasse karistusse.⁴⁵

Kurjategija retsidiivsusriski hinnates on varem toime pandud süütegu oluline indikaator, mis näitab, et kuritegelik käitumine ei pruugi olla juhusliku iseloomuga. Samas on teisigi uute kuritegude toimepanemise ohule viitavaid tegureid, mida kohus karistust määrates arvestab.

Selles analüüsi osas on retsidiivsusriski hindamist karistuse määramisel hinnatud küsitluse ja intervjuude põhjal. Esiteks uuriti küsitluses seda, kuidas tajuvad vastanud retsidiivsusriski hindamist prokuröri poolt karistuse taotlemisel.

Valdav enamik vastanutest (50 vastanut 59-st) leidis, et prokurörid pööravad karistuse taotlemisel retsidiivsusriskile piisavalt tähelepanu, 9 vastanu arvates mitte.⁴⁶ Prokurörid ise olid oma töö suhtes vähem kriitilised: kohtunike seas pidas riskiga arvestamist ebapiisavaks enam kui kolmandik vastanutest, prokuröride seas aga vaid iga kümnes vastanu.

Põhjused, miks prokurörid riskiga ei arvesta, toodi välja järgmiseid asjaolusid:

- seadus ei nõua seda otseselt: retsidiivsusrisk ei ole karistamise alus, hinnata tuleb tegu ja isiku süüd;
- kokkuleppemenetlustes püütakse iga hinna eest kokkulepet saavutada (leiti ka, et see võib muu hulgas kaasa tuua sobimatu karistuse, näiteks määratakse üldkasulik töö isikule, kes ei suuda tingimusi täita);

Ma olen töötanud erinevates kohtutes, kui me räägime siin nüüd prokuröride retsidiivsusriski hindamisest, siis ma olen näinud kokkuleppeid, kus kokkuleppeid tehakse kokkulepete pärast. Retsidiivsusrisk ei puutu siin üldse asjasse, peaaegu et kokkuleppe tuleb. Kuivõrd meil on vaba voli kõigil – nii kohtunikel kui prokuröridel ja oma otsuseid ... ega meid ju väga keegi ei kontrolli, siis meil on väga laiad käed, väga laiad käed. (Väljavõte intervjuust, prokurör.)

Sarnane küsimus esitati kohtunike kohta.⁴⁷ Küsimus oli fookustatud karistuse liigi valimisele, kuna eeldatavalt mõjutab retsidiivsusrisk enam karistuse liiki kui määra: kõrgema retsidiivsusriskiga süüdistatavatele määratakse ilmselt suurema tõenäosusega reaalne vanglakaristus kui madalama riskiga süüdistatavale.

Üheksa inimest ei osanud hinnangut anda, ülejäänute vastused jaotusid aga kaheks: 29 vastanut 51-st leidsid, et retsidiivsusriski hindamine kohtus on optimaalne, 22 vastanut aga, et tihti esineb retsidiivsusriski alahindamist. Ükski vastanu ei leidnud, et kohus ülehindaks karistuse liigi valimisel süüdistatava retsidiivsusriski. Kuigi prokuröride seas oli mõnevõrra enam neid, kes leidsid, et kohus alahindab retsidiivsusriski, ei olnud need erinevused märkimisväärsed ning pigem võib öelda, et kohtunike ja prokuröride hinnangud selles küsimuses on sarnased.

Põhjused, miks kohtunikud retsidiivsusriski alahinnata võivad, pakuti muu hulgas välja:

- kohtunikud toetuvad liialt süüdistatava kahetsusele ja muudele kohtumenetluse käigus esitatavatele väidetele;

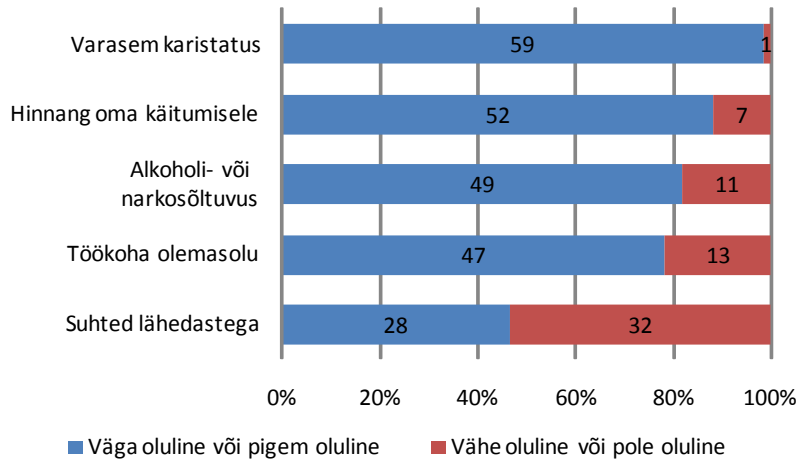
⁴⁵ Riigikohtu lahendi 3-1-1-79-03 punkt 14.

⁴⁶ Kas Teie meelest arvestavad prokurörid üldiselt karistuse taotlemisel kurjategija retsidiivsusriskiga? Jah, nad pööravad sellele piisavat tähelepanu; Ei, seda ei hinnata piisavalt põhjalikult; Ei oska vastata.

⁴⁷ Millisel määral arvestab kohus Teie meelest Eesti tänases kohtupraktikas kohtualusele karistuse liiki valides retsidiivsusriskiga? Tihti üle hinnatakse retsidiivsusriski; Tihti alahinnatakse retsidiivsusriski; Retsidiivsusriski hindamine on optimaalne; Ei oska öelda.

- retsidiivsusriski on sisuliselt raske hinnata: seda mõjutavaid tegureid on liiga palju, alati ei ole kohtunike valduses täielikku teavet kõigi oluliste tegurite kohta ning vahel võivad mõned positiivsed märgid eksitavaks osutuda.

Mõnevõrra lähemalt uuriti ka prokuröride ja kohtunike kaalutlusi süüdistatavale reaalse vanglakaristuse küsimisel/mõistmisel. Eesmärgiks oli teada saada, millised tegurid mõjutavad kõige enam prokuröre ja kohtunikke süüdistatavale reaalselt vanglakaristust mõistma.

Joonis 45. Kui oluline on järgmiste tegurite arvestamine reaalse vanglakaristuse mõistmisel? (n = 59–60)

Vastanud leidsid, et reaalse vanglakaristuse mõistmist mõjutas enim **varasem karistatus**, vaid ühe vastanu meelest oli see väheoluline. Selline hinnang võiks tähendada, et reaalne vanglakaristus mõistetakse kõige väiksema tõenäosusega seni karistamata inimesele ja kõige suurema tõenäosusega juba mitu korda karistatud inimesele.

Selles mõttes ka see varasem karistatus, see sõltub. Kui on seal kaks tükki, siis see sind nii ei häiri. Kui sa ikka vaatad seda süüdistusakti ja vaatad, et 11 korda karistatud – see tekitab kohe sellise reaktsiooni, et: "Nonoh, ega me sulle siin pai tegema ka ei hakka." Eks ikka vaatame ja arvestame, aga see jah, päris kõva näitaja, ütleme nii. (Väljavõte intervjuust, kohtunik.)

2007. aasta kohtupraktika uuring (Klopets ja Reinthal, 2009) sellist trendi ei kinnitanud: vanglakaristust määrati varem karistatud ja karistamata inimestele samaväärselt, erandiks varavastased kuriteod, mille puhul reaalselt vangistust määrati palju sagedamini varem karistatutele.

Reaalse vanglakaristuse mõistmisel peeti oluliseks ka süüdistatava **hinnangut oma käitumisele**, tema **alkoholi- või narkosõltuvust** ja seda, kas tal on hetkel **töökoht**. Nagu vahistamiste puhul kaalutakse ka reaalse vangistuse mõistmisel vabaduse võtmist suurema hoolega, kui inimesel on püsiv töökoht. Hinnanguid intervjuudest nende tegurite arvestamise kohta:

Kui ta tuleb, ütleb sulle tõesti kohtuistungil, et "kuradi Eesti vabariik, mina pole seda vabariiki tahtnud ja nüüd ma pean siin nälgima ja kõiges on riik süüdi ja kõik teised on ümberringi süüdi", siis on tõesti väga tõenäoline, et ta läheb ja paneb homme midagi Prismast pihta. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Enamasti nad ütlevad pisarsilmi, et: "Ma enam kunagi midagi ei tee, palun vabandust." Kümme korda on karistatud, ikkagi ta lubab kohtus. ... Ta lihtsalt teab, et kohtus tuleb kõrvad lonti lasta ja öelda, et mina olen kõiges süüdi ja enam kunagi ei tee. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Ja kui ta töökohast saab juba palka, siis on risk, et ta toitu varastama läheb, jälle väiksem. Aga teine oluline asi on see, et ta on hõivatud kellast kellani. ... Aga mõnikord, kui selle iseloomustuse peale kuskile firmasse helistad, siis öeldakse, et sellist inimest meil ei tööta ja sellist inimest, kes sinna on alla kirjutanud, meil üldse ei eksisteeri juhatuses. ... Ja siis mõtled, et kas hakkaks tormi veeklaasis tegema või ei hakkaks. Üldjuhul teed kaitsjale niimoodi ja ei hakka, sest sa ei viitsi sellega tegeleda, sul ei ole lihtsalt aega selle jaoks. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Töökoht on oluline, võimaldab aega sisustada, millegagi seotud olla lisaks sellele, et ta elatusallika annab. Aga ma arvan ka, et kui ikkagi tegelikult see retsidiivsus või risk on kõrgendatud, siis ega töökoht ei sega ka kuritegude toimepanemist. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Kokkuvõttes hinnatakse karistust määrates retsidiivsusriskile viitavatest teguritest enim seda, kas isik on ka varem kuritegusid toime pannud. Ilmselt näitab selle teguri ülekaalukas arvestamine, et enamlevinud kuriteokoosseisude puhul tuleb korduvust hinnata igal juhul, kuna see määrab, kas karistus on kergem või raskem. Oluliseks peetakse ka karistust kergendava asjaoluna arvesse võetavat kahetsust, kui on alust uskuda, et see on siiras.

Enamik küsitletud prokuröre ja kohtunikke pidas retsidiivsusrisiki hindamist karistuse taotlemisel ja määramisel optimaalseks. Ent leidus menetlejaid, kes nägid menetluspraktikas kalduvust riski alahinnata.

Retsidiivsusrisiki ülehindamine tähendaks seda, et määratav karistus ei vastaks isiku süüle ja tooks ilmselt kaasa ka rangema karistuspraktika (nt reaalne vanglakaristus inimesele, keda saaks ka kergemate vahenditega mõjutada). Riski alahindamine võib aga tähendada kahte: ühelt poolt seda, et menetlejal pole võimalik riski adekvaatselt hinnata (kuna arvesse tuleb võtta paljusid tegureid, mille kohta saadava info hulk ja usaldusväärsus on erineva tasemega), teiselt poolt tagajärjena aga seda, et pigem mõistetakse süüdistatavale kergem kui raske karistus.

9.6. Riski hindamine enne tähtaega vabastamisel

Vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamine on Eestis reguleeritud mitmes õigusaktis, sh karistusseadustikus, vangistusseadustikus ja kriminaalmenetluse seadustikus. Võimalus vabastamist taotleda sõltub kuriteost: teise astme kuriteos või ettevaatamatusest esimese astme kuriteos süüdi mõistetul on võimalik vabaneda poole aasta möödumisel vangistuse algusest. Esimese astme kuritegude puhul tekib võimalus, kui mõistetud karituse ajast on kantud 2/3.

VangS § 76 lg 1 järgi edastab vangla pärast nimetatud perioodi ärakandmist kohtule järgmised dokumendid: isikliku toimiku, vangla iseloomustuse, milles antakse ka hinnang uue kuriteo toimepanemise võimalikkusele, kriminaalhooldaja arvamus ja elektroonilise valve kohaldamise korral ka isiku nõusolek elektroonilise valve kohaldamiseks, kui isik sellist valvet taotlenud on.

Justiitsministri määruse (Kinnipeetava tingimisi ...) kohaselt korraldab vangla iseloomustuseks vajaliku info kogumist vangi kontaktisik, kes teeb vajadusel järelepärimisi hindamiskomisjonile. Viimasesse kuuluvad vähemalt vangla sotsiaaltöötaja, psühholoog, julgeolekuspetsialist ja tervishoiutöötaja. Pärast iseloomustuse koostamist edastab kontaktisik selle vangla direktorile või viimase määratud isikule, kes pöördub kriminaalhooldaja poole, et saada arvamus vabastamise kohta. Kriminaalhooldaja arvamus saamise järel saadab vangla direktor või tema määratud isik vangistusseaduse § 76-s nimetatud dokumendid vangla asukohajärgsele kohtule. Vangistatu enda arvamust/nõusolekut nõutakse vaid elektroonilise valve kohaldamisel.

Kuna kohtute töökoormus enne tähtaega vabastamise taotluste lahendamisel oli väga suur, pikendati 2009. aastal jõustunud vangistusseaduse muudatustega tähtaegu, mille möödumisel saab taotluse rahuldamata jätmise korral uue taotluse esitada. Elektroonilise valve kohaldamisel tekib uus vabanemisevõimalus alles pärast n-ö tavalise enne tähtaega vabastamise tähtaja saabumist ja vähemalt kuus kuud pärast vabastamisest keelduva otsuse tegemist. Kui ei taotleta enne tähtaega vabastamist elektroonilise valve kohaldamisega (n-ö tavaline enne tähtaega vabastamine), saab uue taotluse esitada aasta möödudes vabastamata jätmise määruse jõustumisest, v.a juhul, kui kohus on määranud sätestanud teistsuguse tähtaja (see võib olla nii lühem kui ka pikem).

Vabastamisotsuse korral määratakse vabastatule katseaeg, mille vältel on ta allutatud ka käitumiskontrollile. Katseaeg kestab vähemalt ühe aasta.

Suurimaks ohuks enne tähtaega vabastamise puhul on asjaolu, et vabastatud isik sooritab uue kuriteo. Kuid nagu ka antud valimisse kuulunud määruste puhul välja toodi, annab sellise vabastamisega kaasnev kriminaalhooldus võimaluse säilitada isikutega kontakti ja aidata kaasa resotsialiseerimisele. Viimane on eriti oluline, kui isik on olnud pikka aega eraldatud.

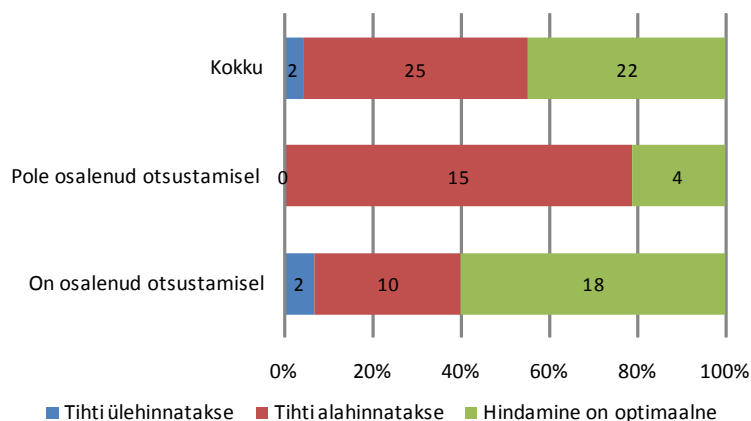
Karistusseadustiku § 76 lg 3 kohaselt arvestab kohus kinnipeetava enne tähtaega vabastamise otsustamisel muu hulgas ka vabastatava isikut, mille all võib mõista uute kuritegude toimepanemise riski. Selline säte on vastupidine karistuse mõistmisel tunnustatud dogmaatikale,

mille järgi karistuse mõistmisel süüdlase isikuga ei arvestata. § 76 lõikes 3 sisalduvasse loetellu kuuluvad kurjategija isiku kui laiema mõiste kõrval ka „varasem elukäik ning käitumine karistuse kandmise ajal, samuti tema elutingimused ja need tagajärjed, mida võib süüdimõistetule kaasa tuua tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamine“. Neid asjaolusid võetakse arvesse retsidiivsusrisi hindamisel, edaspidise õigusvastase käitumise tõenäosuse ennustamisel.

9.6.1. Riski hindamise kvaliteet

Küsitlusele vastanutest (60) peaaegu pooled ei olnud ise enne tähtaega vabastamise istungitel prokuröri või kohtunikuna osalenud, seega võimaldab küsitlus hinnata ses suhtes nii teemaga otseselt kokku puutunud kui ka kõrvaltvaatajatest menetlejate arusaamu.

Esiteks sooviti teada, kuidas hindavad menetlejad retsidiivsusrisi hindamise kvaliteeti. Üksteist vastanut ei osanud või ei soovinud anda hinnangut sellele, mil määral arvestab kohus enne tähtaega vabastamist otsustades kinnipeetava retsidiivsusriskiga. Ülejäänud 49 vastanu arvamused jagunesid peaaegu pooleks: 25 vastanut leidsid, et retsidiivsusrisi alahinnatakse tihti, 22 vastanut aga, et retsidiivsusrisi hindamine on optimaalne. Kahe vastanu meelest ülehindab kohus tihti kinnipeetava retsidiivsusrisi. Seega nähakse sarnaselt karistuse määramisega ka enne tähtaega vabastamise puhul seda, et retsidiivsusrisi alahindamise võimalus on tunduvalt suurem ülehindamise võimalusest.

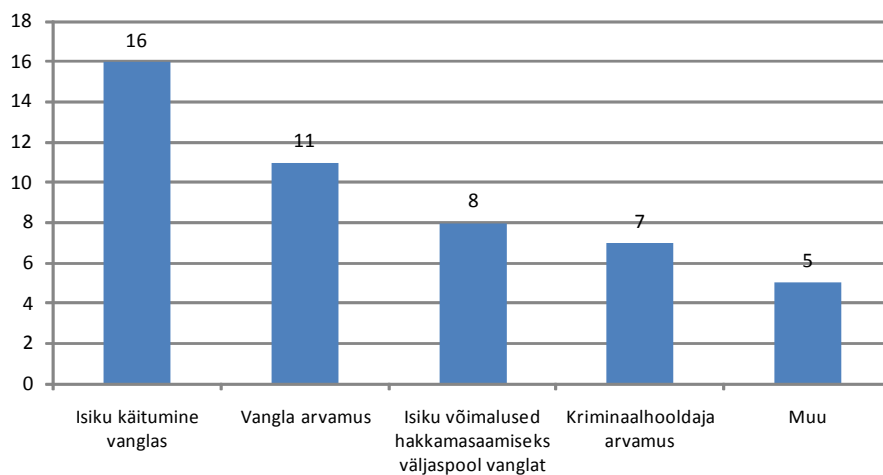

Joonis 46. Mil määral arvestab kohus enne tähtaega vabastamist otsustades kinnipeetava retsidiivsusriskiga? (n=49)

Selle küsimuse puhul erinesid arvamused märgatavalt vastavalt vastanu isiklikule kogemusele. Enamik (19-st 15) neist vastanutest, kes polnud oma praktikas enne tähtaega vabastamise otsustamisel osalenud, leidsid et retsidiivsusrisi alahinnatakse tihti. Nendest prokuröridest ja kohtunikest, kes olid otsustamisel osalenud, arvas vaid iga kolmas, et retsidiivsusrisi alahinnatakse (30-st 10). Enam oli aga neid, kelle meelest on hindamine optimaalne (18). Kaks vastanut, kes ise olid kohtunikuna osalenud enne tähtaega vabastamisel, arvasid, et tihti tuleb ette retsidiivsusrisi ülehindamist, kusjuures nad mõlemad arvasid, et ülehindamise põhjuseks on toimepandud kuriteo ületähtsustamine.

Eraldi sooviti teada, millised tegurid võivad menetlejate hinnangul mõjutada retsidiivsusrisi alahindamist. Intervjuudes jäi kõlrama, et prokuröride ja kohtunike kokkupuude vangiga on arutatavate asjade suure hulga tõttu väga lühike, mistõttu on neil raske hinnata, kas inimene on valmis naasma vabadusse seaduskuulekana. Kuna menetleja enda kokkupuude istungil osaleva kinnipeetavaga on väike, siis usaldataksegi pigem vangla ja kriminaalhoolduse antud arvamust.

Veebiküsitluses uuriti edasi seda, millised on konkreetset asjaolud, mis menetlejate hinnangul viivad retsidiivsusrisi alahindamiseni.

Joonis 47. Millised tegurid mõjutavad teie meelest eelkõige retsidiivsusrisi alahindamist? (n=47)

Kõige enam vastanuid arvas, et eelkõige mõjutavad retsidiivsusrisi alahindamist kaks teineteisega seotud tegurit: kinnipeetava käitumine vanglas ja vangla arvamus tema kohta.

Intervjuude põhjal võib öelda, et **käitumist vanglas** hinnati vähemalt kahest vaatenurgast.

- Ühelt poolt leiti, et halb käitumine vanglas pärsib inimese võimalusi enne tähtaega vabaneda: *Kui kellelgi on distsiplinaararistused, kui need on peal ja on isikuvastane tegu olnud seal ette, siis ei tule kõne allagi, et ta läheb kõndima. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)*
- Teiselt poolt toodi aga välja, et hea käitumine vanglas ei pruugi tähendada inimese suutlikkust ka vabaduses samal moel toime tulla: *Aga isegi siis, kui tal distsiplinaararistusi ei ole, ka see ei tähenda, et ta kohe on valmis kriminaalhoolduse alla minna. Vahepeal see puhas käitumine vanglas, laitmatu käitumine, vahepeal see võib näidata, et ta lihtsalt harjunud selle režiimiga ja on lihtsalt tark vang, kes teab, et: „Ma pean istuma väga vaikselt, et enne tähtaega vabadusse minna.“ (Väljavõte intervjuust, kohtunik)*

Samas ei väljendu inimese tegevus vanglas ainult distsiplinaarrikkumistes, vangil on võimalik ka näiteks õppida, osaleda sotsiaalprogrammides ja töötada. Küsitluses uuriti ka menetlejate arusaama nende tegevuste mõjus enne tähtaega vabastamise otsusele. Selgus, et enne tähtaega vabastamisel peeti kõige tähtsamaks siiski juba eelmainitud distsiplinaarrikkumiste olemasolu, mida pidasid väga oluliseks enam kui pooled vastanud. Järgnesid enam-vähem samal tasemel sotsiaalprogrammides osalemine, töötamine ja hariduse omandamine.

Distsiplinaarrikkumiste puhul juhtisid küsitletud tähelepanu asjaolule, et need rikkumised on olemuselt väga erinevad ja seetõttu tuleks nendesse ka erinevalt suhtuda. Mitte igasugune korrarikkumine ei ole suureks retsidiivsusrisi näitajaks.

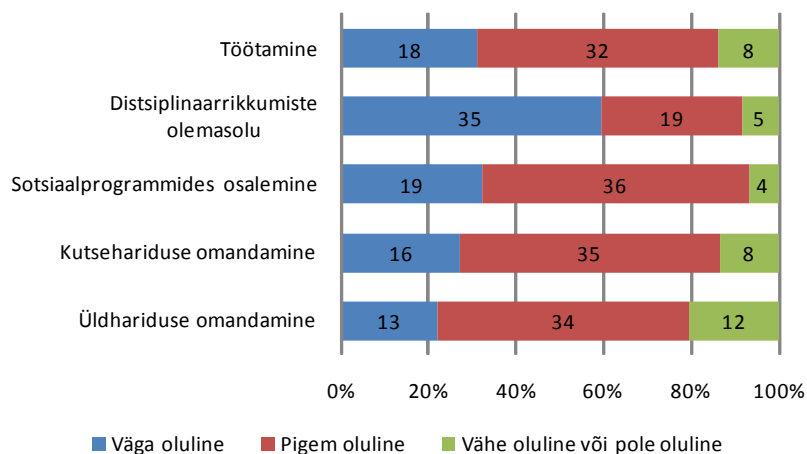
Näed tema distsiplinaararistusi ja milles need rikkumised on seisnud, kas ta on kedagi solvanud või on tal tõesti olnud seal mingi keelatud ese, küll toidukeetmiseks mingisugune veekeetmise spiraal. Mina ei arva, et see spiraali omamine näitab seda, et ta kindlasti tuleb välja ja paneb uue kuriteo toime. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Kui sa vaatad, et tal on 12 distsiplinaararistust ja see on tõesti umbes nii, et pioneerilaagris, et lina ei olnud sirge või mingid niisugused asjad ... Mõni inimene on lihtsalt niivõrd energiline ja emotsionaalne, et ta ongi selline. Ta ei olegi võimeline päris totaalselt sellele rangele režiimile seal alluma. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Hariduse omandamist ja töötamist pidasid kohtunikud ja prokurörid oluliseks nii sisuka aja-veetmise kontekstis kui ka tulevikvõimaluste (haridus) ja kahjude hüvitamise kontekstis. Osalt väärtustati õppimist isegi enam kui töötamist, kuna õppimiseks on vaja sügavamat isiklikku huvi ja see näitab isiku tahet jätkata pooleli jäänud normikuulekat eluviisi. Sotsiaalprogrammides osalemist nähti aga ka kui võimalust „saada punkt kirja“.

Aga see, kes endale punkte tahab, see võtab kõigepealt – programmides käin, leiba ei loobi, aga selle asemel, et ... teine võib-olla rabab tööd, tema puhul on kõik kahjud hüvitatud, võib-olla

saadan veel perele raha ... On sul see sotsiaalprogramm või ei, aga kui sa oled viimse sendini kõik kinni maksnud, mis sa kahju teinud oled, riigile kulud kinni maksnud, kogud vabanemiseks raha, oled saatnud oma lapsele sinna raha ... (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Joonis 48. Millist tähtsust omistaksite järgmistele isiku poolt vangistuse vältel sooritatud tegevustele enne tähtaega vabastamise otsustamisel? (n=58–59)

Kohtunik ja prokurör saavad põhimõtteliselt kogu info kinnipeetava käitumise kohta vangla iseloomustusest. Intervjuudes hinnati kõrgelt **vangla iseloomustuste** põhjalikkust ja sisukust ning toodi ka selle eelseid võrreldes kriminaalhooldaja iseloomustusega.

Vangla teab seda isikut. Mina olen ka just alati vaadanud, et kui juba vangla ei toeta, siis ma ka üldreeglina ei toeta. Kui nemad juba näevad seda ... See isiku enda jutt, kui on ikka näha, et tegemist on juba retsidiiviga ja siis ta räägib sulle seal, siis see enam ei mõjuta, sa oled ise juba teinud kõik selleks, et järjest karmim karistus saada. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Minu jaoks on vangla iseloomustus tähtsam [kui kriminaalhooldaja arvamus]. Kriminaalhooldaja kontrollib tema tausta, käib seal korteris, vaatab, kas elektroonikaseadmeid saab paigaldada, kas on kodus väikseid lapsi, kes võiks seda ... praegu me räägime "võrust"... kes võiksid seda süsteemi seal häirida või rikkuda, või koduloomi. Kas korteri omanik on nõus teda enda juurde võtma, siis ta vaatab samu allikaid, mis meil olemas on ja siis kujundab seisukoha. Kui hästi läheb, siis on ta saanud ka kellegagi vestelda. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Samas toodi riski alahindamise kontekstis intervjuudes välja vangla iseloomustuste liigset positiivsust ja vabastamiste soosimist:

Kui nad siin praegu vanglast käivad, siis kuidas sa ikka vabastad, kui ta on sul kolm korda tapmise toime pannud, kolm inimest maha löönud ja tuuakse sulle poole aja pärast siia, super iseloomustus, võta kaelast kinni ja kallista – et kulla mees, kuidas sa sinna vanglasse sattusid. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

... mingi tapja, kes on juba seal kümme aastat, üksteist istunud, suhteliselt noores eas toime pannud ja vanglast tuleb selline kiidulaul ja kriminaalhooldusest täpselt samasugune, siis mina tean küll kõige vähem, missugune inimene ta on. Aga miks ma siis ei usalda neid ametnikke, kes mulle räägivad, et ta kuldmana on? Aga ta tuleb välja ja kahe nädala pärast lööb kellegi maha uuesti, kuigi mitte keegi ei osanud arvata, et nii läheb. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Sest teinekord võib see iseloomustuse jutt olla niivõrd briljantne ... Ta räägib niivõrd veenvalt ja arukalt ja igati mõistlik ja siis piisas tegelikult ühest lausest ... kus ta hetkeks ärritus ja oli näha, kuidas ... kogu mull kukkus kokku, selle taga oli see sama inimene, kes oli selle teatud teo toime pannud. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Kui ikka öeldakse, et ta on selline vinks-vonks viieline ja õpib ja tantsib, laulab, lööb trummi, näitemängu mängib ja hästi aktiivne ja tubli, siis mul ei ole põhjust arvata, et ta vabaduses toime ei tule. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Menetlejad hindavad vangla arvamust selle põhjalikkuse tõttu kõrgelt, samas on osa prokuröre ja kohtunikke vangla iseloomustuste suhtes umbusklikud. Kui vang vabaneb suuresti tänu positiivsele iseloomustusele, jääb vastutus vabastamise eest ikkagi kohtunikule. Seetõttu ilmselt arvataksegi, et ülemäärane toetumine vangla arvamusele viib retsidiivsusrisi alahindamisele.

Kaheksa menetlejat märkis retsidiivsusrisi alahindamiseni viiva tegurina nende asjaolude arvestamist, mis viitavad kinnipeetava võimalustele **saada hakkama väljaspool vanglat**. Ilmselt peeti silmas seda, et vangid püüavad luua kohtuistungil positiivset muljet oma võimaluste kohta vabaduses hakkama saada.

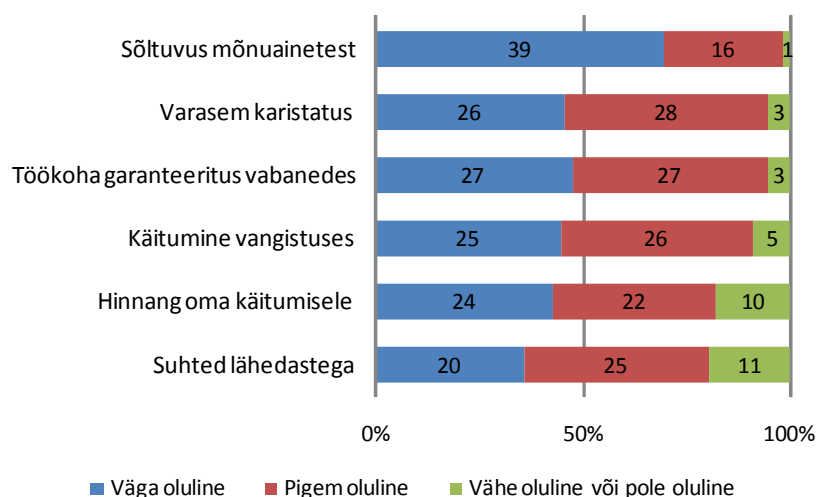
Kui on tegemist sellise kroonilise vargaga ja siis ... „ootame teda tööle“. Väljas korralikud inimesed ei saa tööd ja keegi ootab nüüd sellist süstemaatilist varast kuskil väljas ... (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Peale selle on paljude kohtunike ja prokuröride praktikas juhtumeid, kus inimese võimalused hakkama saada on faktiliselt küll head, ent ta paneb sellest hoolimata uusi kuritegusid toime.

Me tänagi ootame ühte poissi ... kannab viieaastast karistust, tähendab kandis, üheksa kuud varem lasime lahti. Iseloomustus on hea ametnikelt ja perekond ja kõik oli pluss, et saab hakkama ja läheb tööle. Ja mis ta siis on ... juulist saadik on vabaduses olnud, praegu on augusti lõpp, ta on toime pannud juba kaks röövi, juba on vahistamistaotlusega kohtusse tulnud. Nii et ei saanud hakkama. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Prokuröride ja kohtunike arvamusi retsidiivsusrisi mõjutavatest teguritest uuriti ka teise küsimuse abil: paluti hinnata, millist tähtsust omistaks vastaja enne tähtaega vabastamise puhul toodud teguritele.

Kõiki tegureid pidasid vastanud oluliseks, teistest tunduvalt suurema ettevaatusega vabastaks menetlejad aga inimesi, kes on sõltuvuses mõjuainetest. Kõige vähem oluliseks peeti vangi suhteid lähedastega.

Joonis 49. Millist tähtsust omistaksite isiku enne tähtaega vabastamisel järgmistele retsidiivsusriskile viitavatele teguritele? (n=56–57)

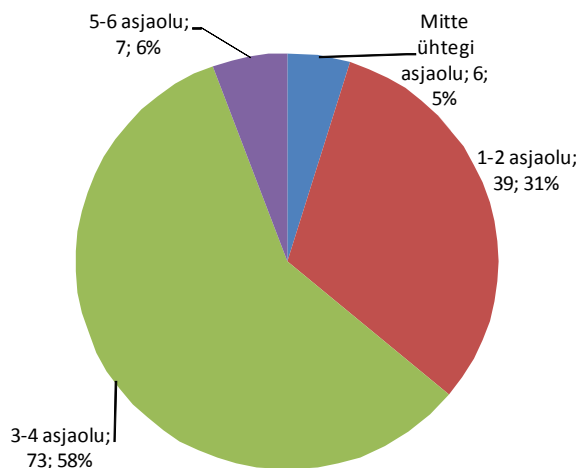
Võrreldes nende menetlejate arvamusi, kes olid osalenud enne tähtaega vabastamise istungil, isikliku kogemusega menetlejate arvamustega, tuli välja, et esimesed pidasid olulisemaks seda, kas isik oli vangistatud esimest korda toime pandud teo eest või on tal varem karistusi rohkem, ning seda, milline oli tema käitumine vanglas.

Allpool on hinnatud retsidiivsusrisi arvestamist enne tähtaega vabastamise määruste alusel.

Kuna enne tähtaega vabastamise taotlusi lahendavad konkreetse kohtu täitmiskohtunikud, siis leidis otsuste hulgas suhteliselt enam kahe kohtuniku tehtud otsuseid.

9.6.2. Enne tähtaega vabastamise määruste analüüs

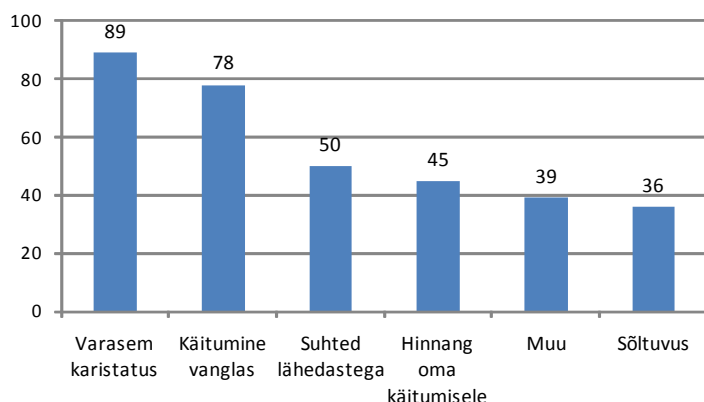
Esiteks uuriti seda, mil määral toodi neis välja retsidiivsusriskile viitavaid asjaolusid. Selleks loeti võimalikud asjaolud määrustest kokku.

Joonis 50. Määruste arv vastavalt määruses väljatoodud asjaolude arvule

Määruste seas leidis kuus lahendit, milles ei toodud välja ühtegi retsidiivsusriskile viitavat asjaolu. Kõigil kuuel juhtumil keelduti isikut enne tähtaega vabastamast: neljal juhul jäeti isik vabastamata, kuna ta ise ei soovinud seda, ühel juhul oleks määrus jõustunud pärast isiku plaanipärast vabastamist ning ühel korral keelduti ainuüksi kindla elukoha puudumise tõttu. 80% määruste puhul oli välja toodud kaks kuni neli retsidiivsusriskile viitavat asjaolu. Viit ja enamat asjaolu sisaldavad otsused olid valimis üpris haruldased. Keskmiselt toodi ühe otsuse kohta välja 3 korduvrikkumise ohule viitavat asjaolu.

Määrustest, kus asjaolusid nimetati (119), oli nimetati enim varasemat **karistatust** (seda toodi välja 89 määruses): esimese kuriteo eest vabastatutel tähendas see suuremat võimalust vabaneeda enne tähtaega, korduvalt karistatute puhul aga jääda veel vanglasse karistust kandma. Peagu sama oluliseks peeti **käitumist vanglas** (78), vähem tähtsustati **suhteid lähedastega** ja **hinnangut oma käitumisele**. Kõige vähem tähelepanu pöörati **sõltuvusprobleemidele**, ilmselt seetõttu, et sõltuvusprobleemi toodi välja eelkõige nende kinnipeetavate puhul, kes teati olevat alkoholi- või narkosõltuvuses, teiste puhul selle mainimist oluliseks ei peetud. Seda kinnitavad ka eespool nimetatud küsitluse tulemused, mille kohaselt on sõltuvus peamine risk, millele enne tähtaega vabastamise puhul tähelepanu pööratakse.

Joonis 51. Määrustes väljatoodud retsidiivsusriskile viitavad asjaolud (määruste põhjal, mis sisaldasid vähemalt üht asjaolu, n=119)

Muude asjaolude all toodi välja väga erinevaid tegureid, mis võisid kas suurendada või vähendada inimese võimalusi vanglast vabaneda. Kaks näidet:

Muu hulgas hindas kohtunik vabastamist toetavaks asjaolu, et vangla kaplani sõnul on kinni peetav erakordselt musikaalne ning pärast (vanglas) muusikaga tegelema hakkamist oli tema käitumises märgata olulisi positiivseid muutusi. (Harju maakohtu määrus asjas 1-08-6875)

Isikut oli vangistuses karistatud distsiplinaarkorras 17 korda, sealhulgas üheksa korda paigutatud reeglite rikkumise eest kartserisse. Teisalt oli isik esitanud avalduse tööle võtmiseks ja omandanud haridust, muu hulgas puusepp-müürsepa eriala, osalenud MTÜ korraldatud projektis ja tegelenud vaibakudumisega. Vabastamisel sai peamiseks takistuseks siiski tema varasem kuritegu – alaealise vägistamine –, mille puhul kohus arvas, et enne tähtaega vabastamine võib riivata kannatanu õiglustunnet. (Viru maakohtu määrus asjas 1-08-13806)

Kokkuvõttes jagunesid määrused põhjalikkuselt kaheks peaaegu võrdse suurusega rühmaks. Vähem põhjatatud määrustes piirduti vaid vabastamise eelduseks olevate asjaolude nentimisega, kõige põhjalikumates määrustes analüüsiti mitmekülgselt nii isikust endast kui ka keskkonnast tulenevaid riske, mis soodustavad või takistavad uute kuritegude toimepanemist.

Näiteid paremini põhjatatud määrustest:

Isikut oli korduvalt kriminaalkorras karistatud, peamiselt alkoholijoobes toime pandud kuritegude eest. Kuid reaalselt vangistust kandis ta esimest korda, pidas korrast kinni, on enda sõnul motiveeritud õiguskaualekalt elama ja pöördunud arsti poole, et alkoholiprobleemist vabaneda. Samuti oli tal vabaduses garanteeritud töö- ja elukoht. Kohus leidis, et „tema elamistingimused vabaduses ning eeldused hakkamasaamiseks on head“. (Tartu maakohtu määrus asjas 1-08-6306)

Isik oli varem karistatud kolmel korral, parasjagu kandis karistust raske kehavigastuse tekitamise eest. Ent leidis palju vabastamist toetavaid ja retsidiivsusrisi maandavaid tegureid: alaline töötamine vabaduses viibides, motivatsioon muutuda ja toetav sotsiaalvõrgustik. Vangistuses viibides rikkumisi ei esinenud, osales sotsiaalprogrammides. Kuna lisariskiteguriks oli alkoholi tarvitamine, siis määras kohtunik „uue kuriteo toimepanemise riskide vähendamiseks“ lisakohustuse mitte tarvitada alkoholi. (Tartu maakohtu määrus asjas 1-08-12368)

Isik käitus vanglas korrektselt, allus reeglitele; vangistuse käigus õppis, astus ka ülikooli. Pärast vabanemist ootab teda töökoht, naine ja kaks last. Kuriteod pani toime alkoholijoobes, samas vangistuse keskel probleemiga tegelenud ja avaldanud soovi vabaduses osaleda AA tugirühmas. Neid tegureid arvesse võttes leitakse, et kõik see aitab kohtu hinnangul kaasa tema edaspidisele õiguskaualekale käitumisele. (Viru maakohtu määrus asjas 1-08-12819)

9.6.3. Erinevused otsuse liigi ja vangistuse pikkuse järgi

Kohtunikud põhjastavad enam neid määruseid, kus nad otsustavad vangistada. Määrustest, kus toodi välja viis kuni kuus retsidiivsusriskile viitavat asjaolu, oli kuues otsustatud kinni peetav vabastada ja ühes mitte vabastada. Vabastamise otsusega määrustes töid kohtunikud keskmiselt välja 3,4 korduvkuritegevuse riskile viitavat asjaolu, ülejäänud otsustes 2,3 asjaolu.

Kindlat seost kuritegude eest mõistetud vanglakaristuse pikkuse ja väljatoodud riskitegurite arvu vahel on raske välja tuua, sest erinevused nelja rühma vahel ei olnud väljatoodud asjaolude arvu mõttes suured. Siiski ilmnes, et pikimaid vangistuse perioode sisaldava rühma puhul oli hindamise põhjalikkus keskmisest väiksem.

9.6.4. Erinevused kuriteoliigiti ja kohtuti

Vangistatu toime pandud kuritegude liikide alusel tehtud analüüs näitas, et kuriteoliik ei mõjutanud väljatoodud riskide arvu oluliselt. Kõige enam toodi riske välja mootorsõiduki joobeseisundis juhtimise (KarS § 424) eest määratud karistuste puhul. See on suuresti seletatav asjaoluga, et varasema karistusseadustiku redaktsiooni kohaselt oli see tegu karistatav vaid korduvkuriteona ning ilmselt oli nende kuritegude toimepanijate seas ka enam alkoholisõltlasi, mida määrustes suure tõenäosusega ka mainiti. Võrreldes teiste kuriteoliikidega toodi korduvrikkumise ohule viitavaid tegureid vähem välja eluvastaste kuritegude puhul.

Kolmest maakohrust olid kõige põhjalikumalt põhjatatud Tartu maakohtu määrused, milles toodi välja keskmiselt 3,2 retsidiivsusriskile viitavat asjaolu, kõige vähem asjaolusid toodi välja Harju maakohtu lahendites (2,2). Väljatoodud tegurite arv Viru maakohtu määrustes oli 3,0. Mõnevõrra võis seda erinevust mõjutada ka see, et Tartu maakohtu määruste hulgas oli enam selliseid, kus otsustati isik vabastada (vt täpsemalt järgmisest alapunktist).

Enne tähtaega vabastamise määruste sisukus sõltub suuresti konkreetsest kohtunikust, kuna igal kohtunikul on oma tava, kui palju ja milliseid tegureid ta peab oluliseks välja tuua. Kui asjaolusid määrukses välja ei tooda, ei tähenda see veel, et kohtunik otsust tehes erinevaid mõjureid ei kaaluks – ta lihtsalt ei pruugi arutluskäiku kirja panna. Samas polegi määruse põhistamine ilmselt oluline näiteks juhul, kui vang ise ütleb, et ei soovi vabastamist. Üldiselt võib määruse põhistamist pidada oluliseks järgmistel põhjustel:

- see toetab ühtset menetluspraktikat terves Eestis;
- kui kinnipeetavat ei vabastada, saab ta määrusest teada, mida ta peab enda juures muutma, et tema võimalused järgmisel korral vabaneda oleksid paremad;
- kui inimene vangistusest enne tähtaega vabastatakse, on oluline tähelepanu pöörata sellele, kuidas suudetakse otsust põhjendada avalikkusele nii, et inimeste turvatunne ei vähene. Kui kohtunik ei põhjenda näiteks mõrva või vägistamise eest karistatud inimese enne tähtaega vabastamise motiive, on kohtuniku valik avalikkuse silmis ilmselt vähem legitiimne kui põhistatud määruse korral.

9.6.5. Korduvad enne tähtaega vabastamise määrused

Hindamaks, mil määral mõjutab määruse põhjalikkust konkreetne kohus ja kohtunik, analüüsiti korduvalt sama isiku suhtes tehtud enne tähtaega vabastamise määrusi. Sellised määrused tehakse siis, kui isik jäetakse vabastamata ja kohus arutab vabastamist hiljem uuesti. Vabastamine võib tulla arutusele nii samas kui ka teises kohtus (kui isik on vahepeal ümber paigutatud).

Allpool kirjeldatakse nelja juhtumit, mille puhul oli algne määrus tehtud ühes kohtus, hilisem aga teises kohtus.

Harju maakohus tugines vabastamist kaaludes peasjalikult isiku varasemale korduvale karistatusele ja varasema katseaaja ebaõnnestumisele. Arvati, et need kaks asjaolu viitavad isiku ohtlikkusele ja seetõttu enne tähtaega vabastamise taotlust ei rahuldatud.

Tartu maakohus andis esmalt hinnangu isiku käitumisele vangistuse kestel: tal oli üks kehtiv distsiplinaarkaristus, vanglas oli ta õppinud, aga mitte töötanud. Samas oli tal vabaduses toetav pere, võimalus ja tahe tööle asuda, kindel elukoht, samuti kahetses ta oma tegu. Neil põhjustel otsustas kohtunik enne tähtaega vabastamise taotluse rahuldada. (Harju ja Tartu maakohu määrused asjas 1-07-14014)

Isik oli karistatud mitmete kuritegude, sh narkootikumidega seotud kuriteo eest. Tingimisi vabastamisest keelduvat otsust põhjendas Harju maakohu kohtunik peamiselt varasema karistatuse ja vanglas määratud distsiplinaarkaristustega (mh uimastitarvitamise eest). Nende kahe asjaolu põhjal tuletas kohtunik, et isik ei ole vajalikke järeldusi teinud ja seega ohustaks vabanedes ühiskonna heaolu.

Tartu maakohus tugineb vabanemistaotlust rahuldava määruse tegemisel taas paljudele asjaoludele. Isik tunnistas narkosõltuvust ja otsis abi, osales MTÜ töös. Vabanemisel olemas materiaalne ja moraalne toetus emalt, samuti võimalus tööle asuda. Kohtunik toob eraldi välja talle kohtuistungil jäänud mulje, et vangil on tõepoolest soov jätkata seaduskuuleka eluga. Ka on kohtunik veendunud, et kriminaalhooldus aitaks õiguskuuleka elu elamisele paremini kaasa kui tingimusteta vabanemine 3 kuu pärast. (Harju ja Tartu maakohu määrused asjas 1-07-8261)

Harju maakohus keeldus tahtliku tapmise eest süüdi mõistetud vangi vabastamast. Kohus tugines põhjendustes peamiselt korduvale karistatusele ja sellele, et kuriteod olid muutunud aja jooksul raskemaks, ning katseaega ei olnud isik varem vastu pidanud.

Ka Tartu maakohus otsustas isikut enne tähtaega mitte vabastada, tuues aga põhjenduseks märksa rohkem tegureid. Kohus juhtis tähelepanu isiku alkoholiprobleemile, elukoha puudumisele vabaduses, halbadele suhetele lähedastega, kindla elukutse puudumisele, teisalt aga ka heale ja konstruktiivsele käitumisele vanglas. Sarnaselt Harju maakohuga pöörati tähelepanu ka varasematele kuritegudele. (Harju ja Tartu maakohu määrused asjas 1-08-544)

Isik oli mõistetud süüdi röövi ja varguse eest. Harju maakohtu määruses leiti, et isikut oli varem korduvalt karistatud, ent järeltõttu ta sellest teinud ei olnud. Vangi varasem käitumine ja õigusrikkumised viitasid tema ohtlikkusele, mistõttu jättis kohus isiku enne tähtaega vabastamata.

Tartu maakohtus võeti sama asja arutades aluseks hoopis rohkem asjaolusid. Toodi välja, et isik on varem korduvalt karistatud, ent vanglakaristusega esimest korda. Isik oli vanglas olnud juba üle viie aasta, mille jooksul oli tegelenud eneseanalüüsiga, osalenud sotsiaalprogrammides, õppinud. Vabanedes olid isikul olemas konkreetsed plaanid ja abi lähedaste isikute näol. Sellest lähtudes otsustas kohus vangi enne tähtaega vabastada. (Harju ja Tartu maakohtu määrused asjas 1-08-2536)

Neist juhtumitest jääb mulje, et sama isiku tegusid ja uute kuritegude riski kirjeldavad kohtunikud erineva põhjalikkusega. Aga nagu juba öeldud, ei võimalda kirjapandud järeltõttud anda täielikku hinnangut riski hindamise põhjalikkusele. Samuti ei saa järeltõtta, et ühes kohtus kaalutakse retsidiivsusrisi põhjalikumalt kui teises, küll aga saab öelda, et on kohtunikke, kes põhlistavad määrusi hoolikamalt kui teised.

9.6.6. Enne tähtaega vabastamine tapmise puhul

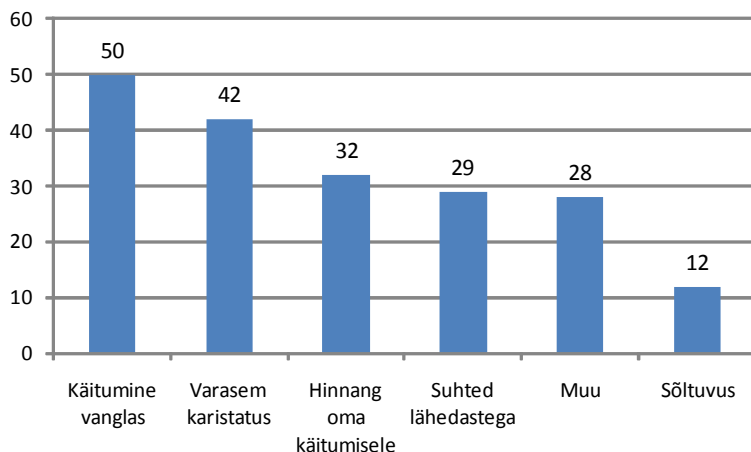
Teise isiku tahtliku tapmise eest (KrK § 100 ja KarS § 113) mõistetavad vanglakaristused on enamasti ühed pikimad. Kuna tegu on esimese astme kuriteoga, on kinnipeetavatel KarS § 76 lg 2-st tulenevalt võimalus tingimisi enne tähtaega vabaneda alles pärast seda, kui ta on kandnud karistusest 2/3 (tavalise tingimisi vabanemise korral) või 1/2 (elektroonilise valve kohaldamisel). Seega on isik, kelle vabanemise suhtes otsus tehakse, tavaliselt juba pikka aega vanglas viibinud.

Nende kuritegude raskuse tõttu on enne tähtaega vabastamine ka ühiskondlikult tundlik teema. Liiga varajane vabastamine võib ühiskonna õiglustunnet riivata. Samuti pöörab meedia suurt tähelepanu juhtumitele, kus tingimisi vabastatud panevad katseajal toime uusi kuritegusid. Analüüsi eesmärk on näidata, kas kohus kaalub tapmise toime pannud inimeste vabastamist kuidagi teisiti kui muude kuritegude puhul.

Tapjate enne tähtaega vabastamise määrustes toodi keskmiselt välja ligikaudu sama palju retsidiivsusriskile viitavaid asjaolusid määruse kohta (2,8) kui enne tähtaega vabastamiste üldvalimi puhul. Mitte ühtegi asjaolu ei olnud välja toodud ühes määruses, ühe asjaolu nimetamisega piirduiti kaheksas, kaks kuni neli asjaolu nimetati 59 määruses ning 5-6 asjaolu üheksas määruses.

Kui kokkuvõtlikult hinnata üldvalimi ja tapmistele valimi määruste põhjalikkust, võib siiski öelda, et tapmistele puhul oli hästi põhlistatud ja retsidiivsusriskile enam tähelepanu pööravaid määrusi rohkem. Võib öelda ka, et vägivallakuritegude puhul arvestavad kohtunikud vabastamisega kaasnevaid riske põhjalikumalt kui teiste kuriteoliikide puhul.

Retsidiivsusriskile viitavatest asjaoludest toodi enim välja käitumist vangistuse kestel, järgnes varasem karistus. Üldvalimis oli järjestus vastupidine. Samuti tähtsustati erinevalt üldvalimist tapjate puhul rohkem hinnangut oma käitumisele kui suhteid lähedastega. Ilmselt viitab see sellele, et tapja suhtumine tema sooritatud raskesse kuriteosse on tähtsam kui muude kuritegude puhul, mille tagajärjed pole sedavõrd rasked.

Joonis 52. Määrustes välja toodud retsidiivsusriskile viitavad asjaolud (määruste põhjal, mis sisaldasid vähemalt üht asjaolu, n=70)

Sarnaselt üldvalimiga olid ka tapmiste puhul Tartu maakohtu määrused põhjalikumalt põhjastatud kui Harju ja Viru maakohtu määrused. Kui Tartu maakohtu määrustes toodi välja 4,0 asjaolu määruse kohta, siis Viru maakohtus oli neid 3,2, Harju maakohtus aga 2,0.

Näiteid määrustest:

Kohus toob positiivsena välja asjaolu, et isik on karistuse kandmise ajal käitunud korralikult, hinnanud ümber oma varasemat elukäiku ja on motiveeritud õiguskuulekalt käituma, tal on vabaduses elukaaslane ja laps, kellele vangistatu pühenduda soovib. Samas on isik varem 5 korral karistatud, viimase kuriteo (tapmine) sooritas vaid 16 päeva pärast eelmise karistuse kandmisest vabanemist. Samuti on võimaliku elukohana märgitud Haanja vallale kuuluv sotsiaalkorter, vald isiku sinna elama asumisega nõus ei ole. Puudub ka võimalus kohe tööle asuda. Seetõttu leiab kohus, et taolises olukorras on risk uute kuritegude sooritamiseks väga kõrge. (Tartu maakohtu määrus asjas 1-08-11332)

Peale töökoha ja kindla elukoha puudumise vabanemisel toob kohus välja järgmised asjaolud: isik kuritarvitab alkoholi, mis viib enesekontrolli kaotuseni, toetav sotsiaalne võrgustik praktiliselt puudub, seetõttu on uue kuriteo toimepanemise oht kõrge. Lisaks on isik varem kolmel korral kriminaal korras karistatud ja rikkunud käitumiskontrolli reegleid, mis viitab, et ta ei ole vajalikke järeldusi teinud. (Viru maakohtu määrus asjas 1-08-8912)

Kohtu põhjendustes tuuakse välja isiku varasem karistus ja see, et ta viibib vanglas esimest korda. Vanglas viibides on isik toime pannud 15 distsiplinaarrikkumist, seega rikub pidevalt korda. Muid riskile viitavaid tegureid välja ei tooda, ülejäänud osa kohtu seisukohast on formaalne. (Harju maakohtu määrus asjas 1-08-5831)

Sarnaselt üldvalimiga motiveeriti määruseid, mille puhul isik vabastati, tunduvalt põhjalikumalt kui määrusi, kus otsustati isik vabastamata jätta (keskmine asjaolude arv vastavalt 3,1 ja 2,6). Üks põhjus on kindlasti meedia ja ühiskonna kõrgendatud huvi raske isikuvastase kuriteo toime pannud isiku enne tähtaega vabastamise vastu.

9.7. Retsidiivsusriski hindamiseks kasutatavad allikad

Üks analüüsi eesmärke oli uurida, milliseid allikaid kasutavad menetlejad retsidiivsusriski hindamisel ja milliste takistustega menetlejad kokku puutuvad, et saada infot, mis võimaldaks korduvkuritegevuse riski määratleda.

Kõigil kolmel fookusrühma intervjuul toodi peamise, universaalselt kasutatava allikana välja karistusregister. See viitab taas sellele, et retsidiivsusriski hindamisel on menetlejate jaoks kõige olulisemad andmed karistatuse kohta. Varasem karistus oli kõige tähtsam kriteerium nii karistuse mõistmise, menetluse lõpetamise kui ka vahistamise puhul.

Karistusregistri kõrval peeti oluliseks ka tutvumist teo tehjuludega ja varem karistatud isiku puhul tema suhtes tehtud otsustega.

Ja kui vaatad ühte otsust ... vaatad teist – täpselt sama käekiri – ja vaatad kolmandat, ka sama käekiri, siis tead, et tal on ... see „väljakujunenud käitumismuster“. Et ta kasutabki sama skeemi, sama stiili, sama ... stiilne inimene ühesõnaga. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Karistusregistri väljavõtte kõrval mainiti ka maksu- ja tolliameti andmeid isiku eelmisel aastal deklareeritud tulude kohta, mis näitavad, kas inimene on saanud ametlikku sissetulekut. See aitab paremini hinnata tema võimalusi ilma kuritegusid toime panemata vabaduses hakkama saada. Sellega haakub info inimese töö- ja elukoha kohta.

Kõikides intervjuudes leiti, et enim on menetlejal allikaid valida enne tähtaega vabastamiste puhul. Lisaks vangla esitatavale materjalile annab oma arvamuse enne tähtaega vabastamise suhtes ka kriminaalhooldusametnik. Osa intervjuueerituid pidas viimast neist kahest vähem tähtsaks, kuna vanglaametnikel on karistust kandva isikuga lähedasem ja põhjalikum kontakt.

Kahel intervjuul mainiti ka seaduses nimetamata infokanaleid: vahel on vangla sotsiaaltöötaja või kriminaalhooldaja omal algatusel pöördunud kohtu poole lisainfo andmiseks, sama on enne tähtaega vabastamise arutelu eel teinud ka vangla kaplan.

... helistab vangla sotsiaaltöötaja, enne kui tuleb ennetähtaegne vabastamine. Me võime seda kustuda kohtu mõjutamiseks, aga ... sotsiaaltöötaja on temaga tunde rääkinud ja teab, mis tegelane on, ja teab ka seda, et kriminaalhooldaja pole võib-olla kõike sinna kirja pannud, mis olukord on. Väga meeldiv on seda infot saada. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Ja mõnikord on minu meelest väga hea, kui helistab kriminaalhooldaja, et: „Oi, ma näen, et teil on uus asi, ta on näiteks katseajal toime pannud, aga ta on nii tubli ja ta teeb nii ja nii ja nii ...“ Või siis on talle varem mingi üldkasulik töö määratud ja siis ta helistab ja räägib inimesest. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

... kaplan helistab ja küsib, et kuidas see olukord on, kas temal on vaja tulla ka kohtuistungile, sest mingil põhjusel on vanglas väga tihe side tekkinud, on usaldus tekkinud ja inimene väga loodab selle kaplani peale. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Kurjategijaga isiklikult seotud inimeste kasutamist infoallikana toodi välja kahes intervjuus.

Mõnikord on nii, et tulevad lähedased siia. Me ootame niikaua, kuni ta alt üles tuleb, siis hakkab ema või isa seal rääkima, et meil on nüüd niimoodi, et kõik on nõus teda enda juurde tagasi võtma. Siis natuke suhtled protokolliväliselt nendega, küsid, kus te elate ja mis tingimused teil on ja palju te üldse olete varem koos elanud. Teed seda, mida sul tegelikult ei ole lubatud teha, aga ausalt öeldes päris keelatud ka ei ole. Ei hakka seda kriminaalhooldajat siia tirima, sest temal on ka seda tööd palju ... Vahel saab nendega rääkida ja see on tähtis info. Kui on seal perekonnas midagi oluliselt muutunud paremuse poole ja kui nad seal ei ole tüübiga pikka aega suhelnud ja siis hakkasid vanglas ikkagi suhtlema ja on nõus teda enda juurde võtma ja inimesel tekib ka lootus, et mul on koht, kuhu minna. Need asjad on ka hästi olulised, allika mõttes. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Väga hea infomaterjalina toodi eraldi välja erakorralised ettekanded, mida kriminaalhooldajad koostavad alaealiste kohta. Nendest saadav info on menetlejate hinnangul põhjalik ja kasutatud allikate mõttes mitmekesine. Erinevalt näiteks kaitsja kogutud materjalidest on nende suureks eeliseks ka neutraalsus info kogumisel ja esitamisel. Ühel intervjuul peeti neid ettekandeid parimaks allikaks kohtualuse kohta, mille laiem kasutamine mõjuks retsidiivsusrisiki hindamise kontekstis menetlusotsuste kvaliteedile väga hästi.

... nad teevad ikka päris head tööd. ... esiteks nad helistavad läbi, käivad läbi, võtavad, uurivad ... see on hoopis teine menetlus. /.../ Aga see on muidugi kõige parem materjal, mis üldse saadaval on, kriminaalhooldusametnikelt. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Ühel intervjuul mainiti infoallikana ka võimalus pöörduda omavalitsuse poole, mis võib anda teavet isiku sotsiaalse keskkonna kohta, ning paaril korral ka ekspertiisiaktidest saadavat materjali.

9.8. Takistused retsidiivsusrisi hindamisel

Peamise takistusena retsidiivsusrisi hindamisel töid intervjuudel osalenud välja ajanappuse: isiku kohta põhjaliku teabe saamiseks on vaja suhelda eri ametkondadega, millest aga ajapuu-dusel loobutakse. Puudulik info inimese kohta viib omakorda halvema kvaliteediga otsusteni.

Prokuratuuris on tõesti tavaliselt hästi palju asju, sa ei jõua nii süveneda, et helistada ja uurida. See on just eriti hea, kui nad ise seda teevad, kriminaalhooldajad, kui nad näevad, et on põhjust, et siis helistavad. ... nad peaks seda tihedamalt tegema, kui nad põhjust leiavad. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Üks kohtunik aga leidis, et kuigi aega on vähe, siis tema infopuudust ei tunneta: kuigi asjaolusid saaks kindlasti põhjalikumalt välja selgitada, on nende põhjal lõplikku otsuse langetamine alati suurel määral kaalutusotsus. Raske on öelda, millal on õige hinnangu andmiseks piisavalt materjali kogutud.

Vajadust pöörduda erinevate allikate poole aitaksid menetlejate hinnangul leevendada kriminaalhooldajate ettekannete laialdasem kasutamine. Samas ei nähtud selleks võimalust, kuna leiti, et kriminaalhooldajad on tööga niigi ülekoormatud.

Prokuröri ja uurija aja kokkuhoiu kõrval peeti kriminaalhooldaja ettekannete eeliseks infoallika sõltumatust. Erinevalt kaitsjast, kes samuti sellist teavet koguda võiks, ei ole kriminaalhooldajal kui ametnikul isiklikku huvi andmeid ilustada, seega on info mitmekülgsem ja usaldusväärsem.

Mitmed intervjuueeritud leidsid, et infopuudust retsidiivsusrisi vähendavate tegurite suhtes peaksid leevendama eelkõige kaitsjad. Kaitsjate töös aga toodi välja puudujääke, näiteks leiti, et piirkondades, kus on palju määratud kaitsjaid, on retsidiivsusrisi hindamisel olukord halvem. Selle põhjuseks pidasid osalejad asjaolu, et määratud kaitsjatele makstakse töötasu mitte töötundide, vaid juhtumite alusel. Madala töötasu korral pole advokaat motiveeritud ja tal pole ka võimalik retsidiivsusrisi vähendavaid tegureid välja selgitada ja nende kohta tõendeid koguda.

Võistlevas menetluses on jäänud tahaplaanile isikut iseloomustavate andmete kogumine ja esitamine kohtule. Enamasti piirdub see karistusregistri väljavõttega. Ka kriminaalhooldus-ametnike kohtueelsete ettekannete vormid (muidugi kui on küsitud, ja neid ettekandeid tuleb küsida harva) on tänasel päeval kuidagi vähe informatsiooni sisaldavad. Nii ongi, et kohtul tuleb retsidiivsusrisi üle otsustada väga nappide andmete põhjal. Hindamine ainuüksi karistusregistri väljavõtte põhjal on libe tee." (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Ja kui siin on määratud kaitsjad, siis ... tõenäoliselt ei olegi neil võimalik, kuna nad peavad olema läbisegi erinevates kohtutes, uurimistel ... (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Lisaks aja- ja infopuudusele toodi veebiküsitlusel välja ka retsidiivsusrisi hindamiseks vajalike teadmiste puudumist, kaks vastanut pidas vajalikuks korraldada väljaõpet ja koolitust. Leiti, et info puudulikkus väljendub ka ebaühtlases praktikas.

See sõltub väga palju selle ametniku või prokuröri või kohtuniku isikust ka. ... hästi erinevalt me läheneme neile asjadele. Mõni on ikka selline, et: "Raudselt kinni ja las istub ja ei lase välja." ... vahel tuleb ikka jutuks ... et, vaat, sina lased nii palju lahti, aga see laseb ainult nii palju. Kuidas see saab siis olla, et see protsent on väga erinev? Siiski on. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Eks kohtuniku puhul tead täpselt, et mõni on erakordselt leebe, mõni on erakordselt range, mõni on ... erakordselt õiglane. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Kuna meil on niivõrd laiad käed, siis ... ega karistuspoliitikat, selline koordineatsioon puudub ju. ... toon ühe näite: kui ma töötasin X⁴⁸ kohtusüsteemis, siis ... kui ma üldmenetluses läksin ... siis 99% pani kohtunik selle karistuse, mida mina küsisin kohtus. Kui ma nüüd töötan Y kohtusüsteemis, siis ma ütlen, et see protsent on null – null! Mitte kunagi, mitte üheski üldmenetluses tänase päevani pole veel ükski kohtunik pannud seda karistust, mida prokurör küsis. Nüüd ongi küsimus, et kuidas seda karistuspoliitikat saaks üldse kujundada? Kes on see kujundaja olukorras, kus me oleme kõik ... käed on ju nii vabad – kohtunik peabki ju ise otsustama, see on õige ka. Aga ... kui ma loen siis kohtuotsust, kus mina olen püüdnud oma kõnes põhjendada retsidiivsusrisi või mida iganes, et miks ma sellist karistust tahan. ... Tekib olukord, et isik

⁴⁸ Tsitaadist on eemaldatud vastaja identifitseerimist võimaldavad kirjed.

paneb toime Ida-Virus ühe teo ja paneb siin samasuguse teo toime – karistus on täiesti erinev. Kas see on õige või vale, mina ei oska öelda. Eesti riik on nii väike, et võib-olla peabki nii olema, seda ma ei oska öelda. (Väljavõte intervjuust, prokurör)

Ajanappus tuli eraldi esile ka enne tähtaega vabastamise puhul, kus kurdeti kohtu ette tulevate kinnipeetavate suurt hulka täitmiskohtuniku kohta. Seetõttu on täitmiskohtunikel tihti võimatu juhtumisse süveneda, rääkimata lisainfo taotlemisest või hankimisest. See omakorda võib kaasa tuua vigu riski hindamisel.

Aga kahju on jah, et neid tuleb niivõrd massiliselt sisse ... meie kohtus sellega kaks inimest tegelevad, see on muutunud selliseks konveieriks, et meil on küll väga raske nüüd pärast vastutada selle eest, et umbes kirjutab ajakirjandus, et sa oled mõrvas kaasosaline, napilt peaksid sa ennast üles pooma ja maha laskma. Ega ikka ei lase küll! Kas ta nüüd peab selline konveier olema, see on nüüd küll väga suur küsimus. Kui sealt vanglast on ikka jube kehv iseloomustus, siis minu meelest oli see õige, kui vanglatöötajad otsustasid, keda esitada ja keda mitte. Nemad neid näevad, nemad neid teavad. /.../

Oleks jah, kas või mingisugune komisjoniline otsus, ütleme seal kriminaalhooldaja pundis, kes teab seda tausta ja siis otsustavad: esitame need-need-need, aga neid-neid-neid ei esita. Miks me peame neid vaatama, kes on näiteks vanglas kellegi läbi peksnud – tal on uus kriminaalasi menetluses, ei, meie peame istungi tegema, meie peame temaga vestlema ja arutama, kas me laseme su lahti või mitte. No tule taevas appi! /.../

... süüdistatakse meest oma endise äripartneri, ühe naisterahva mõrvas ... Tal oli seal teisi paragrahve veel, need jäid peale, mõrva osas tühistati. Ta kannab karistust, ta saadetakse kohtusse ennetähtaegse vabastamise otsustamiseks, kusjuures mõrvaprotsess on tal ju pooleli. No millest me räägime, eks ju. Minu meelest see tuleks küll siva ära muuta ... siis oleks nende jaoks rohkem aega, kes tõesti väärivad seda küsimuse kaalumist. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Kui juba niimoodi, et teeme massiliselt, siis võiks seda lahendada üldse kirjalikus menetluses kohtunik, las prokurör protestib, kui tahab. Vaatab läbi need asjad, ongi hea, ma tüüpi ei näe, sest see ei ole oluline ilmselt, kui viie minutiga peab toimima. Ma teda ei näe, ma näen ainult seda paberit ja otsustan paberi põhjal ja üleüldse võiks siis varsti arvuti seda teha. Toksid andmed sisse, arvuti teeb analüüsi, ma usun, et see peaks võimalik olema. ... Jah, ja kui me inimest ennast ei taha kuulata ja kui me menetleme neid asju niisuguse ahvikiirusega, siis kui me inimest ei taha, siis võib-olla ei ole ka kohut enam varsti vaja. Pannakse sisse ka, neli korda karistatud, paragrahv on see, lõige on see, mitu kannatanut? – neli [aastat], kui on kaheksa, siis saab rohkem, arvuti arvutab välja ... (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Ühe lahendusena enne tähtaega vabastamisele saabuvate vangide arvu vähendamiseks pakkusid menetlejad välja eelvaliku tegemist vabastamist taotlevate inimeste seas.

Tingimisi enne tähtaega vabastamise puhul võiks retsidiivsusrisiki hinnata juba vanglas ning mitte esitada vabastamiseks kuni 10 korda kohtu poolt karistatud ning näiteks 20 korda vanglas korda rikkunud kinnipeetavaid. (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Sama probleemiga seoses toodi välja, et enne tähtaega vabastamise küsimust arutatakse vangide puhul, kes ise ei soovigi vabaneda.

... ennetähtaegsete puhul – ta sõimab sul näo täis, et mida te mind tirisite siia, ma ei ole avaldanud soovi. Ma ütlen: „Vaadake, see ei sõltugi teist, peame lihtsalt.“ – „Ma ei taha teiega üldse rääkida enam.“ – „No ei taha, siis ei taha, kas ma saan nii aru, et te ei taha vabaneda ennetähtaegselt?“ – „Ei taha, jah.“ – „Miks ei taha?“ – „Pole kuskile minna.“ – „Jasna, selge, ära siis mine!“ (Väljavõte intervjuust, kohtunik)

Lisad

Lisa 1. Täiskasvanute retsidiivsuse vähendamisele suunatud programmide tulemuslikkus uuringute andmetel⁴⁹

Näide: 56 täiskasvanute narkohtu analüüs näitas, et narkohtud saavutavad keskmiselt statistiliselt olulise retsidiivsuse taseme vähenemise (10,7%) võrreldes programmis mitte osaleva grupiga.

	Mõju retsidiivsusele (%)	Uuringute arv
Programmid narkootikumidega seotud õigusrikkujatele		
Narkoravi vabaduses	-12,4	(5)
Täiskasvanutest narkosõitlastele spetsialiseerunud nn narkohtud	-10,7	(56)
„Teraapilised üksused“ vanglas ⁵⁰ koos vabanemisjärgse järelhooldusega	-6,9	(6)
Kognitiiv-käitumuslik narkoravi vanglas	-6,8	(8)
Narkoravi eeluurimisvanglas	-6,0	(9)
„Teraapilised üksused“ vanglas ilma vabanemisjärgse järelhoolduseta	-5,3	(7)
Programmid vaimsete häiretega õigusrikkujatele		
Alternatiivsed programmid eeluurimisvanglase paigutamise asemel	0,0	(11)
Programmid kõigile õigusrikkujatele		
Üldised ja spetsiaalsed kognitiiv-käitumuslikud raviprogrammid	-8,2	(25)
Programmid koduvägivalla ennetamiseks		
Haridus andmine ja kognitiiv-käitumuslik ravi	0,0	(9)
Programmid seksuaalkurjategijatele		
Kognitiiv-käitumuslik ravi katseajal madala riskiga õigusrikkujatele	-31,2	(6)
Kognitiiv-käitumuslik ravi vanglas	-14,9	(5)
Psühhoteraapia seksuaalkurjategijatele	0,0	(3)
Käitumisteraapia seksuaalkurjategijatele	0,0	(2)
Keskmise raskusega sanktsioonid		
Intensiivne järelevalve: ravile orienteeritud programmid	-21,9	(10)
Intensiivne järelevalve: seirele orienteeritud programmid	0,0	(24)
Militaarse kallakuga treeninglaagrid täiskasvanutele	0,0	(22)
Elektrooniline valve	0,0	(12)
Restoratiivõiguslikud programmid madala riskiga täiskasvanud õigusrikkujatele	0,0	(6)
Töö- ja haridusprogrammid kõigile õigusrikkujatele		
Kutseõpe vanglas	-12,6	(3)
Vanglatööstuse programmid vanglas	-7,8	(4)
Täiskasvanute baasharidusprogrammid vanglas	-5,1	(7)
Tööalane väljaõpe ja nõustamine väljaspool vanglat	-4,8	(16)
Programmid valdkondades, mis vajavad täiendavat uurimist ja arendamist		
(vajavad täiendavat uurimist enne järelduste tegemist võimaliku mõju kohta)		
Religioonil baseeruv seksuaalkurjategijate järelevalve	-31,6	(1)
Terapeutilised kommuunid vaimselt haigetele kurjategijatele	-27,4	(2)
Töölt vabastamise programmid	-5,6	(4)
Juhtumikorraldus vabaduses viibivate narkokurjategijate jaoks	0,0	(12)
Religioonil baseeruvad programmid	0,0	(5)
Koduvägivalla juhtumite käsitlemisele spetsialiseerunud kohtud	0,0	(2)
Seksuaalkurjategijate intensiivne järelevalve	0,0	(4)
Seksuaalkurjategijate kombineeritud ravi	0,0	(2)
Ennetähtaegselt vabastatute regulaarne järelevalve vastandina järelevalveta jätmisele	0,0	(1)
Trahvimine päevamäära alusel (tavapärase kriminaalhooldusega kaasneva järelevalve asemel)	0,0	(1)

⁴⁹ Aos jt (2006), lk 39.

⁵⁰ Eestis võrreldavad vanglate uimastivabade osakondadega, kus kehtib kindel režiim narkootikumidest võõrutamise eesmärgil.

Lisa 2. USA Colorado osariigis välja töötatud meetmed retsidiivsuse ja sellega seonduvate probleemide vähendamiseks⁵¹

Järgnevalt tuuakse neist soovitustest valikuliselt näiteid, mis võiks ka Eesti oludes huvi pakkuda, s.t pole liiga seotud konkreetse (USA osariikide) seadusandlusega. Lühiduse huvides lisatakse täpsustavad kommentaarid vaid osal juhtudel.

1. Õiguslikud meetmed

- Karistusaja vähendamine hea käitumise korral (selleks suurendada vanglajuhtide volitusi)
- Otse kohtusse kutsumine, selle asemel ei isik eeluurimiseks kinni pidada
- Suurendada vanglast vabanemisel antavat raha (alates 1972. aastast on see olnud 100 dollarit, ehkki inflatsiooni arvestavalt oleks 2007. aastal pidanud olema 490 dollarit)
- Arendada korrektsiooniasutuste partnerlust teiste eri tasandi ametkondadega ja erasektoriga (eesmärgiga laiendada maa kasutamist vanglast vabanenutele ja kriminaalhooldusalustele mõeldud rajatiste jaoks, sh ajutised öömajad)
- Katseaja varasem lõpetamine (uuringute andmetel on kaalutletud vanglast vabastamise puhul edu parem kui automaatse vabastamise puhul karistuse lõppemisel, arvestades ka kuriteoliike jms; jätkuv valve ka pärast eesmärkide täitmist võib anda vastuefekti)

2. Üldised põhimõtted töö tulemuslikkuse suurendamiseks

- Katseaja nõuete rikkumisele järgnev reaktsioon peab olema kaalutletud (kohaldada tõenduspõhiseid, teaduslikku kinnitust leidnud meetmeid)
- Vaadata üle katseaja standardnõuded (ressursse planeerida riskiastme järgi, nt vajaks madala riskiga isikud kõige vähem kriminaalhoolduse ressursse)
- Isiklikud täitmisplaanid ellu viia ja uuendada vastavalt isiku edule ja õpitud oskustele
- Investeerida tõenduspõhistesse programmidesse (p.o piisavalt selliseid programme saadaval, et vajadused katta). Näiteks on ilmnunud puudusi järgmistes valdkondades:
 - KRH ja ravipraktika/täitmisplaanid
 - Raviprogrammid/tõenduspõhised mudelid ja teooriad
 - Hariduse ja ravi järjepidevus
 - Isiku ravi- ja haridusinfo vahetamine ametkondade vahel
 - Ravi- ja haridusprogrammide kättesaadavus vanglais
- Programmide ülekantavuse tagamine (ühes kohas alustatud p.o võimalik mujal jätkata; vältida sarnaste programmide asjatut kordamist eri kohtades)
- Pakutavad programmid sobitada isikute vajadustega
- Sõltuvusravi pakkujate hindamine (ravipraktika kohta on infot vähe)
- Laiendada vaimse tervise ja sõltuvusainete liigtarvitamise tõenduspõhise ravi võimalusi ja finantseerimist (mh investeerida vanglavälisesse ravivõimalustesse, pakkudes sel viisil võimalusel alternatiivi vanglale)
- Selgitada puudujäägid ühiskonda integreerumiseks pakutavates teenustes ja võtta asjakohaseid meetmeid (nt majutus; seni on vanglast vabanejate jaoks teenuste kättesaadavuse selgitamine puudulik ja puuduvad ka kindlad standardid; ebaselge on eri ametkondade vastutus vanglast vabaneja aitamisel)
- Laiendada kutseõppeprogramme (vanglast vabanenuil pole alati võimalusi tööturul vajalike oskuste arendamiseks, sobivatesse programmidesse on pikad ooteajad; vanglas pakutava kutseõppe vastavuse tagamiseks tööturu vajadustega peavad vanglaametnikud tegema koostööd töö- ja teenustepakkujatega)
- Arendada täiendava hariduse saamise võimalusi nii vangide kui personali jaoks
- Koolitada majutusega tegelevaid ametivõime (enam kui 10% vabanenuist on kodutud enne ja pärast vabanemist, eriti linnades; subsideeritud kortereid neile sageli ei anta)

⁵¹ Colorado ... (2008).

3. Muudatused praktikas

- Katseaja spetsiifilised nõuded peavad põhinema individuaalses hindamisel
Uuringute andmetel ei saa madala riskiga isikud kasu kõrge riskiga isikutele suunatud programmidest, vaid see võib anda vastupidist efekti (2006. aasta uuring 100 programmi kohta näitas, et sel juhul retsidiivsus kasvas 29%; statsionaaris olevatel madala riskiga isikutel oli retsidiivsus suurem kui mittestatsionaaris; refereeritud allikas: Latessa ja Lowenkamp, 2006⁵²)
- Katseaja lühendamine nõuete täitmisel (luua töörühm, mis analüüsiks katseaja optimaalset kestust, arvestades raviprogrammide osalemist jm, eesmärgiga siduda need katseaja lühendamise "äratteenimisega"; uuringud näidanud selliste stiimulite tulemuslikkust, võrreldes karistustega)
- Kriminaalhooldusametnike koolitamine parema kontakti saamiseks hooldusalustega
- Positiivsed stiimulid katseaja edukaks läbimiseks (nt motiveeriv intervjuerimine)
- Juhiste väljatöötamine katseaja tehnilistele ja kriminaalsetele rikkumistele reageerimiseks (ühtlustada praktikad, arvestades rikkumise raskust ja isiku riski ühiskonnale ning vastutust kannatanu ees; positiivset laadi ja karistusliku reaktsiooni suhe p.o 4:1)
- Eelistada tööhõivet kohtuprotsessile (minimiseerida kohtus viibimist ja sel põhjusel töökatkestusi, tagada võimalikult stabiilne töö; koolitada selles küsimuses kohtunikke ja kriminaalhooldusametnikke)
- Laiendada koduaresti kasutamist vangla asemel (sh katseaja rikkumisel vangisaatmise asemel)
- Vanglast vabastamisel selgitada isiku teenuste vajadus (mh pakkuda vautšereid vms esmaste teenuste saamiseks – sh majutus, esmased ravimid, nt insuliin, psühhiaatiline nõustamine, sõltuvusravi jm; vabanenul peaks aitama vältima kõrge riskiga isikuid ja kohti)
- Töötada välja standardiseeritud hindamisprotokoll süüdimõistetute kohta kasutamiseks läbivalt kogu õiguskaitse süsteemis (k.a ametniku poolseid hinnanguid sisaldav info; infot regulaarselt uuendada eriti oluliste otsustuste eel; pidev kvaliteedikontroll; kehtestada kord ametkondadevaheliseks andmevahetuseks; isiku hindamisel peaks osalema kõik ametkonnad alates kohtueelsest menetlusest – kõik see on vajalik korrektsioonimeetmete tulemuslikkuse hindamiseks)
- Arendada majutusvõimalusi karistatute jaoks (sh vaimuhaiged, puudega jt erivajadustega isikud)
- Arendada vanglate koostööd võimude ja erasfääriga kutseõppe ning töövõimaluste laiendamiseks
- Vanglast vabanejale pakkuda võimalust saada soovitud tööandja jaoks (julgestada vanglaid andma soovituskirju, kui isik soovib ja see on kohane)
- Selgitada tehniliste vahendite abil vanglast toimuva kaugõppe võimalusi (et kinnipeetav ei kaotaks aega või õppes osalemise võimalust, kui ta viiakse ühest vanglast teise)
- Pikendada teenuste pakumiste aega (vanglaamet peaks eelistama hangetes raviteenuste, narko- ja alkoholitestimise jms pakkujaid, kes pakuvad kellajaliselt ja/või nädalalõpu pikemaid teenuseaegu)
- Kriminaalhoolduskomisjone auditeerida ja pakkuda neile abi väljastpoolt
- Suurendada paindlikkust kriminaalhooldusaluste jaoks (kontorite tööaegu laiendada ja rõhk panna rohkem välitööle kontorivisiitide asemel; uurida võimalusi madala riskiga isikute jaoks nn teatamispunktide kasutamiseks)
- Võimaldada vaestel vanglast vabanenutel maksetega viivitamist 2–4 nädalat (nt kahjude kompenseerimine kannatanutele, trahvid, laste toetamine; katseajal esimestel päevadel on õigusrikkumiste ja katseaja nõuete rikkumise risk kõige suurem)
- Kohaldada pereprogramme negatiivse mõju vähendamiseks lastele (nt ema saab vanglas olla koos lapsega)

⁵² Latessa, E. J., & Lowenkamp, C. (2006). What works in reducing recidivism? *University of St. Thomas Law Journal*, 3, 521–535.

4. Kulude vähendamine

- Kasutusele võtta katseaja nõuete rikkujatele suunatud programm, et vähendada rikkujate vanglasse saatmist.

Reaktsioon p.o võimalikult kiire rikkumise järel, suurendada leebemate meetmete ja stiimulite kasutamist; kasutada enam meetmeid, mis ei vaja kohtu otsust; parandada kriminaalhooldusametnike kohtu suhtlemist, koolitada kriminaalhooldusametnikke. Näiteks California osariigis on koostatud niisuguseid rikkumisi käsitlev matriks sanktsiooni määramiseks ning järjepideva ja efektiivse reaktsiooni tagamiseks.

- Hea käitumise puhul 30–60 päeva varasem vabastamine (v.a tehniliste rikkujate puhul), kui tegu pole karistusega isikuvastase kuriteo eest (k.a varasemad kuriteod).

Tegu on „väljateenitud“ ning mitte automaatse vabastamisega; saadav sääst tuleb paigutada kindlasse retsidiivsuse vähendamiseks mõeldud fondi.

Lisa 3. Fookusrühma intervjuudel kasutatud intervjuukava

1. Mis on teie jaoks retsidiivsus? Mida, millise aja jooksul peab isik olema teinud, et teda võiks pidada korduvkurjategijaks?
2. Kuivõrd teie meelest ennustab fakt, et isikut on varem karistatud, seda et ta võiks kuritegusid toime panna ka tulevikus? Milliste inimeste või kuritegude puhul on tõenäosus suurem, milliste puhul väiksem?
3. Kui oluliseks peate retsidiivsusrisiki hindamist erinevate kriminaalmenetluslike otsuste tegemisel, sh võrreldes teiste kaalutlustega (preventsioon, ühiskonna õiglustunne jms)? Milline on teie isiklik eelistusjärjekord ning millest see sõltub?
4. Millistel juhtudel leiate, et on eriti oluline retsidiivsusrisiki kaaluda?
5. Kas teie meelest hindavad prokurörid kohtusse tulles retsidiivsusrisiki pigem üle või alahindavad nad seda? Aga kohtunikud? On teil enda või kohtu üldisest praktikast tuua näiteid, mis illustreeriksid retsidiivsusrisiki üle- või alahindamist?
6. Milliste kuriteoliikide puhul peate retsidiivsusrisiki hindamist eriti oluliseks?
7. Milliseid asjaolud peegeldavad retsidiivsusrisiki kõige paremini?
8. Milliseid allikaid kasutate retsidiivsusriskile viitavate asjaolude välja selgitamiseks?
9. Milliseid takistusi näete retsidiivsusrisiki hindamise juures? Kas on mingit infot, mida kasutaksite, kui see oleks kättesaadav?
10. Kuivõrd oluliseks peate retsidiivsusriskile viitavate asjaolude ning vastava hinnangu väljatoomist menetlusotsustes?
11. Mil määral võib isiku sõltuvus alkoholist/narkootikumidest uute kuritegude toimepaneku riski mõjutada?
12. Mil määral võib isiku sotsiaalne võrgustik uute kuritegude toimepanemise riski mõjutada?
13. Milliseid isiku sotsiaalse võrgustiku liikmeid peate retsidiivsusrisiki seisukohalt kõige tähtsamaks?
14. Mil määral võib töökoha olemasolu või selle garanteeritus vabastamisel retsidiivsusrisiki mõjutada?
15. Mil määral võib isiku väidetav kahetsus ennustada retsidiivsusrisiki?
16. Mil määral võib isiku ennetähtaegsel vabastamisel tema käitumine vangistuse vältel retsidiivsusrisiki ennustada?
17. Milliseid vastava käitumise aspekte hindate kõige enam?

Lisa 4. Retsidiivsusriski puudutav küsimustik kohtunikele ja prokuröridele

1. Milliseks peate kurjategija retsidiivsusriski isiku puhul, kes on pannud toime ühe järgmistest tegudest?

	Väga kõrge	Kõrge	Keskmine	Madal	Väga madal
Vargus	☐	☐	☐	☐	☐
Röövimine	☐	☐	☐	☐	☐
Kelmus	☐	☐	☐	☐	☐
Rasked vägivalakuriteod	☐	☐	☐	☐	☐
Kergemad vägivalakuriteod	☐	☐	☐	☐	☐
Seksuaalkuriteod	☐	☐	☐	☐	☐
Mootorsõiduki jooles juhtimine	☐	☐	☐	☐	☐
Narkokuriteod	☐	☐	☐	☐	☐

2. Mil määral mõjutab Teie meelest retsidiivsusriski kurjategija vanus?

- Mõjutab oluliselt
- Mõjutab vähesel määral
- Ei mõjuta üldse
- Ei oska hinnata

2.1 Millise vanusegrupi retsidiivsusrisk on teie meelest kõrgeim?

- kuni 20 aastased
- 20-30 aastased
- 30-40 aastased
- 40-50 aastased
- 50-60 aastased
- 60+

3. Mil määral mõjutab Teie meelest retsidiivsusriski kurjategija sugu?

- Mõjutab oluliselt
- Mõjutab vähesel määral
- Ei mõjuta üldse
- Ei oska hinnata

3.1 Lähtuvalt kurjategija soost on retsidiivsusrisk kõrgem

- Meestel
- Naistel

4. Mil määral mõjutab Teie meelest retsidiivsusriski kurjategija rahvus?

- Mõjutab oluliselt
- Mõjutab vähesel määral
- Ei mõjuta üldse
- Ei oska hinnata

4.1 Lähtuvalt kurjategija rahvusest on retsidiivsusrisk kõrgem

- Eestlastel
- Eestis elavatel teiste rahvuste esindajatel
- Muu _____

5. Mil määral mõjutab Teie meelest retsidiivsusriski kurjategija perekonnaseis?

- Mõjutab oluliselt
- Mõjutab vähesel määral
- Ei mõjuta üldse
- Ei oska hinnata

5.1 Lähtuvalt kurjategija perekonnaseisust on retsidiivsusrisk kõrgem

- Abielus inimestel (sh vabaabielu)
- Vallalistel
- Lahutatud inimestel
- Muu _____

6. Haridus mõjutab retsidiivsusriski järgnevalt

- Retsidiivsusrisk on kõrgem kõrgema haridustasemega inimestel
- Retsidiivsusrisk on kõrgem madalama haridustasemega inimestel
- Muu _____

7. Kuidas mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisi püsiva töökoha olemasolu?
- Suurendab riski
 - Vähendab riski
 - Ei mõjuta üldse
 - Ei oska hinnata
8. Kuidas mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisi kurjategija varasem karistus (sh eriliigiliste kuritegude eest)?
- Suurendab riski
 - Vähendab riski
 - Ei mõjuta üldse
 - Ei oska hinnata
9. Kuidas mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisi kurjategija karistus samaliigiliste kuritegude eest?
- Suurendab riski
 - Vähendab riski
 - Ei mõjuta üldse
 - Ei oska hinnata
10. Milliste kuriteoliikide puhul omab varasem karistus samaliigilise teo eest suuremat tähtsust retsidiivsusrisi seisukohalt?

	Suurendab riski oluliselt	Suurendab riski mõningal määral	Ei oma olulist mõju	Ei oska hinnata
Vargus	☐	☐	☐	☐
Röövimine	☐	☐	☐	☐
Kelmus	☐	☐	☐	☐
Raske vägivalakuritegu	☐	☐	☐	☐
Kergem vägivalakuritegu	☐	☐	☐	☐
Seksuaalkuritegu	☐	☐	☐	☐
Mootorsõiduki joobes juhtimine	☐	☐	☐	☐
Narkokuritegu	☐	☐	☐	☐

11. Kuidas mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisi vanglakogemuse olemasolu (ehk isik on varasemalt kandnud vanglas karistust)?
- Suurendab riski
 - Vähendab riski
 - Ei mõjuta üldse
 - Ei oska hinnata
12. Kuidas mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisi kurjategija alkoholisõltuvus?
- Suurendab riski
 - Vähendab riski
 - Ei mõjuta üldse
 - Ei oska hinnata
13. Palun märkige ära võimalikud erisused sõltuvuse mõjus retsidiivsusriskile kuriteoliigiti. Milline on alkoholisõltuvuse mõju retsidiivsusriskile vastavas kuriteoliigis?

	Tugev	Keskmine	Nõrk	Ei oska hinnata
Vargus	☐	☐	☐	☐
Röövimine	☐	☐	☐	☐
Kelmus	☐	☐	☐	☐
Raske vägivalakuritegu	☐	☐	☐	☐
Kergem vägivalakuritegu	☐	☐	☐	☐
Seksuaalkuritegu	☐	☐	☐	☐
Mootorsõiduki joobes juhtimine	☐	☐	☐	☐
Narkokuritegu	☐	☐	☐	☐

14. Kuidas mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisi kurjategija narkosõltuvus?
- Suurendab riski
 - Vähendab riski
 - Ei mõjuta üldse
 - Ei oska hinnata

15. Palun märkige ära võimalikud erisused sõltuvuse mõjus retsidiivsusriskile kuriteoliigiti. Milline on narkosõltuvuse mõju retsidiivsusriskile vastavas kuriteoliigis?

	Tugev	Keskmine	Nõrk	Ei oska hinnata
Vargus	☐	☐	☐	☐
Röövimine	☐	☐	☐	☐
Kelmus	☐	☐	☐	☐
Raske vägivallakuritegu	☐	☐	☐	☐
Kergem vägivallakuritegu	☐	☐	☐	☐
Seksuaalkuritegu	☐	☐	☐	☐
Mootorsõiduki joobes juhtimine	☐	☐	☐	☐
Narkokuritegu	☐	☐	☐	☐

16. Palun valige kaks olukorda, kus teie hinnangul on retsidiivsusrisi hindamine kõige olulisem.

- Menetluse oportuniteediga lõpetamisel
- Põhikaristuse liigi määramisel
- Lisakaristuse liigi määramisel
- Isiku karistusest tingimisi vabastamisel
- Karistuse määra otsustamisel
- Isiku vahistamisel
- Isiku vabastamisel karistuse kandmisest ennetähtaegselt
- Muu _____

Retsidiivsusrisi arvestamine karistuse mõistmisel

17. Kas Teie meelest arvestavad prokurörid üldiselt karistuse taotlemisel kurjategija retsidiivsusriskiga?

- Jah, nad pööravad sellele piisavat tähelepanu
- Ei, seda ei hinnata piisavalt põhjalikult
- Ei oska vastata

17.1 Miks teie hinnangul retsidiivsusriskiga piisavalt ei arvestada?

18. Millisel määral arvestab kohus Teie meelest Eesti tänases kohtupraktikas kohtualusele karistuse liiki valides retsidiivsusriskiga?

- Tihti ülehinnatakse retsidiivsusrisi
- Tihti alahinnatakse retsidiivsusrisi
- Retsidiivsusrisi hindamine on optimaalne
- Ei oska öelda

18.1 Kui võimalik, tooge palun põhjuseid, miks retsidiivsusrisi üle- või alahinnatakse.

19. Kui oluline on Teie arvates järgnevate tegurite arvestamine reaalse vanglakaristuse mõistmisel?

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Töökoha olemasolu	☐	☐	☐	☐	☐
Varasem karistatus	☐	☐	☐	☐	☐
Alkoholi- või narkosõltuvus	☐	☐	☐	☐	☐
Suhted lähedastega	☐	☐	☐	☐	☐
Hinnang oma käitumisele	☐	☐	☐	☐	☐

19.1 Kui on veel faktoreid, mida on kindlasti oluline reaalse vanglakaristuse mõistmisel arvesse võtta, siis palun nimetage neid.

Retsidiivsusrisi arvestamine ennetähtaegselt vabastamisel karistuse kandmisest

20. Kas olete ise prokuröri või kohtunikuna osalenud ennetähtaegse vabastamise otsustamisel?

- Jah
- Ei

21. Millisel määral arvestab kohus Teie meelest Eesti tänases kohtupraktikas ennetähtaegset vabastamist otsustades kinnipeetava retsidiivsusriskiga?

- Tihti ülehinnatakse retsidiivsusriski
- Tihti alahinnatakse retsidiivsusriski
- Retsidiivsusriski hindamine on optimaalne
- Ei oska öelda

21.1 Millised faktorid mõjutavad teie meelest eelkõige retsidiivsusriski ülehindamist?

- Isiku poolt sooritatud kuritegu
- Isiku käitumine vanglas
- Isiku võimalused hakkamasaamiseks väljaspool vanglat
- Prokuröri arvamus
- Kriminaalhooldaja arvamus
- Vangla arvamus
- Muu _____

21.2 Millised faktorid mõjutavad teie meelest eelkõige retsidiivsusriski alahindamist?

- Isiku poolt sooritatud kuritegu
- Isiku käitumine vanglas
- Isiku võimalused hakkamasaamiseks väljaspool vanglat
- Prokuröri arvamus
- Kriminaalhooldaja arvamus
- Vangla arvamus
- Muu _____

22. Millist tähtsust omistaksite isiku ennetähtaegsel vabastamisel järgmistele retsidiivsusriskile viitavatele teguritele?

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Töökoha garanteeritus vabanedes	☐	☐	☐	☐	☐
Varasem karistatus	☐	☐	☐	☐	☐
Sõltuvus mõnuainetest	☐	☐	☐	☐	☐
Suhted lähedastega	☐	☐	☐	☐	☐
Käitumine vangistuses	☐	☐	☐	☐	☐
Hinnang oma käitumisele	☐	☐	☐	☐	☐

23. Millist tähtsust omistaksite järgnevatele isiku poolt vangistuse vältel sooritatud tegevustele ennetähtaegse vabastamise otsustamisel?

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Üldhariduse omandamine	☐	☐	☐	☐	☐
Kutsehariduse omandamine	☐	☐	☐	☐	☐
Sotsiaalprogrammides osalemine	☐	☐	☐	☐	☐
Distsiplinaarrikkumiste olemasolu	☐	☐	☐	☐	☐
Töötamine	☐	☐	☐	☐	☐

Retsidiivsusriski arvestamine isiku vahistamisel

24. Kas olete prokuröri või kohtunikuna osalenud isiku vahistamise otsustamisel?

- Jah
- Ei

25. Millisel määral arvestab kohus Teie meelest Eesti tänases kohtupraktikas vahistamist otsustades kinnipeetava retsidiivsusriskiga?

- Tihti ülehinnatakse retsidiivsusriski
- Tihti alahinnatakse retsidiivsusriski
- Retsidiivsusriski hindamine on optimaalne
- Ei oska öelda

26. Millist tähtsust omistaksite vahistamistaotluse koostamisel/menetlemisel järgmistele retsidiivsusriskile viitavatele teguritele?

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Töökoha (sh õppimine) olemasolu	☐	☐	☐	☐	☐
Varasem karistatus	☐	☐	☐	☐	☐

Sõltuvus mõnuainetest	☐	☐	☐	☐	☐
Suhted lähedastega	☐	☐	☐	☐	☐
Hinnang oma käitumisele	☐	☐	☐	☐	☐
Isiku käitumine kohtu ees	☐	☐	☐	☐	☐
Toimepandud kuriteo asjaolud	☐	☐	☐	☐	☐
Uute kuritegude toimepanemise oht	☐	☐	☐	☐	☐
Menetlusest kõrvalehoidumise oht	☐	☐	☐	☐	☐

Muud küsimused

27. Järgnevalt võite esitada oma ettepanekuid seoses retsidiivsusrisi hindamisega. Eriti ootame infot takistuste kohta, mida näete retsidiivsusrisi hindamisel nii eeltoodud menetlusotsuste raames kui ka väljaspool neid.

28. Palun märkige, kas olete prokurör või kohtunik.

- Prokurör
- Kohtunik

29. Palun märkige kui mitu aastat olete töötanud prokuröri ja/või kohtunikuna kokku?

30. Millises prokuratuuri- või kohtupiirkonnas praegu töötate?

- Põhja/Harju
- Viru/Viru
- Lõuna/Tartu
- Lääne/Pärnu
- Ringkonnakohus/Riigiprokuratuur

Lisa 5. Kohtunike ja prokuröride seas läbiviidud küsitluse põhitulemused

1. Milliseks peate kurjategija retsidiivsusrisi isiku puhul, kes on pannud toime ühe järgnevatest tegudest?

Vastused üldvalimis.

	Väga kõrge	Kõrge	Keskmine	Madal	Väga madal	Vastanuid kokku
Vargus	27	22	8	1	0	58
Röövimine	8	26	16	6	1	57
Kelmus	9	27	18	4	0	58
Rasked vägivalakuriteod	3	12	27	14	1	57
Kergemad vägivalakuriteod	3	10	31	13	0	57
Seksuaalkuriteod	14	26	12	5	0	57
Mootorsõiduki joores juhtimine	10	18	25	4	0	57
Narkokuriteod	18	31	7	3	0	59

Vastused prokuröride seas.

	Väga kõrge	Kõrge	Keskmine	Madal	Väga madal	Vastanuid kokku
Vargus	17	15	3	1	0	36
Röövimine	4	16	11	4	1	36
Kelmus	5	17	12	2	0	36
Rasked vägivalakuriteod	1	6	19	9	1	36
Kergemad vägivalakuriteod	1	6	18	11	0	36
Seksuaalkuriteod	6	20	7	3	0	36
Mootorsõiduki joores juhtimine	7	13	12	4	0	36
Narkokuriteod	10	20	5	2	0	37

Vastused kohtunike seas.

	Väga kõrge	Kõrge	Keskmine	Madal	Väga madal	Vastanuid kokku
Vargus	10	7	5	0	0	22
Röövimine	4	10	5	2	0	21
Kelmus	4	10	6	2	0	22
Rasked vägivalakuriteod	2	6	8	5	0	21
Kergemad vägivalakuriteod	2	4	13	2	0	21
Seksuaalkuriteod	8	6	5	2	0	21
Mootorsõiduki joores juhtimine	3	5	13	0	0	21
Narkokuriteod	8	11	2	1	0	22

2. Mil määral mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisi kurjategija ... ?

Vastused üldvalimis.

	Vanus	Sugu	Rahvus	Perekonnaseis
Mõjutab oluliselt	34	28	3	13
Mõjutab vähe	22	23	33	36
Ei mõjuta üldse	0	1	20	6
Ei oska hinnata	4	8	4	5
Vastanuid kokku	60	60	60	60

Vastused prokuröride ja kohtunike seas.

	Vanus		Sugu		Rahvus		Perekonnaseis	
	Prokurörid	Kohtunikud	Prokurörid	Kohtunikud	Prokurörid	Kohtunikud	Prokurörid	Kohtunikud
Mõjutab oluliselt	23	11	16	12	1	2	7	6
Mõjutab vähe	14	8	15	8	20	13	24	12
Ei mõjuta üldse	0	0	1	0	15	5	4	2
Ei oska hinnata	1	3	6	2	2	2	3	2
Vastanuid kokku	38	22	38	22	38	22	38	22

3. Millise vanusegrupi retsidiivsusrisk on teie meelest kõrgeim?

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
kuni 20 aastased	17	13	4
20-30 aastased	37	24	13
30-40 aastased	3	1	2

40-50 aastased	0	0	0
50-60 aastased	0	0	0
60 aastased ja vanemad	0	0	0
Kokku	57	38	19

4. *Lähtuvalt kurjategija soost on retsidiivsusrisk kõrgem ...*

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Meestel	56	35	21
Naistel	0	0	0
Kokku	56	35	21

5. *Lähtuvalt kurjategija rahvusest on retsidiivsusrisk kõrgem ...*

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Eestlased	4	3	1
Eestis elavad muulased	35	21	14
Muu	8	5	3
Kokku	47	29	18

6. *Lähtuvalt kurjategija perekonnaseisust on retsidiivsusrisk kõrgem ...*

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Abielus (sh vabaabielus	1	1	0
Vallalised	45	29	16
Lahutatud	3	2	1
Muu	3	2	1
Kokku	52	34	18

7. *Haridus mõjutab retsidiivsusrisiki järgnevalt*

Retsidiivsusrisk on kõrgem ... inimestel.

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Kõrgema haridustasemega	0	0	0
Madalama haridustasemega	59	38	21
Muu	1	0	1
Kokku	60	38	22

8. *Kuidas mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisiki ...?*

	Suurendab riski	Vähendab riski	Ei mõjuta üldse	Ei oska hinnata	Vastanuid kokku
Püsiva töökoha olemasolu	2	57	0	1	60
Varasem karistatus	56	2	0	2	60
Varasem karistatus samaliigiliste tegude eest	53	3	1	3	60
Varasem vanglakogemuse olemasolu	42	6	4	8	60

9. *Milliste kuriteoliikide puhul omab varasem karistatus samaliigilise teo eest suuremat tähtsust retsidiivsusrisiki seisukohalt?*

	Suurendab riski oluliselt	Suurendab riski mõningal määral	Ei oma olulist mõju	Ei oska hinnata	Vastanuid kokku
Vargus	49	6	1	0	56
Röövimine	20	30	3	1	54
Kelmus	23	29	4	0	56
Rasked vägivalakuriteod	13	30	9	4	56
Kergemad vägivalakuriteod	11	34	10	1	56
Seksuaalkuriteod	31	20	2	3	56
Mootorsõiduki joobes juhtimine	20	26	9	1	56
Narkokuriteod	36	18	2	1	57

10. Kuidas mõjutab Teie meelest retsidiivsusrisiki kurjategija alkoholisõltuvus?

	Alkoholisõltuvus	Narkosõltuvus
Suurendab riski	63	64
Vähendab riski	0	0
Ei mõjuta üldse	0	0
Ei oska hinnata	1	0
Kokku	64	64

11. Milline on alkoholisõltuvuse mõju retsidiivsusriskile vastavas kuriteoliigis?

	Tugev	Keskmine	Nõrk	Ei oska hinnata	Vastanuid kokku
Vargus	34	19	8	1	62
Röövimine	37	20	4	1	62
Kelmus	2	7	49	4	62
Rasked vägivalakuriteod	43	16	2	1	62
Kergemad vägivalakuriteod	35	25	1	1	62
Seksuaalkuriteod	17	32	11	2	62
Mootorsõiduki joobes juhtimine	53	6	2	1	62
Narkokuriteod	13	19	23	6	61

12. Milline on narkosõltuvuse mõju retsidiivsusriskile vastavas kuriteoliigis?

	Tugev	Keskmine	Nõrk	Ei oska hinnata	Vastanuid kokku
Vargus	49	8	1	1	59
Röövimine	48	7	2	1	58
Kelmus	2	16	39	2	59
Rasked vägivalakuriteod	21	27	8	3	59
Kergemad vägivalakuriteod	16	34	8	1	59
Seksuaalkuriteod	5	21	26	7	59
Mootorsõiduki joobes juhtimine	31	18	7	3	59
Narkokuriteod	51	4	2	2	59

13. Palun valige kaks olukorda, kus teie hinnangul on retsidiivsusrisiki hindamine kõige olulisem.

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Menetluse oportuuniteediga lõpetamine	15	13	2
Põhikaristuse liigi määramine	16	9	7
Lisakaristuse liigi määramine	2	1	1
Isiku karistusest tingimisi vabastamine	17	9	8
Karistuse määra otsustamine	11	7	4
Isiku vahistamine	26	15	11
Isiku vabastamine karistuse kandmisest	33	22	11
Muu	0	0	0
Kokku	120	76	44

14. Kas Teie meelest arvestavad prokurörid üldiselt karistuse taotlemisel kurjategija retsidiivsusriskiga?

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Pööravad piisavalt tähelepanu	50	34	16
Ei hinda piisavalt põhjalikult	9	3	6
Ei oska vastata	1	1	0
Kokku	60	38	22

15. Millisel määral arvestab kohus Teie meelest Eesti tänases kohtupraktikas kohtualusele karistuse liiki valides retsidiivsusriskiga?

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Tihti ülehinnatakse retsidiivsusrisiki	0	0	0
Tihti alahinnatakse retsidiivsusrisiki	22	15	7
Retsidiivsusrisiki hindamine on optimaalne	29	18	11
Ei oska öelda	9	5	4
Kokku	60	38	22

16. Kui oluline on Teie arvates järgnevate tegurite arvestamine reaalse vanglakaristuse mõistmisel?

Vastused üldvalimis.

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda	Vastanuid kokku
Töökoha olemasolu	14	33	9	4	0	60
Varasem karistatus	41	18	1	0	0	60
Alkoholi- või narkosõltuvus	25	24	10	1	0	60
Suhted lähedastega	10	18	27	5	0	60
Hinnang oma käitumisele	19	33	7	0	1	60

Prokuröride vastused.

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda	Vastanuid kokku
Töökoha olemasolu	11	19	6	2	0	38
Varasem karistatus	26	11	1	0	0	38
Alkoholi- või narkosõltuvus	14	17	7	0	0	38
Suhted lähedastega	3	11	24	0	0	38
Hinnang oma käitumisele	9	24	4	0	1	38

Kohtunike vastused.

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda	Vastanuid kokku
Töökoha olemasolu	3	14	3	2	0	22
Varasem karistatus	15	7	0	0	0	22
Alkoholi- või narkosõltuvus	11	7	3	1	0	22
Suhted lähedastega	7	7	7	1	0	22
Hinnang oma käitumisele	10	9	3	0	0	22

17. Millisel määral arvestab kohus Teie meelest Eesti tänases kohtupraktikas ennetähtaegset vabastamist otsustades kinnipeetava retsidiivsusriskiga?

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Tihti ülehinnatakse retsidiivsusrisiki	2	0	2
Tihti alahinnatakse retsidiivsusrisiki	25	17	8
Retsidiivsusrisiki hindamine on optimaalne	22	14	8
Ei oska hinnata	11	7	4
Kokku	60	38	22

18. Millised faktorid mõjutavad teie meelest eelkõige retsidiivsusrisiki alahindamist?

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Isiku poolt sooritatud kuritegu	1	1	0
Isiku käitumine vanglas	16	9	7
Isiku võimalused hakkamasaamiseks väljaspool vanglat	8	6	2
Prokuröri arvamus	3	1	2
Kriminaalhooldaja arvamus	7	3	4
Vangla arvamus	11	9	2
Muu	1	1	0
Kokku	47	30	17

19. Millist tähtsust omistaksite isiku ennetähtaegsel vabastamisel järgmistele retsidiivsusriskile viitavatele teguritele?

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda	Vastanuid kokku
Töökoha garanteeritus	27	27	3	0	3	60
Varasem karistatus	26	28	3	0	3	60
Sõltuvus mõnuainetest	39	16	1	0	3	59
Suhted lähedastega	20	25	11	0	4	60
Käitumine vangistuses	25	26	4	1	4	60
Hinnang oma käitumisele	24	22	10	0	4	60

20. Millist tähtsust omistaksite järgnevatele isiku poolt vangistuse vältel sooritatud tegevustele ennetähtaegse vabastamise otsustamisel?

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda	Vastanuid kokku
Üldhariduse omandamine	13	34	10	2	1	60
Kutsehariduse omandamine	16	35	8	0	1	60
Sotsiaalprogrammides osalemine	19	36	3	1	1	60
Distsiplinaarrikkumiste olemasolu	35	19	5	0	1	60
Töötamine	18	32	7	1	2	60

21. Millisel määral arvestab kohus Teie meelest Eesti tänases kohtupraktikas vahistamist otsustades kinnipeetava retsidiivsusriskiga?

	Üldvalim	Prokurörid	Kohtunikud
Tihti ülehinnatakse retsidiivsusriski	4	0	4
Tihti alahinnatakse retsidiivsusriski	5	3	2
Retsidiivsusriski hindamine on optimaalne	49	35	14
Ei oska hinnata	2	0	2
Kokku	60	38	22

22. Millist tähtsust omistaksite vahistamisaotluse koostamisel/menetlemisel järgmistele retsidiivsusriskile viitavatele teguritele?

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Pole oluline	Ei oska öelda	Vastanuid kokku
Töökoha olemasolu/õppimine	9	24	23	3	0	59
Varasem karistatus	46	13	0	0	0	59
Sõltuvus mõnuainetest	32	27	1	0	0	60
Suhted lähedastega	2	16	37	5	0	60
Hinnang oma käitumisele	8	31	18	2	1	60
Isiku käitumine kohtu ees	2	18	27	10	2	59
Toimepandud kuriteo asjaolud	41	15	4	0	0	60
Uute kuritegude toimepanemise oht	57	3	0	0	0	60
Menetlusest kõrvalehoidumise oht	52	8	0	0	0	60

Lisa 6. Tabelid retsidiivsusmäära kohta menetluse lõpetamisel otstarbekusest

Tabel 1. Isikute arv, kelle suhtes 2007. aastal menetlus otstarbekusest lõpetati, vanusegruppide lõikes ning andmed uute kuritegude toimepanemise kohta 12 kuu jooksul

	Isikuid kokku	<i>Neist panid toime uue kuriteo</i>	<i>Neist ei pannud toime uut kuritegu</i>	Uue kuriteo toimepannute osakaal
Kuni 18	1106	221	885	20%
18-26	1345	288	1057	21%
27-35	768	131	637	17%
36-44	626	93	533	15%
45-53	372	50	322	13%
54 ja enam	312	17	295	5%
Kokku	4529	800	3729	18%

Tabel 2. Isikute arv, kelle suhtes 2007. aastal menetlus otstarbekusest lõpetati, vanusegruppide ning sugude lõikes ning andmed uute kuritegude toimepanemise kohta 12 kuu jooksul

	Naised			Mehed			Isikuid kokku
	Uus kuritegu EI	Uus kuritegu JAH	Kokku	Uus kuritegu EI	Uus kuritegu JAH	Kokku	
Kuni 18	262	33	295	623	188	811	1106
18-26	226	23	249	831	265	1096	1345
27-35	93	16	109	544	115	659	768
36-44	93	6	99	440	87	527	626
45-53	59	3	62	263	47	310	372
54 ja enam	67	3	70	228	14	242	312
Üldkokkuvõte	800	84	884	2929	716	3645	4529

Lisa 7. Tabelid retsidiivsusmäära kohta süüdimõistetute puhul

Tabel 1. Süüdimõistetute arv 2007. aastal vanusegruppide lõikes ning andmed uute kuritegude toimepanemise kohta 12 kuu jooksul

	Isikuid kokku	Neist panid toime uue kuriteo	Neist ei pannud toime uut kuritegu	Uue kuriteo toime pannute osakaal
Kuni 18	129	46	83	36%
18-26	2133	616	1517	29%
27-35	1539	391	1148	25%
36-44	1127	233	894	21%
45-53	745	107	638	14%
54 ja enam	346	45	301	13%
Kokku	6019	1438	4581	24%

Tabel 2. Süüdimõistetute arv 2007. aastal vanusegruppide ning sugude lõikes ning andmed uute kuritegude toimepanemise kohta 12 kuu jooksul

	Naised			Mehed			Isikuid kokku
	Uus kuritegu EI	Uus kuritegu JAH	Kokku	Uus kuritegu EI	Uus kuritegu JAH	Kokku	
kuni 18	13	3	16	70	43	113	129
18-26	133	31	164	1384	585	1969	2133
27-35	73	24	97	1075	367	1442	1539
36-44	70	9	79	824	224	1048	1127
45-53	68	3	71	570	104	674	745
54 ja enam	28	4	32	273	41	314	346
Üldkokkuvõte	385	74	459	4196	1364	5560	6019

Lisa 8. Tabelid vanglast vabanenute kohta

Tabel 1. Vanglast vabanenud isikute vanus vanglas viibimise alguses vabanemise aasta järgi (arv ja %)

	Arv				%			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Alla 18	146	123	106	92	6,5	4,8	4,5	3,4
18-26	977	1101	951	1133	43,4	42,8	40,2	42,1
27-35	588	704	702	766	26,1	27,4	29,7	28,4
36-44	333	415	350	434	14,8	16,1	14,8	16,1
45-53	165	179	193	197	7,3	7,0	8,2	7,3
54 ja enam	44	52	64	72	2,0	2,0	2,7	2,7

Tabel 2. Vanglast vabanenud isikute haridus vanglas viibimise lõpul vabanemise aasta järgi (arv ja %)

	Arv				%			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Hariduseta	3	3	7	9	0,1	0,1	0,3	0,3
Algharidus	328	413	367	478	14,6	16,0	15,5	17,7
Põhiharidus	884	1071	923	1082	39,2	41,6	39,0	40,2
Kutseharidus	97	104	131	110	4,3	4,0	5,5	4,1
Keskharidus	609	567	544	577	27,0	22,0	23,0	21,4
Keskeriharidus	235	282	250	335	10,4	11,0	10,6	12,4
Kõrgharidus (sh rakenduslik)	27	32	37	25	1,2	1,2	1,6	0,9
Teadmata	70	102	106	77	3,1	4,0	4,5	2,9

Tabel 3. Vanglast vabanenud isikute emakeel ja rahvus vabanemise aasta järgi (arv ja %)

		Arv				%			
		2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Emakeel	Vene	1246	1339	1253	1389	55,3	52,0	53,0	51,6
	Eesti	962	1183	1071	1256	42,7	46,0	45,3	46,6
	Muu	29	40	31	42	1,3	1,6	1,3	1,6
	Teadmata	16	12	10	6	0,7	0,5	0,4	0,2
Rahvus	Eestlane	975	1197	1082	1285	43,3	46,5	45,8	47,7
	Venelane	1134	1214	1133	1239	50,3	47,2	47,9	46,0
	Muud	143	162	150	169	6,3	6,3	6,3	6,3
	Teadmata	1	1	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0

Tabel 4. Vanglast vabanenud isikute kodakondsus vabanemise aasta järgi (arv ja %)

	Arv				%			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Eesti	1351	1623	1497	1726	60,0	63,1	63,3	64,1
Määratlemata	778	810	737	821	34,5	31,5	31,2	30,5
Venemaa	106	119	114	118	4,7	4,6	4,8	4,4
Muu riigi kodakondsus	14	20	14	26	0,6	0,8	0,6	1,0
Teadmata	4	2	3	2	0,2	0,1	0,1	0,1

Tabel 5. Vanglast vabanenud isikute elukoht enne vangistust vabanemise aasta järgi (arv ja %)

	Arv				%			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Harjumaa	918	960	879	982	40,7	37,3	37,2	36,5
Tallinn	765	803	686	773	34,0	31,2	29,0	28,7
Muu Harjumaa	153	157	193	209	6,8	6,1	8,2	7,8
Ida-Virumaa	436	428	377	421	19,4	16,6	15,9	15,6
Narva	201	178	158	169	8,9	6,9	6,7	6,3
Kohtla-järve	129	139	128	123	5,7	5,4	5,4	4,6
Sillamäe	32	33	33	49	1,4	1,3	1,4	1,8
Muu Ida-Virumaa	74	78	58	80	3,3	3,0	2,5	3,0
Tartumaa	207	284	297	365	9,2	11,0	12,6	13,6
Lääne-Virumaa	82	158	126	150	3,6	6,1	5,3	5,6
Pärnumaa	135	139	118	142	6,0	5,4	5,0	5,3
Jõgevamaa	65	87	80	87	2,9	3,4	3,4	3,2
Viljandimaa	53	73	45	85	2,4	2,8	1,9	3,2

Võrumaa	60	73	78	70	2,7	2,8	3,3	2,6
Järvamaa	41	48	48	60	1,8	1,9	2,0	2,2
Raplamaa	33	60	49	57	1,5	2,3	2,1	2,1
Valgamaa	45	63	64	54	2,0	2,4	2,7	2,0
Põlvamaa	53	49	59	46	2,4	1,9	2,5	1,7
Läänemaa	29	34	32	38	1,3	1,3	1,4	1,4
Saaremaa	15	26	22	26	0,7	1,0	0,9	1,0
Hiiumaa	3	8	4	2	0,1	0,3	0,2	0,1
Väljaspool Eestit	3	3	6	11	0,1	0,1	0,3	0,4
Teadmata	75	81	81	97	3,3	3,1	3,4	3,6

Tabel 6. Vanglast vabanenute osakaal, kes 12 kuni 48 kuu jooksul pärast vabanemist pani uuesti toime sama liiki kuriteo (varasema kuriteo liigi ja vabanemise aasta järgi, %)

%	12 kuud	24 kuud	36 kuud	48 kuud	Vabanenuid
Vägivald					
2004	5	8	14	17	106
2005	5	11	15		148
2006	10	22			190
2007	8				300
Seksuaalkuriteod					
2004	3	5	5	5	38
2005	0	0	0		37
2006	3	5			39
2007	2				49
Narkokuriteod					
2004	0	3	3	3	117
2005	1	6	8		155
2006	2	4			135
2007	1				200
Vargused					
2004	26	43	49	52	1137
2005	35	45	49		1254
2006	31	40			1164
2007	26				1182
Röövimised					
2004	4	9	11	11	299
2005	3	4	5		319
2006	3	5			260
2007	4				351
Kelmused					
2004	8	11	12	17	113
2005	2	7	10		87
2006	3	6			87
2007	7				104
Joobes sõidukijuhtimine					
2004	6	29	38	46	125
2005	14	23	31		247
2006	16	27			263
2007	14				380

Tabel 7. Pärast vanglast vabanemist 24 kuu jooksul uue kuriteo toime pannud isikute osakaal vabanemise aluse ja aasta järgi (%)

	2004	2005	2006
Karistuse ärakandmine	63	62	62
Osaliselt ärakandmisele mõistetud vangistuse ärakandmine	x	53	51
Tingimisi ennetähtaegne vabastamine	35	36	40

Allikad

- Ahven, A. (2009). Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele. Justiitsministeerium. <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=47520/%DClldkasuliku+t%F6%F6+kohaldamine+ning+m%F5ju+retsidiivsusele.pdf> (27.01.2010)
- Ahven, A. ja Jakobson, J. (2009). *Vangistus*, väljaandes Kuritegevus Eestis 2008, Tallinn: Justiitsministeerium.
- Ahven, A. ja Salla, J. (2009). *Varavastane kuritegevus*, väljaandes Kuritegevus Eestis 2008, Tallinn: Justiitsministeerium.
- Aos, S., Miller, M. & Drake, E. (2006). Evidence-Based Adult Corrections Programs: What Works and What Does Not. Olympia: Washington State Institute for Public Policy. <http://www.wsipp.wa.gov/rptfiles/06-01-1201.pdf> (27.01.2010)
- Cann, J., Falshaw, L., Nugent, F. & Friendship, C. (2003). Understanding What Works: accredited cognitive skills programmes for adult men and young offenders. Home Office. London. Findings 226. <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs2/r226.pdf> (27.01.2010)
- Chavez, R. & Dawe, S. (2007) International research and trends in education and training provision in correctional settings. Väljaandes: Dawe, S. (ed.) National Centre for Vocational Education Research. Australian Government, lk 16–26. <http://www.ncver.edu.au/publications/1789.html> (27.01.2010)
- Colorado Commission on Criminal and Juvenile Justice 2008 Annual Report (2008). Denver. <http://cdpsweb.state.co.us/cccj/PDF/2008%20Recommendations/12-10-08%20recommendations%20and%20discussion.pdf> (28.01.2010)
- Comprehensive Recidivism Study (2002). Massachusetts Sentencing Commission. <http://www.mass.gov/courts/admin/sentcomm/recrep060102.pdf> (27.01.2010)
- Criminal Sanction and Recidivism (2009). Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law. <http://www.iuscrim.mpg.de/ww/en/pub/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/legalbewaehrung2.htm> (27.01.2010).
- Drabsch, Talina (2006). Reducing the Risk of Recidivism. NSW Parliamentary Library Research Service. Briefing Paper No 15/06. <http://www.parliament.nsw.gov.au/prod/parlment/publications.nsf/key/ReducingtheRiskofRecidivism> (27.01.2010)
- Eesti Vabariigi kolmas perioodiline aruanne, mis on esitatud ÜRO kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikli 40 alusel selle pakti kohaldamise kohta (2009). Välisministeerium. <http://www.vm.ee/?q=et/node/4515> (27.01.2010)
- Effects of prison-release using electronic tagging in Sweden (2005). Report from a trial project conducted between 2001 and 2004. BRA 2005:8. The Swedish National Council for Crime Prevention. http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=Effectonprison%20slutred.pdf&url=/dynamaster/file_archive/050517/1aa6035211fccdb1ce125714b7743570/Effectonprison%2520slutred.pdf (27.01.2010)
- Francis, V., Liddle, M., McAteer, L., Watts, E. & Wright, S. (2008). Reducing Offending: A Critical Review of the International Research Evidence. NIO Research and Statistical Series: Report No. 18. ARCS (UK). November 2008. http://www.nio.gov.uk/2008_reducing_offending_a_critical_review_of_the_international_research_evidence.pdf (27.01.2010)
- Gendreau, P. & Goggin, C. (1999). The Effects of Prison Sentences on Recidivism. User Report: 1999-3. Solicitor General Canada, 340 Laurier Avenue West, Ottawa. <http://www.prisonpolicy.org/scans/e199912.htm> (27.01.2010)
- Home Office RDS and YJB Standards for Impact Studies in Correctional Settings – 11 February 2004. (2004). http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/rds_correctional_standards.pdf (27.01.2010)
- Hypén, Kimmo (2004). Vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. <http://www.rikosseuraamus.fi/25234.htm> (22.01.2010).

- Jehle, Jörg-Martin (2009). Criminal Justice in Germany. Facts and Figures. Fifth Edition. Federal Ministry of Justice. http://www.bundesjustizministerium.net/files/-/960/Criminal%20Justice%20in%20Germany%20Auflage%205_englisch.pdf (27.01.2010)
- Kergandberg, E. ja Sillaots, M. (2006). Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura.
- Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise kord 17.01.2007.a määrus nr 4. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12967376> (28.01.2010)
- Klopets, U. ja Reinthal, T., 2009, Kohtupraktika analüüs. Justiitsministeerium.
- Kriminaalmenetluse seadustiku elektrooniline kommentaar (krms.just.ee). Kättesaadav justiitsasutuste veebis. (30.12.2009)
- National Statistics on Recidivism (2008). National Institute of Justice. U.S. Department of Justice. <http://www.ojp.usdoj.gov/nij/topics/corrections/recidivism/welcome.htm> (27.01.2010)
- NIO Research and Statistical Series: Report No. 18. ARCS (UK). November 2008
- Petersilia, J. (2003). What works in prison reentry? Reviewing and questioning the evidence. Federal Probation. Vol.68, No.2, pp.4–9. http://www.uscourts.gov/fedprob/September_2004/what_works.html (27.01.2010)
- Przybylski, R. (2008). What Works. Effective Recidivism Reduction and Risk-Focused Prevention Programs. A Compendium of Evidence-Based Options for Preventing New and Persistent Criminal Behavior. RKC Group. Prepared for the Colorado Division of Criminal Justice. http://dcj.state.co.us/ors/pdf/docs/WW08_022808.pdf (27.01.2010)
- Rebane, I. (1980). Eesti NSV kriminaalkodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn.
- Recidivism (2009). The Swedish National Council for Crime Prevention. http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=19&module_instance=11 (27.01.2010).
- Recidivism Report: Inmates Released from Florida Prisons July 1995 to June 2001 (2003). Florida Department of Corrections. <http://www.dc.state.fl.us/pub/recidivism/2003/full.pdf> (27.01.2010)
- Reoffending of adults: results from the 2007 cohort England and Wales (2008). Ministry of Justice. Statistics bulletin. London. <http://www.justice.gov.uk/publications/docs/reoffending-adults-2007.pdf> (27.01.2010)
- Research Strategy 2008–11 (2008). YJB Research Team. The Youth Justice Board for England and Wales. <http://www.yjb.gov.uk> (27.01.2010)
- Restorative Justice in New Zealand (2004). Best Practice. Ministry of Justice. <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/r/restorative-justice-in-new-zealand-best-practice/publication/?searchterm=restorative%20justice> (27.01.2010)
- Riigi peaprokuröri juhis KrMS 202-203-1 kohaldamise kohta
- Riigikohtu lahend 3-1-1-79-03. <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-79-03> (28.01.2010)
- Saar, J. (2003). Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid (Eesti 1985–1999 longituuduurimuse andmetel. Dissertationes Iuridicae Universitatis Tartuensis, 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saar, J., Markina, A., Ahven, A., Annist, A. & Ginter, J. (2002). Kuritegevus Eestis 1991–2001. Tallinn: Juura.
- Salla, J. (2009). Kriminaalmenetluse lõpetamine otstarbekusest. Justiitsministeerium.
- Salla, J., Tammiste, B. ja Laur, E. (2009). *Kuritegevus Eestis 2008. aastal – kokkuvõte*, väljaandes Kuritegevus Eestis 2008. Tallinn: Justiitsministeerium.
- Second Periodical Report on Crime and Crime Control in Germany (2006). Abridged Version. Federal Ministry of the Interior & Federal Ministry of Justice. http://www.en.bmi.bund.de/cln_028/nn_148138/sid_BD5D14BA529474E3D18EC2ED4BB07248/Internet/Content/Broschueren/2007/Second_Periodical_Report_on_Crime_and_en.html (22.01.2010).
- Sherman, L. W. & Strang, H. (2007). Restorative Justice: The Evidence. London: The Smith Institute. http://www.eukn.org/binaries/greatbritain/bulk/research/2007/7/restorative_justice_evidence.pdf (28.01.2010)

- Sherman, L. W., Gottfredson, D., MacKenzie, D., Eck, J., Reuter, P. & Bushway, S. (1997). Preventing Crime: what works, what doesn't, what's promising. A report to the United States Congress. Prepared for the National Institute of Justice. Department of Criminology and Criminal Justice & University of Maryland. <http://www.ncjrs.org/works/wholedoc.htm> (27.01.2010)
- Sootak J., Pikamäe P. (2002). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura.
- Statistikaamet (2009). Tabel RV012: rahvastik aasta alguses ja aasta keskmine rahvaarv soo ja vanuse järgi. <http://www.stat.ee> (27.01.2010)
- Statistikaamet (2009a). Tabel JST69: 15–74-aastaste kokkupuude narkomaaniaga viimase 12 kuu jooksul. <http://www.stat.ee> (10.01.2010)
- Statistikamet (2010b). Tabel ST22: 16-aastaste ja vanemate aasta ekvivalentnetosissetulek rahvuse ja haridustaseme järgi <http://www.stat.ee> (06.03.2010)
- Statistikamet (2010c). Tabel TT110: 15–74-aastaste haridustaseme osatähtsus soo ja hõiveseisundi järgi. <http://www.stat.ee> (18.02.2010)
- Zamble, E. ja Quinsey, V. (1997). The Criminal Recidivism Process. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilastokeskus (2010). Tilastokeskuse PX-Web-tietokannat. Taulukot tilastossa: Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset. <http://pxweb2.stat.fi/Database/StatFin/oik/syyttr/syyttr.fi.asp> (27.01.2010)
- Umbreit, M. S & Greenwood, J. (2000). Guidelines for Victim-Sensitive Victim-Offender Mediation: Restorative Justice Through Dialogue. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs. http://www.ovc.gov/publications/infores/restorative_justice/96517-gdlines_victims-sens/welcome.html (27.01.2010)
- User Report: 1999-3. Solicitor General Canada, 340 Laurier Avenue West, Ottawa. <http://www.prisonpolicy.org/scans/e199912.htm> (27.01.2010)
- Wartna, B. S. J. (2009). Lapse into old mistakes. Measuring recidivism to help determine the rehabilitative effect of penal interventions. Boom Juridische uitgevers, WODC. Onderzoek en beleid nr. 275. Den Haag. <http://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/recidive-in-nederland.aspx?cp=45&cs=6798> (27.01.2010)
- Wartna, B. S. J., Beijersbergen, K. A., Blom, M., Tollenaar, N., Weijters, G., Essers, A. A. M., Alma, S. M., Alberda, D. L. (2008). Recidivism report 1997–2004. Developments in the reconviction rate of Dutch offenders. WODC-studies on recidivism. Fact sheet 2008-2a. The Hague. <http://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/actualisering-recidivemeting-justitie-jeugdrichting-jji-2007.aspx> (27.01.2010)
- Wartna, B. S. J., Blom, M., Tollenaar, N. (2008). The WODC Recidivism Monitor. 3rd, Revised edition. The Hague. <http://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/ov-200403-de-wodc-recidivemonitor-brochure.aspx> (27.01.2010)
- Wartna, B. S. J. & Nijssen, L. T. J. (2006). National studies on recidivism. An inventory of large-scale recidivism research in 33 European countries. February, 2006. WODC-studies on recidivism. Fact sheet 2006-11. The Hague. <http://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/1453a-international-comparisons-of-reconviction-rates.aspx> (27.01.2010)